

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM ANABİLİM DALI**

**NETFLIX BELGESELLERİNDE LATİN AMERİKA
SİYASİ TARİHİ**

Yüksek Lisans Tezi

İREM ÖZYÜREK

İZMİR-2023

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM ANABİLİM DALI**

**NETFLIX BELGESELLERİNDE LATİN AMERİKA
SİYASİ TARİHİ**

Yüksek Lisans Tezi

İREM ÖZYÜREK

DANIŞMAN: PROF. DR. CENK DEMİRKİRAN

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Netflix Belgesellerinde Latin Amerika Siyasi Tarihi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/01/2023

İrem ÖZYÜREK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Netflix Belgesellerinde Latin Amerika Siyasi Tarihi

İrem ÖZYÜREK

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Meza ve İletişim Anabilim Dalı

Netflix, günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan dijital platformlardan, OTT TV formatının en popüler örneklerinden biridir. Platform, çeşitli ülkelerden farklı türlerde birçok içeriğin yapımını üstlenmektedir. Bu çalışmada, Netflix'in yapımını üstlendiği Latin Amerika ile ilgili belgesel filmler, söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Tür olarak belgeselin seçilme nedeni, yarattığı gerçeklik algısıdır. Latin Amerika ülkeleri, kıtanın keşfiyle birlikte uzun yıllar süren pek çok mücadele yaşamıştır. Bu mücadeleler esnasında Latin Amerika ülkelerinde yaşanan karışıklıkları ideolojik bir tehdit olarak değerlendiren ABD, ülkelerin hem iç işlerine hem de dış ilişkilerine müdahalelerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı, ABD merkezli bir platform olan Netflix'in söz konusu ülkelere olan bakış açısını anlamak ve bu bakış açısının ABD'nin bakış açısı ile paralellik gösterip göstermediğini araştırmaktır.

Çalışmada Latin Amerika ülkelerinden Küba, Uruguay ve Brezilya'da yaşanan siyasi süreçler, Netflix yapımı belgeseller ışığında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, belgesel, Netflix, küreselleşme, medya, yeni medya, kamu diplomasisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Political History of Latin America in Netflix Documentaries

İrem ÖZYÜREK

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Media and Communication

Netflix is one of the most popular examples of the OTT TV format, among the widely used digital platforms today. The platform undertakes the production of many different types of content from various countries. In this study, documentary films about Latin America which have been produced by Netflix, were examined by discourse analysis method. The reason for choosing documentary is the perception of reality which created by the genre. With the discovery of the continent, Latin American countries have experienced many struggles for many years. During these struggles, the USA considered the complexities in Latin American counties as an ideological threat, and intervened both in the internal affairs and foreign relations of the countries. The purpose of this study is to understand Netflix's perspective on the countries in question and explore this perspective whether it is in line with the US perspective, since Netflix is a US-based platform.

In the study, the political processes in Cuba, Uruguay and Brazil, which are Latin American countries, are discussed in the light of Netflix-produced documentaries.

Keywords: Latin America, Netflix, globalization, media, new media, public diplomacy.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
RESİMLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM LATİN AMERİKA TARİHİ

1.LATİN AMERİKA 'DAKİ YERLİ TOPLULUKLAR	3
2.KOLONİ DÖNEMİ	5
2.1.Feodalizm.....	9
2.2.Merkantalizm	10
2.3.Kölecilik.....	11
3.BAĞIMSIZLIK SÜRECİ	12
3.1.Nativizm.....	16
3.2.Milliyetçilik	17
3.3.Liberalizm.....	18
4.BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEM.....	19
5.LATİN AMERİKA 'DA SOLUN YÜKSELİŞİ.....	23
5.1.Küba Devrimi	25

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE BELGESEL

1.MEDYA	29
1.1.Geleneksel Medya.....	29
1.2.Küreselleşme ve Medya.....	31
1.3.Yeni Medya.....	39
1.3.1.OTT TV	46
1.3.1.1.Netflix	46
1.4. Medya ve Temsil	48
2.BELGESEL.....	50
2.1.Belgesel Sinema.....	51
2.2.Televizyon Belgeselleri	54
2.3.Yeni Medya ve Belgesel	55
2.4. Belgesel ve Temsil.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NETFLIX YAPIMI LATİN AMERİKA BELGESELLERİNİN İNCELENMESİ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	62
1.1. Araştırma Soruları	62
2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	63
3.ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ	65
4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	65
5. BELGESELLERİN ANALİZLERİ.....	65
5.1. Küba ve Kameraman	65
5.2. El Pepe: Yüce Bir Yaşam.....	81
5.3. Demokrasinin Sınırı	94

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	111
KAYNAKÇA	117

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Modern dünyadaki toplumlar.....	31
Tablo 2. Eski ve yeni kamu diplomasisi.....	36
Tablo 3. Yakınsama seviyeleri.....	42

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Nielson, izleyici grafiği.....45

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Küba ve Kameraman film görseli.....	69
Resim 2. Küba ve Kameraman film görseli.....	72
Resim 3. Küba ve Kameraman film görseli.....	73
Resim 4. Küba ve Kameraman film görseli.....	73
Resim 5. Küba ve Kameraman film görseli.....	78
Resim 6. Küba ve Kameraman film görseli.....	79
Resim 7. Küba ve Kameraman film görseli.....	79
Resim 8. Küba ve Kameraman film görseli.....	80
Resim 9. El Pepe: Yüce Bir Yaşam film görseli.....	83
Resim 10. El Pepe: Yüce Bir Yaşam film görseli.....	90
Resim 11. Demokrasinin Sınırı film görseli.....	98
Resim 12. Demokrasinin Sınırı film görseli.....	99
Resim 13. Demokrasinin Sınırı film görseli	100
Resim 14. Demokrasinin Sınırı film görseli	101
Resim 15. Demokrasinin Sınırı film görseli	107

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CBS	: Columbia Broadcasting System
DİA	: Devletin ideolojik aygıtları
IMF	: International Money Found
IPTV	: Internet Protocol Television
NBC	: The National Broadcasting Company
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OTT TV	: Over-the-top television
PMDB	: Brezilya Demokratik Hareket Partisi
PSDB	: Brezilya Sosyal Demokrasi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu

ÖNSÖZ

Her alanda okumak, yazmak ve araştırma yapmak güzeldir ve kişinin kendini geliştirmesini sağlar. Ancak belirli bir konu üzerine yönelip kapsamlı bir çalışma ortaya koymak hem zorlu bir süreç hem de insanın çok yönlü bir perspektif kazanmasını sağlıyor. Belgesel çalışmak istediğimi söylediğimde nasıl bir çalışma ortaya koymak istediğimi hemen anlayıp beni Latin Amerika filmlerine yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Cenk DEMİRKIRAN'a teşekkür ederim.

Akademik eğitim hayatım boyunca hem Yaşar Üniversitesi'nde hem de İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde çok değerli hocalarım oldu. Fakat şanslıyım ki çalışma hayatımda da beni geliştiren insanlarla bir arada olduğum bir ortamın içindeyim. Yüksek lisans eğitimimde hiçbir sorumu cevapsız bırakmayan, çok değerli çalışma arkadaşım Dr. Deniz ÇABA'ya teşekkür ederim.

Hayatım boyunca en büyük destekçim olan sevgili annem Gülsen KAPTAN'a, bana her zaman inanan ve olumlu yönde motive eden sevgili babam Rıdvan ÖZYÜREK'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak en zor zamanlarda bile beni gülümseten sevimli dostum Gaia'ya teşekkür ederim.

İrem ÖZYÜREK

İzmir-2023

GİRİŞ

Küreselleşme ile ülkeler arasındaki sınırlar daha önce hiç olmadığı kadar belirsizleşmeye başlamıştır. Şüphesiz ki bunda gelişen teknolojilerin, özellikle de Web 2.0. sayesinde ortaya çıkan hızlı etkileşimin etkisi büyüktür. İnternette yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler, tüm dünyanın bir ağ halinde bir araya gelmesine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla hem medya hem de yeni medyada yer alan içerikler bu gelişmeleri takip ederek şekillenmiştir. Tarihsel süreç içinde medya, küreselleşmeyi hep pekiştirmiş olsa da yeni medya araçları ile artık öne kesilemez bir şekilde kültürel olarak tek tipleşmeye doğru gidilen bir dünyada yaşadığımız düşünülebilir. Bu doğrultuda, bu yeni medya araçlarının yarattığı yeni normların ne olduğu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada incelenen medya içeriklerinin türü belgeseldir. Çünkü belgeseller, kurgusal bir senaryoya sahip değildir ve içeriğinde bahsettiği konu hakkındaki gerçekleri sunduklarını iddia ederler. Ancak belgesellerin gerçekliği yönetmenin veya yapımcıların ideolojisi doğrultusunda kamera açılarından montaj aşamasına kadar pek çok şekilde manipülasyona açıktır. Günümüzde belgeseller, gelişen teknolojiler sayesinde dijital TV platformları aracılığı ile daha önce hiç olmadığı kadar geniş izleyici kitlelerine ulaşabilmektedirler. Bu çalışmada küresel çapta bir izleyici kitlesine sahip olan dijital TV platformu Netflix'in yapımcı olarak yer aldığı, Latin Amerika ülkeleri hakkındaki belgesel filmler, Teun Van Dijk'in söylem analizi yöntemiyle incelenerek platformun Latin Amerika ile ilgili görüşlerinin ideolojik bir çözümlemesinin yapılması amaçlanmıştır.

Tezin ilk bölümünde çalışmanın örneklem grubu Latin Amerika belgeselleri olduğu için, kıtanın Avrupalılar tarafından keşfinden başlayarak bağımsızlık süreçlerinde yaşananlara ve sonrasındaki dönemde neler olduğuna dair tarihsel bilgiler ve dönemsel olarak öne çıkan görüşler yer almaktadır.

İkinci bölümde geleneksel medyadan yeni medyaya değişim ve gelişimler anlatılmış ve küreselleşme ve medya arasındaki birbirini besleyen bağlantıdan söz edilmiştir. Ayrıca belgesel sinemanın tarihi olarak gelişimi, televizyon belgeselleri ve yeni medyada belgesel anlatılmış, belgesellerde temsil literatürden örnekler doğrultusunda tartışılmıştır.

Tezin son bölümünde araştırmanın amacı sorularıyla birlikte açıklanmış, yöntemde söylem analizi yaparken dikkat edilecek temel noktalar belirlenmiştir. Çalışmanın örneklem ve sınırlılıklarından bahsedildikten sonra yapımı Netflix'e ait olan üç belgesel film söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA TARİHİ

1.LATİN AMERİKA'DAKİ YERLİ TOPLULUKLAR

Amerika kıtası Avrupalılar tarafından keşfedilmeden önce Latin Amerika bölgesindeki yerli halk, İnka, Aztek ve Maya gibi uygarlıklarda yaşamaktadır.

Amerika kıtasında kendini arazi şartlarına uyduran yerli halkın bir kısmı göçer, avcı toplayıcılardır. Çoğunlukla açık arazide dolaşan bu göçer halk, küçük topluluklardan oluşmakla beraber kurak alanların büyük yer kapladığı iç kesimlerde yaşamaktaydılar.¹

1400'lü yıllarda Amerika kıtası dışında dünyanın geri kalanı, Orta Çağ'ın son dönemlerini yaşamaktadır. Dünyanın geri kalanından izole bir şekilde hayatlarını sürdüren yerli Amerikalılar, doğudaki milletlerin süregelen gelişmelerinden ve aralarındaki çatışmalardan bihaberdirler. Ayrıca avcı toplayıcı topluluklar elbette tüm dünyada var olsa da 1400'lerde eski dünyadaki toplulukların çoğu yerleşik düzene geçmiş bir devlette yaşamaktadır. Amerika yerlilerinin de tamamı göçer bir hayat sürdürmez. Çok yağış alan ormanlık bölgelerde tarımla uğraşan yarı-göçer toplulukların yanı sıra yüksek vadilerde yaşayanlar yerleşik düzene geçer ve bunlardan bazıları İnka, Aztek ve Maya gibi büyük imparatorluklar kurmuşlardır.²

And Dağları'nın yüksek tepelerinde yaşayan İnkalar, "çeşitli yasalar koyarak halkın barış içinde yaşamasını" sağlamaktadır.³ Luraghi, İnka İmparatorluğu'nda yaşayan herkesin sıkı ve merkezileştirilmiş bir rejim altında yaşadığını şu şekilde aktarmaktadır:

¹ John Charles Chasteen, *Latin Amerika Tarihi*, (çev. Ekin Duru), İstanbul: Say Yayınları, 2017, s. 22.

² Chasteen, *a.g.e.*, s. 22-23.

³ Ali Narçın, *İnka – Güneşin Çocukları*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016a, s. 9.

“Herkes Devletin gösterdiği yerde oturmak, Devletin istediği zaman evlenmek, Devletin karar verdiği yerde çalışmak zorundaydı; hiç kimsenin boş oturmasına izin verilmezdi. Rejim bir meziyet olan çalışma üzerine kurulmuştu; en çok çalışana prim verilirdi, toplumsal ödevinden kaçan da cezalandırılırdı. Bununla birlikte herkese yaşama hakkı tanınmıştı; kimse yoksul değildi, kimse aç değildi, karşılıklı yardım ve toplumsal dayanışma ilkeleri İmparatorluğun her tarafında hüküm sürüyordu ve ilkel devletlerin felaketi olan açlık, kolaylıkla ve hemen önleniyordu.”⁴

İnkaların çok tanrılı dinsel yapısı aynı zamanda şamanist ve animist öğeler de içerir. Topluluk tanrıları için imparatorlarının hastalanması gibi durumlarda kurban vermektedir. Aztekler ise, kurban vermeyi bir gelenek haline getirmişlerdir ancak kurban edecekleri insanların savaş tutsağı olması da geleneklerinin bir parçasıdır.

“Her zaman savaş halinde olmayan Aztekler, bu yüzden ‘çiçek savaşı’ denen bir kurum oluşturmuşlardı. Belirli bir saatte ve kararlaştırılmış olan bir yerde çeşitli halk toplulukları, kan dökmeden savaşmak için toplanır ve burada birbirlerine çiçek demetleri atarlardı. Anlaşma sonucunda yenik sayılanlar ve tutsak edilenler kurban olmaya hazırlanırlardı. Kurban edilecekler üzülmezler, tersine memnun olurlardı. Kurban edilmek, onlar için dünyadaki hayatlarına daha soylu ve kahramanca son vermek, doğrudan doğruya cennete ulaşmak anlamını taşırdı.”⁵

Aztek İmparatorluğu’nda yaşayan yerli halk birden fazla inanç sistemini benimsemiştir. Özellikle Güney Amerika’da yaşamış olan yerliler oldukça dindardır. İmparatorluk genişledikçe yerel tanrılar merkezileşmiştir.⁶ Azteklerin yönetiminde günümüz Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi eyalet sistemi hâkimdir. Eyaletlerde kral tarafından atanan eyalet şefleri merkezi iktidara bağlıdır. Aztekler adalete önem vermektedirler. *Mahkemelerin bağımsızlığı bir yasalar sistemiyle güvence altına alınmıştı ve yargıcın, hangi yoldan olursa olsun, armağan alması ağır cezalarla cezalandırılmıştı. Adalet görkemli bir biçimde, hızla ve tarafsız gerçekleştirilirdi.*⁷

Aztekler doğuştan gelen sınıfsal ayrımları önlemek için de yasalara başvurumaktadırlar. Meksika’da (Azteklerin başkenti) kölelik sert yasalarla

⁴ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, (çev. Aydın Emeç), İstanbul: E Yayınları, 2019, s.81.

⁵ Luraghi, *a.g.e.*, s. 72.

⁶ Ali Narçın, *Aztek – Tollan’ın Efendileri*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016b, s. 53.

⁷ Luraghi, *a.g.e.*, s. 69.

sınırlandırılırken köleye ait malların dokunulmazlığı da yasalarca teminat altındadır ve köle çocukları özgür doğmaktadırlar.⁸

Çeşitli inanç sistemlerini kendi içlerine absorbe etmiş olan Aztekler aynı zamanda Mayaların astronomi ile ilgili görüşlerini de benimsemişlerdir.

Mayalar, antik dünyanın en ileri toplumlarından birisidir. Astronomi ve matematik alanında oldukça gelişkin olan Mayalar, gökyüzünü incelemek için birçok yapı inşa etmişlerdir. Medeniyetin yerli halk üzerindeki izleriye günümüze kadar gelmektedir.

“1517 yılında İspanyollar Maya topraklarını işgal etme amacıyla geldikleri zaman, Mayaların yaşadıkları kentlerde tapınaklar ve çok renkli haçlarla karşılaşınca şaşırılmışlardı. Yucatan yarımadasındaki Cozumal’de bir tapınağın önünde kireç taşından yapılmış yaklaşık üç metre boyunda bir haç yer almıştı. Bu haçlar yeşile boyalıydı... Bugün hala bölgedeki haçlar yeşile boyanmaktadır. Dünyanın dört yöne ve dört köşeye sahip olduğu bütün yerlilerin kozmolojilerinde yer alır.”⁹

Mayaların takvimi, eski uygarlıkların en hatasız takvimlerinden biridir. Geliştirdikleri yazılı dil ve takvim zaman içinde diğer Orta Amerika halklarına da geçmiştir.¹⁰

Avrupalıların kıtaya ayak basmasından önce, yerli halklar birbirlerinden farklı gelenekler ve inanışlar geliştirmiş olsalar da aynı zamanda birbirlerinden etkilenerek benzer kültürleri sürdürmüşlerdir. Bu düzen, hammadde arayışında olan Avrupalıların kıtaya ulaşması ile tamamen değişir.

2.KOLONİ DÖNEMİ

Orta Çağ’da Avrupalı devletler, var olan zenginliklerini artırarak daha güçlü hale gelme amacını taşımaktadırlar. Bu dönemdeki teknolojik keşifler aynı zamanda coğrafi keşiflerin de önünü açmıştır ve bu sayede Avrupalı devletler hammadde ve değerli maden arayışına girmişlerdir. Agibalova ve Donskoy’un aktardığı üzere:

⁸ Luraghi, *a.g.e.*, s. 69.

⁹ Ali Narçın, *Maya – Kıyametin Habercileri*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016c, s.64.

¹⁰ Ye. Agibalova, G. Donskoy, *Ortaçağ Tarihi*, (çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Kitap, 2021, s. 198.

“Aletlerin gelişmesi sayesinde, Avrupa ülkelerinde mal üretimi arttı. Bu ticaretin daha da gelişmesine yol açtı. Sikke kesilmesi için büyük miktarda değerli metale ihtiyaç duyuluyordu. Fakat bunlardan Avrupa’da az vardı: Yüzyıllar boyunca pahalı mallar karşılığında Doğuya altın akıyordu. 15. yüzyılda Avrupalıların altın arayışı için uzak ülkelere keşif gezileri düzenlemelerinin nedeni buydu.”¹¹

İstanbul’un, Türkler tarafından fethedilmesi de Avrupalıların doğu ile ticaret yapmasını zorlaştırarak yeni yolların keşfini hızlandırmıştır.¹²

Cenevizli Kristof Kolomb dünyanın çevresinden dolaşarak doğuya ulaşmak üzere 3 Ağustos 1492’de, ekonomik olarak yeni kaynaklara ihtiyaç duyan İspanyol Krallığı adına sefere çıkar. Uzun süre denizde kalan mürettebat aynı yılın 12 Ekim gününde karaya ulaşır. Ancak hiç kimse yeni bir kıtanın keşfedilmiş olduğunu fark etmez, mürettebatkiler Japon denizinde bir adaya vardıklarını düşünmektedirler. Aslında Bahama takımadalarından Kolomb’un verdiği isimle San Salvador’a varmışlardır. Kolomb İspanya Krallığı adına adaya sahip olduğunda bu sömürge imparatorluğunun Luraghi’nin deyimiyle “mütevazı” başlangıcıdır. Haiti kıyılarına kadar ilerleyen Kolomb, kendinden beklenen altını da keşifleri sırasında elde etmiştir. Mürettebat, 16 Ocak 1493’te dönüş yolculuğu başlarken adalardan elde edilen ganimetin yanı sıra yanlarına Kızılderilileri de alırlar. Kolomb Kızılderililerin, oldukça cömert olduğunu ve kendilerine ait olan her şeyi onlardan istemenin mümkün olduğunu anı defterine not düşer ve bu nedenle onları köleliğe sürüklemenin ne kadar kolay olacağını daha o zamandan düşünmeye başladığı söylenmektedir.¹³

Kolomb daha sonraları keşfettiği topraklara üç sefer daha düzenler. İlk keşiften sonra bu topraklar başka kâşiflerin de ilgisini çekmiştir. Ancak daha sonraları yeni dünyaya adını verecek olan Amerigo Vespucci buranın yeni bir kıta olduğunu keşfeden kişi olur.

“İlk Portekiz donanması 1500’de Brezilya’ya ulaştı. Birkaç yıl önce Kolomb’un amaçladığı gibi, Portekizli komutan Pedro Alvares Cabral’ın hedefi Hindistan’dı ama Kolomb’un aksine o bunu başardı. Cabral’ın niyeti dünyanın çevresini dolaşmak değildi. Bunun yerine Portekiz’den Afrika’nın batı sahiline doğru yelken açtı; kıtanın güney ucundan dolaşarak Hint Okyanusu’na ulaşmak istiyordu. En uygun rüzgârı yakalamak amacı ile güney yönünde ilerlerken Güney Atlantik’e doğru dümen kırdı ve rotasından fazlasıyla saptığı için, geri

¹¹ Ye. Agibalova, G. Donskoy, *a.g.e.*, s. 191.

¹² Ye. Agibalova, G. Donskoy, *a.g.e.*, s. 192.

¹³ Luraghi, *a.g.e.*, s. 45-47.

dönmek üzereyken Brezilya'ya tosladı. Kolomb gibi Cabrol da nereye geldiğini bilmiyordu ama burasının Hindistan olmadığını farkındaydı. Brezilya'ya 'Gerçek Haç Adası' adını verdikten sonra asıl hedefine doğru yola çıktı"¹⁴

1519 yılında İspanyollar Meksika'ya ayak basarlar. Kendi kıtaları dışında, dünyanın geri kalanından habersiz olan Amerikan yerlilerinin Avrupalıların gelişine hazırlıksız yakalanması ve uygarlıklarının darbe alması işten bile değildir. Chasteen, gelişmiş bir uygarlık olan Azteklerin çöküşünü şu şekilde özetler:

“Meksikalılar daha önce hiç Avrupalı ve Afrikalı görmemişlerdi ve böyle garip görünüşlü insanların varlığından bile habersizlerdi. Doğal olarak bu yabancıların bildikleri dünyanın dışından geldiği kanısına kapıldılar. İspanyollara bir ad ararken Meksikalılar Nahuatl dilindeki *teul* kelimesini kullandılar ki bu o dönemde İspanyolcada dios ya da “tanrı” anlamına geliyordu. *Teul* sözcüğü ruh ya da şeytan anlamı taşıdığı için bu bir hayranlık ifadesi değildi ama doğüstü bir gücü temsil ediyordu. İspanyolların insan olduğu, kanlarının dökülebileceği ve kötü niyetler taşıdıkları, ancak Cortés ve yanındakiler Tenochtitlan'a buyur edildikten sonra Moctezuma'yı tutsak ettikleri zaman ortaya çıktı. 1521 ortalarında çiçek hastalığı ve yerli işbirlikçiler sayesinde Cortés Tenochtitlan'ı yerle bir etti ve Aztek İmparatorluğu kısa sürede çöktü.”¹⁵

İspanyollar burada durmaz. Aztek ve İnka hazinelerine erişmelerini engelleyen herkesi ve her şeyi istila etmeye devam ederler. Çok da uzun olmayan bir sürede Güney Amerika ve Orta Amerika'nın bir kısmı Latin Amerika'ya dönüşür.

“Azteklerin aksine, İnkalar merkezi bir güç oluşturmuş, böylece rakip kent devletlerini parçalayarak halkı başka yörelere yerleştirmişti. Aztekler sadece haraç alırken İnkalar yönetimi ellerinde tutuyor, yollar yapıyor, depolar ve garnizonlar inşa ediyorlardı. Aztekler, İspanyollar ve Portekizliler gibi İnkaların da resmi bir imparatorluk dini vardı. Öte yandan, İnkaların başındaki imparator ve onun halefi Pizarro'nun gelişinden önce ticaret yollarında baş gösteren bir salgın sırasında öldü. Bu İnka yönetiminde her şeyi allak bullak etti ve daha İspanyollar buraya gelmeden bir taht krizine yol açtı. İnkalar arasında korkunç bir iç savaş başladı.”¹⁶

İnka İmparatoru ve halefinin ölümünden sonra, iç savaş ortamında tahta Atahualpa geçince Pizarro, son İnka İmparatoru olan Atahualpa'yı tutsak eder ve karşılığında altın ister. İnkalılar fidyeyi ödeseler de Pizarro, Atahualpa'yı öldürür.

¹⁴ Chasteen, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁵ Chasteen, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹⁶ Chasteen, *a.g.e.*, s. 48.

Aztek ve İnkaları mağlubiyete uğratan İspanyollar Meksika ve Peru’da “Yeni İspanya”yı kurar.

İspanyollar Meksika’ya geldiğinde karşılaştıkları ilk yerli halk Arawaklardır ve yerli halk ile aralarında başlayan ticaret kısa bir sürede kölelik sistemine dönüşür. Arawaklardan çok da farklı olmayan Tupiler ise Portekizlilerin gelişine kadar Brezilya’da yaşamaktadırlar.¹⁷

Portekizliler, Brezilya’yı 1530’lara kadar fazla önemsemezler. Ancak 1530’larda Fransız gemileri, Brezilya sahillerinde boy gösterince Portekizliler oraya yerleşmek üzere yola çıkarlar. Brezilya’nın yerli halkı Tupilerin topraklarını işgal eden Portekizliler, topraklara yüksek getirisi olan şeker kamışını ekerek ihraç etmeye başlar. Bu tarlalarda çalıştırılan yerliler, diğer kıtalarda baş gösteren salgın hastalıklardan izole bir şekilde uzun yıllar boyu yaşamışlardır. Bu nedenle de bağışıklık sistemleri Avrupa’dan gelen hastalıklara karşı savunmasızdır. Bu Tupilerin ve diğer yerli halkların yok olmasına neden olurken, Avrupalılarla yaşamaya alışık Afrikalılar yerli işçilerin yerini almak üzere Latin Amerika’ya getirilir ve 1600’lere gelindiğinde çoğu yerli işçinin yerini Afrikalı köleler alır. Amerika’ya getirilen ilk Afrikalı kölelerin çoğu yerleşik çiftçilerdir ve bir süre İberya’da kölelik yapmışlardır. Tupilerde esir düşüp köle olanlar sık sık kurban edilirken Afrika’da savaş esirleri ömürlerinin sonuna kadar hor görülüyor, hatta bazı toplumlarda köleler yüksek makamlara erişerek ayrıcalıklara sahip olabiliyorlardır.¹⁸

“Fetihlerin ve köleliğin acı mirası 1800’e, bağımsızlık hareketlerinin başlangıcına kadar sürdü. Latin Amerikalılar fetih ve esaretten kaynaklanan ırk hiyerarşisiyle baş etmeye çalıştılar ve sonunda bu hiyerarşiye boyun eğdiler. Latin Amerika toplumları egemenliğin hüküm sürdüğü çevrelerin etrafında, kayalara tutunan ağaç kökleri gibi geliştikçe sömürgeciliğe daha fazla uyum sağladılar ve alıştılar. Yerliler, Afrikalılar, Avrupalılar bir arada yaşadılar, savaştılar ve uyudular. Birbirlerini yadırgadılar, birbirleri hakkında bilgi sahibi oldular ve birbirlerine karşı nefret ya da hayranlık duydular. Yıllar geçtikçe Latin Amerikalılar Katolikliği ve İspanyol ya da Portekiz krallıklarının yönetimini içtenlikle benimsediler. Böylece, sömürgecilik yabancılar tarafından yönetilmekten çok sosyal ve kültürel ve hatta psikolojik bir sürece dönüştü.”¹⁹

¹⁷ Chasteen, *a.g.e.*, s. 44..

¹⁸ Chasteen, *a.g.e.*, s. 34-39.

¹⁹ Chasteen, *a.g.e.*, s. 61.

Latin Amerika’da sömürgecilik denilince akla ilk gelen kavramlardan biri “encomienda”dır. Encomiendaları, İspanyol istilacılara hediye edilen bir grup yerli halk oluşturmaktadır. Luraghi, bu sistemi “ beyazlar için yüz karası” olarak tanımlamaktadır:

“Zavallı yerliler kırbaç altında, İspanyolların Yeni Dünya’da erkenden geliştirmiş oldukları şeker kamışı, boya çıkarılan bitki ve daha sonra tütün tarlalarında, aynı zamanda da zenginleri Darien’de bulunan birkaç altın madeninde aralıksız çalıştırılıyorlardı. Zavallı Kızılderili yerlilerin hızla yok edilmeleri öylesine korkunç boyutlara ulaşmıştı ki, sömürgeciler Afrika’dan siyah ırktan köle getirmek zorunda kaldılar. Böylece, 1501’de tarihin en karanlık sayfalarından biri daha açılıyordu: Bu da zenci ticaretiydi.”²⁰

Latin Amerika’da çalıştırılan kölelerden elde edilen servet Avrupa’ya aktarılmaktadır. Şeker plantasyonlarındaki verimlilik şekerin üretiminin zor olmasından ve ekimden mahsul alınana kadar geçen sürenin fazlalığından ötürü beklenen seviyelere gelememiş ve Latin Amerika’daki refah dönemleri hep kısa olmuştur ancak bu durum Hollanda, İngiltere ve ABD’nin sanayileşmesini hızlandırmıştır.²¹

Latin Amerika’da hem Kızılderililer hem de siyah ırktan kıtaya getirilen köleler, beyaz Avrupalıların zenginleşmesi için oluşturulan sistemin içinde sıkışıp kalmışlardır. “Üç ayrı tarihsel dönem; merkantalizm, feodalizm ve kölecilik, tek bir ekonomik ve sosyal birimde iç içe bulunuyordu. Plantasyon sisteminin de katılıverdiği iktidar sahnesinin başoyuncusu ise uluslararası pazardı.”²²

2.1.Feodalizm

Feodalizm, diğer adıyla derebeylik, Orta Çağ’da Avrupa’da sıklıkla rastlanılan bir toplumsal örgütlülüktür. Feodal sistemde Avrupa, pek çok feodal bölgeden oluşmaktadır. Basitçe İspanya’daki feodal düzenin Latin Amerika’ya taşınmış halinin encomienda sistemi olduğu düşünülebilir. Latin Amerika’daki encomienda

²⁰ Luraghi, *a.g.e.*, s. 57-58.

²¹ Eduardo Galeano, *Latin Amerika’nın Kesik Damarları*, (çev. Roza Hakmen, Atilla Tokatlı), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020, s. 87-88.

²² Galeano, *a.g.e.*, s.88.

sisteminde, yasal bir şekilde İspanyollara çalıştırmaları için verilen yerli halk grupları vardır. Encomienda sahipleri de karşılık olarak onlara Hıristiyanlık öğretmektedirler.

“Feodal uygarlığın siyaseti temelde yerel bir siyasetti; burada toprak beyi/senyör bölgesindeki ekonomik hakimiyetini siyasi bir hakimiyetle güçlendirmeye çalışıyordu. Bu, çoğu zaman olduğu gibi, toprak beyi bir kilise figürü olduğu zaman bile geçerliydi. Krallar, dükler ve kontlar temelde güçlü toprak beyleri ve senyörlerdi; kendi doğrudan mülkleri vardı ve gelirlerini bunlardan elde ediyorlardı.”²³

Encomiendalarda da işletmesi için ayrıcalıklılara verilen topraklar mevcuttur. Tabii, feodal topluluklarda çalışan insanlar köle statüsünde değildir. Feodalizmin tam anlamıyla sonlanması Avrupa’da Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir.

2.2.Merkantalizm

Merkantalizm, 1500’lü yıllarda Avrupa’da gelişen ve 1800’lü yıllara kadar etkilerini gösteren iktisadi bir teoridir. Merkantalist dönemin feodalizmin çökmesi ile Rönesans ve reform hareketleri sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Merkantalizm, ithalatın sınırlandırılması gerektiğini savunurken ihracatı destekler. Merkantalist dönem pek çok ülkeyi kapsamaktadır. *Merkantalist dönemde Avrupa alışık olmadığı bir durumu yaşamaktadır. Yeni bir dünya bulunmuş ve keşfedildikçe yeni zenginliklere ulaşılmıştır. (...) Yeni Dünya’nın zenginlikleri büyük bir hırsla ele geçirilmiştir. İşte merkantalizm bu hazinelerin toplanmasını simgeler.*”²⁴

Latin Amerika’ya ayak basan Avrupalılar Aztek ve İnka gibi büyük uygarlıkların tüm kaynaklarına el koymuş ve yerli halkı kolonileştirmiştir. *İspanyol Altın Çağı* olarak isimlendirilen bu dönem Avrupa’nın merkantalizm koşullarına tekabül eder.²⁵

Merkantalizmde ülkelerin var olan zenginliklerini artırmaları için dışarıdan gelecek olan servetin fazlalığı çok önemlidir. Çünkü krallıkların kasasında biriken

²³ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi - 2*, (çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarı Yayınları, 2015, s. 15.

²⁴ Cenk Demirkıran, *Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT TÜRK Karşılaştırmalı İncelemesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s.49-50.

²⁵ Sibel Özbudun vd., *“Latin Amerika’da İsyanın Tarihi”*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2008, s. 19.

paranın artış göstermesi bu devletlerin zenginleşmesine neden olmuştur. Bu durum, güçlü devletlerin sömürgecilik sistemini pekiştirmiştir.

2.3.Kölecilik

Tarih boyunca kölelik sistemi, sadece Avrupa’da değil dünyanın hemen hemen her yerinde görülmüştür. Ancak en çok köle ticaretine, özellikle de siyahi ırkın Afrika’dan toplanarak Avrupa ve Amerika kıtalarında satılması, Avrupalılar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Merkantalist devletler, köleleri kullanarak iş gücüne ekstra bir bütçe ayırmaksızın kölelerin emekleri üzerinden zenginleşmişlerdir. Özellikle Amerika’daki köleler verilecek olan ücretten bağımsız olarak özgür iradesi ile hiç kimsenin çalışmak istemeyeceği işlerde zorla çalıştırılmışlardır.

“İlk Afrikalı köleler Lizbon’da 1444’te satıldı. O tarihte Avrupa’da köle alım satımı büyük ölçüde azalmıştı. İki üç yıl içinde binden fazla Afrikalı Portekizliler tarafından satıldı. Bu olay yeni sektörün karlılığı ile ilgili fikir vermekle birlikte geleceğinin boyutu konusunda fazla bir ipucu sağlamıyordu. (...) Kölelere talep arttıkça köle tüccarları onları bulmak için Batı Afrika’dan kıtanın içlerine doğru girdiler. Yerel krallarla anlaşıp insanları topluca yakalamak ve toptan takas etmek işlerini kolaylaştırıyordu.”²⁶

Kıtaya getirilen siyah ırktan köleler, az sayıda kalan Kızılderililer ve beyaz Avrupalılar, zamanla Latin Amerika’nın yeni demografik yapısını oluştururlar. Amerika’ya gelen Avrupalı popülasyonu kâşif, asker ve rahiplerden oluştuğu için erkek sayısı kadın sayısına oranla oldukça fazladır. Süreç içinde Avrupalı erkekler, yerli ve siyahi kadınlarla birlikte olmuşlardır. Bu da melez ırkları ortaya çıkarmıştır. İberyaya Krallıkları bu iç içe geçmiş demografik yapı içinde sömürgelerini denetim altında tutmak için ırka dayalı bir kast sistemi getirmiştir. Uygulamada ise kast sistemi “eğitim, giyim ve özellikle servet gibi başka özellikleri de” içermektedir.²⁷

“Bir kişinin kast sınıflandırılması vaftiz sırasında kayıtlara geçerdi ve daha aşağı kasta mensup kişiler yasalara göre rahip olamazlar, üniversiteye gidemezler, ipek giyemezler, silah sahibi olamazlardır. (...) Tümüyle Avrupalı soyundan gelen bir kişi sistemin bir kategorisi içinde yer alırdı; tümüyle Afrika soyundan

²⁶ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, (çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AS, 2020, s. 301-302.

²⁷ Chasteen, *a.g.e.*, s. 93.

gelen ise başka bir kategoride yer alırdı. (...) Ama bir Avrupalı ve bir Afrikalı soyundan gelen çocuk üçüncü bir kategoriye dahildi: yarı Avrupalı, yarı Afrikalı. Dördüncü bir kategori Avrupalı bir babadan ve yerli bir anneden doğan çocuklar içindi. Beşinci kategoride ebeveyni yerli ve Afrikalı olan çocuklar yer alıyordu. Altıncı kategori ise tümüyle yerlilere aitti. (...) Bu altı kategoriye mensup olanlar yasalara karşın birbirlerinden çocuk sahibi olmayı sürdürdüler; yeni bir 'ara nesil' oluşturarak kategorileri karıştırıp sistemi altüst ettiler.”²⁸

Zamanla bu kast sistemi takip edilemez bir hale gelmiştir. 1800’lerde yani sömürge döneminin sonuna doğru, Latin Amerika nüfusunun yaklaşık olarak dörtte birini bu karışık ırklardan gelen insanlar oluşturmaktadır. İç içe yaşadıkça birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen bu insanların zamanla aralarında bir sadakat bağı oluşmuştur. 1800’e gelindiğinde belirli bir soya ait olmayı önemseyen sömürgeci sayısı oldukça azdır ancak bağımsızlık savaşı ile bu durum değişir.²⁹

3.BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

Latin Amerika’da insanlar farklı kültürlerine rağmen bir arada yaşamaya adapte olmuşken Avrupalı devletlerde birçok siyasi ve toplumsal gelişme yaşanmıştır. Latin Amerika’daki devletlerin bağımsızlıklarını nasıl kazandığını anlamak için bu olaylara da bakmak gerekir.

İspanya’da, 1400’lü yıllardan itibaren Katolikler ve Protestanlar arasında gidip gelen hükümdarların tek selsiliği için başka bir deyişle Katolik monarşinin hüküm sürmesi için İspanyol Engizisyonu adı verilen mahkemeler kurulmuştur. Engizisyonların insanları Katolikliğe döndürme hedefinden ötürü pek çok Müslüman ve Yahudi ülkeyi terk eder. “1478’deki papalık fermanıyla kurulan İspanyol Engizisyonu 1480’de Kastilya’da faaliyete başladı. Engizisyon 1516’da Karl’ın İspanya’ya ait tüm topraklarında; Amerika kıtalarında, Sicilya’da Sardunya’da ve Kastilya’yla Aragon’da otoriteyi uygulayan tek kurum haline geldi.”³⁰

İspanyol Engizisyonları, dinin devlet gücünde tekelleşmesine neden olurken, ülkelerinde Katolik monarşinin hüküm sürmesinden rahatsızlık duyanlar da vardır.

²⁸ Chasteen, *a.g.e.*, s. 93.

²⁹ Chasteen, *a.g.e.*, s. 95.

³⁰ J. M. Roberts, *a.g.e.*, s. 340.

Aynı zamanda ekonomik sıkıntılar da ülkede derinleşerek artmış ve halkın canını yakmıştır.

“1700’lerde kötü yönetim yüzünden iflas durumundaki İspanya devleti bir dizi masraflı savaşa sürüklendi. Krallığın iflası vergilerin artırılması, yüksek mevkilerin satın alınması gibi can sıkıcı uygulamalara yol açtı ve yeteneksiz kişilerin söz sahibi olmasına ve halkın hiç hoşlanmadığı uzun vadeli devlet borçlanmalarına neden oldu.”³¹

Ayrıca, İngiltere ile İspanya arasında on yıl süren savaş, İspanya’nın kıta üzerindeki yetki alanını sarsmıştır.

“1790’da İngiltere ile İspanya arasında ortaya çıkan çatışma sonunda, İspanyol monarşisi, Amerika kıtalarında tarihi hükümlerlik iddiasında bulunduğu toprakların geriye son kalanlarında bu iddiasından resmen vazgeçti. Kuzey Amerika’daki İspanyol yerleşmesinin elli kilometre çevresindeki bir bölgede diğer ulusların ticaret yapması veya yerleşmesinin yasaklanması kabul edilmişti. Rio Grande’nin kuzeyindeki anlaşmazlıkta birtakım savaşlarla çözüldü. Bu savaşlar İspanya’nın Karayip Denizi’nde yeni adalar kaybetmesine ama en önemlisi 1800’de Louisiana’yı Fransa’ya kaptırmasına neden oldu.”³²

İspanya, Amerika kıtasında topraklarını kaybederken bir yandan da kendi içinde karışıklıklar yaşamaktadır. Avrupa’da yaşanan gelişmeler ve bağımsızlık hareketleri Latin Amerika’yı da etkiler. Daha da ötesi monarşi sonrası Fransa’nın başındaki isim Napolyon’un diktatörlüğünde tüm Avrupa’da güç dengeleri değişime uğrar.

1700’lü yılların sonunda Fransız devrimciler, giderek artan yoksulluk ve soylularla halk arasındaki gelir adaletsizliğine karşı kayıtsız kalan kral ve kraliçeye karşı ayaklanırlar. “*Fransız aristokrasininin uzlaşmaz tutumu, büyük burjuvazinin zaman zaman küçük burjuvazi ve emekçi halkla iş birliği yapmasına ve bu kütlelerle iş birliği yaptığı ölçüde de onların isteklerini bir dereceye kadar da olsa yerine getirmesine yol açmıştır.*”³³

³¹ Chasteen, *a.g.e.*, s.104.

³² J. M. Roberts, *a.g.e.*, s. 428-429.

³³ Server Tanilli, *Uygurluk Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2021, s.111

Devrimciler, halkın egemenliği için 1789 yılında başlayıp 1799 yılında sonlanan Fransız Devrimi gerçekleştirir. Fransa’da monarşinin sona ermesi tüm Avrupa’yı etkiler.

“Fransız devrimcileri diğer Avrupa krallarını alaşağı etmek için harekete geçtiler. Ne var ki, Fransız orduları önce bir General, sonra bir konsül ve sonunda da İmparator olan Napolyon Bonaparte komutasında diğer lkeleri Fransız denetimi altına almaya başlayınca, devrimci hareket çığırından çıkıp orduların saldırganlığına gerekçe gösterilen bir ideolojiye dönüştü. İspanya ve Portekiz bu ülkeler arasındaydı”³⁴

1808’de İspanya Kralının, Napolyon tarafından tutsak edilmesi sadece İspanya’da değil aynı zamanda büyük bir çoğunluğu İspanyol sömürgesi olan Latin Amerika’da da karışıklığa neden olmuştur. İspanya’da monarşi yıkılmış olsa da İspanyol Amerika’sındaki İspanyol yönetimi tamamen yok olmamıştır.

Avrupa’da yer alan bölgesel direniş hareketleri Merkezi Cunta denilen ulusal direniş komitesine temsilciler gönderir. Ancak Latin Amerika’dan destek bekleyen Merkezi Cunta’nın tüm temsilcileri İspanya tarafından seçilmiştir ve bu nedenle İspanyol Amerikalıların bir temsiliyeti bulunmaz. Bu durum İspanyol Amerikalıların, Cunta’nın talimatlarına uymamasına neden olur ve yasal krallarına sadık olduklarını beyan etseler de Meksika, Peru ya da Yeni Granada’nın sömürge olarak kalması fikrine karşı çıkmalarına neden olur. Ayrıca Amerika’daki krallıkların Avrupadakilerle eşit olduğunu savunurlar ve Avrupa’da monarşinin yıkılmasından etkilenererek halkın egemenliği ilkesini benimserler.³⁵

İspanyol Amerikalılar *kreol* adıyla anılmaktadır. İberya’nın bağımsızlık hareketlerinden kendilerini ayrı tutan yerli beyazların ayaklanma nedeni özellikle Amerika’da önemli pozisyonlara getirilen kişilerin, kendileri yerine İber Yarımadası’nda doğmuş olan İspanyollardan oluşması olarak değerlendirilebilir. Kreoller, Latin Amerika’daki bağımsızlık hareketlerinin başında yer almış ve burada karışık ırktan olan yerlilerden ziyade onlar İberya’ya karşı isyanı tetiklemişlerdir.

1808 yılında başlayan bağımsızlık hareketleri 1810’a gelindiğinde iyice resmiyet kazanmaya başlamıştır:

³⁴ Chasteen, *a.g.e.*, s.105.

³⁵ Chasteen, *a.g.e.*, s.108.

“Meksika’nın kuzeyinde bulunana madencilik bölgesinde Kreollerin başlattığı bir kompo, kitlesel bir yerli ve mestizo köylü ayaklanmasına yol açtı. Cinin lambadan çıkmasını sağlayan kişi Miguel Hidalgo adında bir Kreol rahibiydi. Yasaklanmış Fransız kitaplarını okuyan, yerli dillerini öğrenen ve kilisenin cinselliği yasaklayan kurallarına karşı çıkan Hidalgo ateşli bir ayrılıkçı idi (...) Hidalgo Kreoller ile Yarımadalılar arasındaki rekabeti İspanya’ya karşı İspanyol Amerikalıların topyekûn bir ayaklanması olarak ele aldı. İspanyol fatihlerin yerlilerin topraklarını çaldıklarını söyledi.”³⁶

Hidalgo, ne Meksikalı kreoller ne de yerli halk tarafından gerçek anlamda desteklenmez ve kısa bir süre içinde rahip yakalanarak öldürülür.

Bu dönemde sömürgelerin kime bağlı olduğu çok net değildir. İspanyol Meclisi sömürge topraklarında doğmuş olan İspanyollara belediye meclislerinde etkisiz denecek kadar az temsilci bulundurma hakkı tanımıştır. Ayaklanmanın bu evresinde geçici bir cunta ilan eden Simon Bolivar devreye girer ve tüm belediye meclisleri tarafından tanınır: 25 Mayıs 1810’da Meksika’da, Venezuela’da ve Arjantin’de başlayan ayaklanmaların sonucunda 1811’de Venezuela’da ABD’ninkine benzer bir anayasa ilan edilir. Bunun sonucunda 1813’te Meksika bağımsızlığını ilan eder. 1815’te Venezuela ve Meksika tekrar ele geçirilince Bolivar İngiliz Jamaikasına kaçar ancak ihtilal Arjantin’de devam etmektedir.³⁷

“Kurtarıcı” lakaplı Bolivar’ın ordusu, 1817 yılında ardı ardına zaferler kazanarak 1822 sonlarında İspanyol ordularına karşı Caracas ve Quito’yu işgal ederek Güney Amerika’nın kuzeyinde tamamıyla egemen olurlar.³⁸

Simon Bolivar başarısını, yerli halkın da desteğini alarak gerçekleştirmiştir. O dönemde Latin Amerika’da örneğine zor rastlanır bir şekilde savaş sonrasında da halkın egemenliğini savunmaya devam etmiş ve fazla gücün kendisini dahi tehlikeli kılabileceğini söylemiştir. Hatta öyle ki bir kongre konuşmasında kendisine yakıştırılan “kurtarıcı” unvanını kullanmak yerine iyi bir yurttaş olmanın önemli olduğunu söyleyerek bu şekilde anılmak istediğini belirtir:

“Benim gibi biri, halk hükümeti için tehlikelidir; ulusal egemenlik için dolaylı bir tehdittir. Özgür olmak, herkesin özgür olması için yurttaş olmak istiyorum. Yurttaş unvanını kurtarıcıya tercih ederim, çünkü biri savaştan

³⁶ Chasteen, *a.g.e.*, s.110-111.

³⁷ Luraghi, *a.g.e.*, s. 259.

³⁸ Chasteen, *a.g.e.*, s.121-122.

doğmuştur, diğeri ise yasalardan kaynaklanır. Beyler bütün unvanları iyi yurttaş unvanıyla değiştirin.”³⁹

Bolivar’ın aksine kreoller ise aslında güçlü mevkilere ana kıta olan Avrupa’dan kişilerin getirilmesine karşı ayaklanmışlardır. Her ne kadar kendileri sınıfsal olarak yerlilerden daha iyi konumda yer alsalar da hiçbir zaman Avrupa’da doğmuş bir Avrupalı gibi değerlendirilmemişlerdir. Dolayısıyla bağımsızlık mücadelelerinde de yerli halk önemsenmez. Bu da Avrupa’ya karşı bağımsızlık kazanılsa dahi Latin Amerika’nın iç işlerinde sınıfsal hiyerarşinin devam edeceğinin göstergesidir.

“Latin Amerika ülkeleri bağımsızlıklarına çok önce, genellikle 19. Yüzyılın ilk yarısında kavuşmuşlardır. Ancak bu bağımsızlık, bugünkü anlamıyla ‘sömürgeciliğe karşı bir kurtuluş savaşı’ sonunda kazanılmış değil: İspanya’dan Portekiz’den gelip o topraklara yerleşen ve oraları ‘sömüren’ göçmenler, bu sömürüye ortak olmak isteyen anavatanlarına karşı başkaldırırlar. Sonunda anavatana karşı bağımsızlık kazanılır ama içerdeki egemen sınıfların sömürüsü sürer.”⁴⁰

Egemen sınıfların sömürüsü devam etse de ırksal olarak zamanla melezleşen Latin Amerikalıların ortak bir kimlik çatısı altında buluşma gereği ortaya çıkar. Bu ortak kimlik oluşturma çabası içinde farklı görüşler, farklı akımların takip edilmesine neden olur. Bu akımlardan en güçlüleriye, nativizm, milliyetçilik ve liberalizmdir.

3.1.Nativizm

Nativizm, en genel tanımıyla doğuştancılık demektir. Latin Amerika’da ise kreollerin, yani Latin Amerika’da doğmuş İspanyol asıllıların zafer stratejisidir. Yerli, melez veya Afrikalı köle ayrımı olmadan doğum yerinin önemli olduğu bir düşüncüdür. Aslolan Amerikalı olmaktır ve düşman olan İspanyol ve Portekizliler, diğeri bir deyişle İberya’da doğanlardır. Nativizmi benimseyen kreoller için anahtar kelime “Americano”dur. Bu kelime İspanyol Amerikalılar ve Brezilyalıları Avrupalılardan net bir şekilde ayırır. Avrupa’da başlayan halkın egemenliği düşüncesinin Amerika’daki yansıması halkın Amerikalılar olduğu çıkarımından ötürü İspanya ve Portekiz’e karşı öfke oluşur. Savaş çağrısının geniş kitleler tarafından yanıt

³⁹ Özbudun, a.g.e., s.154

⁴⁰ Tanilli, a.g.e., s.291-292.

bulabilmesi için Americano tanımı olabildiğince geniş tutulmuştur. Ancak kreollerin çoğu bağımsızlığın elde edilmesinin yanı sıra hiyerarşinin de olduğu gibi kalmasını istiyorlardır. Yani kreollerin gerçek anlamda halklar arasında eşitliği savunduğu söylenemez.⁴¹

Kreollerin nativizmine Latin Amerika'nın orta sınıfı denebilecek ulusalcıları karşı çıkmıştır.

3.2.Milliyetçilik

Bir kavram olarak “*millet*”in ne olduğuna dair pek çok farklı tanım bulunmaktadır. Ancak 1830’lardan itibaren daha genel kullanım için “milliyet ilkesi” adıyla politik söylemde sistematik bir şekilde kullanılan millet, halkının bağımsız olduğu bir ülke ya da ulus devletteki yurttaşları tanımlamak için kullanılmaktadır.⁴² Ancak sonraları politik söylemde milliyetçilik genel geçer olarak sağ görüşün ırk, dil, din bütünlüğü altında bir araya gelen vatandaşların diğer insanlardan daha üstün bir konumda oldukları anlayışına evrilmiştir. Latin Amerika’daki karışık demografik yapı ile beraber milliyetçilikten bahsedilmesi elbette bu şekilde bir sağ söylemin ürünü değildir.

Kreollerin nativist söylemlerinin halk tarafında uygulanmaması ve amaçlarının sadece iktidara geçmek olduğunun anlaşılması İspanya ve Portekiz’in kıtadan sınır dışı edilmesinin ardından etkisini yitirmesine neden olur. Latin Amerika’nın ulusalcılarını kırsalda yaşayan, orta sınıf melez ve göçmenler oluşturur ve buradaki milliyetçilik daha çok etnik bir kimlik oluşturarak bir araya gelmiştir. Milliyetçilik, Latin Amerika’da bir akım olarak ilk kez Hidalgo’nun ayaklanmasının yüzüncü yıl dönümünde Meksika Devrimi ile gerçekleşmiştir. Daha sonraları önemli halk figürleri haline gelecek olan Frida Kahlo ve Diego Rivera bu devrimci ulusalcılığın en önemli ve etki bırakan temsilcilerindendir.⁴³

⁴¹ Chasteen, *a.g.e.*, s.115-116.

⁴² E.L. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020, s.35-36.

⁴³ Chasteen, *a.g.e.*, s.243-253.

3.3.Liberalizm

Liberalizm kelimesinin kökeni olan “*liberty*” özgürlük anlamına gelmektedir. Bir düşünce biçimi olarak liberalizm ise bireysel özgürlük üzerine kurulmuştur. Latin Amerika’daki liberalizmin sorunu liberallerin monarşi karşıtı olmaları ya da din veya ırktan kaynaklanan bir üstünlüğe inanmamalarına rağmen farklı şekilde bir üstünlük kurma istekleridir. Bu nedenle Latin Amerika’daki liberaller istedikleri sonuçları alamamışlardır.

“Latin Amerika’da genelde beyaz tenli olan ve üst sınıftan gelen liberal liderlerin ‘halk’ ile ilgili düşünceleri farklıydı. Yerli halkı ve onların topraklarını ulusal bir değer değil, ulusal bir sorun olarak görüyorlardı. Avrupa hayranlığı liberalleri Avrupa-merkezci yapıyor ve yeni politik fikirlere olan ilgileri de tutumlarının ideolojik olmasına yol açıyordu. (...) Muhafazakâr liderler kısa sürede liberal gündeme karşı ayaklandılar. Liberallerin aksine, muhafazakârlar alenen sıradan insanların ‘hadlerini bilmeleri’ ve yönetimi ‘kendilerinden üstün’ olanlar bırakmaları gerektiğini ileri sürüyorlardı. Gene de muhafazakârların geleneksel değerleri savunması birçok sıradan insan tarafından onaylanmaktaydı.”⁴⁴

Yani bir bakıma halk da muhafazakâr elitistlerin tarafında yer alarak onların üstünlüklerinin yanında kendilerinin aşağıda olduğunu kabul etmişlerdir. Görüşleri ne olursa olsun gücü elinde tutan muhafazakâr ya da liberaller ideolojilerinden bağımsız olarak sahip oldukları gücü bireysel bir kazanım kaynağı olarak görmektedirler. Yönetimdekilerin kendi çevresini kayırması olarak özetlenebilecek olan bu tutumda aslolan sadakat bağıdır ve bağımsızlık sonrası dönemde kayırmacılık “himaye politikasını” ve caudilloların liderliğini körüklemiştir.⁴⁵

“Caudillo iktidarda başkan, muhalefette ise ülkedeki ikinci güçlü kişiydi. Caudillolar himaye etmek ya da özel ordu beslemek için kişisel kaynaklarını kullanan büyük toprak sahipleriydiler. İlk caudillolar bağımsızlık savaşları sırasında ortaya çıkmış ve sonra savaştaki ünlerini barış zamanında pek de barışçı olmadığını göreceğimiz dönemde de sürdürmüşlerdi.”⁴⁶

Caudillolar toprak sahibi olduklarından, sıradan halka göre halihazırda ekonomik olarak güçlüdürler. Ayrıca genellikle ya ordu ile ortaya çıkmışlardır ya da

⁴⁴ Chasteen, *a.g.e.*, s.135.

⁴⁵ Chasteen, *a.g.e.*, s.137.

⁴⁶ Chasteen, *a.g.e.*, s.140.

kırsal aristokrasinin desteği ile gücü ele geçirmişlerdir. Caudillolar birbirleri ile eyaletlerin kontrolü için savaşmışlardır.⁴⁷

Latin Amerika devletlerinin bağımsızlığının tanınması yanı başlarında Avrupalı devletlerin at koşturmasından memnun olmayan ABD'nin desteği ile gerçekleşmiştir. Ancak bu bağımsızlık da tüm halkların özgürlüğünü benimsemediğinden Latin Amerika'da günümüze kadar devam eden siyasi karışıklıkların başlamasına neden olacaktır.

5 Mart 1812'de ABD başkanlığına seçilen James Monroe, eski Birleşik Devletler Madrid Büyükelçisi olarak krallıkla yönetilen İspanya'nın varlığından hoşnut değildir. 8 Mart 1822'den önce Kongre'ye gönderdiği mesajda Meksika, Peru, Şili ve Kolombiya'nın bağımsızlıklarının tanınmasını ister. Kongre de bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş olan devletlere siyasi temsilciler gönderilmesi için talep edilen yüz bin dolarlık bütçeyi onaylar. Bu durum sayesinde, Güney Amerika'daki direniş ilk kez resmi olarak tanınmıştır. 2 Aralık 1823'te ise tarihe "Monroe doktrini" olarak geçen mesaj dünyaya duyurulur:

"Elde etmiş ve korumakta oldukları egemenlik ve özgürlük sayesinde, Amerika kıtaları, bundan böyle hiçbir Avrupa devleti tarafından ileride sömürgeciliğe hedef alınmayacaktır. (...) Bağımsızlıklarını ilan etmiş ve bunu korumakta olan hükümetler konusunda, haklı ilkelere dayalı oldukları bizce de kabul edilen ve tarafımızdan tanınanlara karşı herhangi bir Avrupa devletinin her türlü baskı ya da kaderleri üzerinde her ne şekilde olursa olsun girişilecek bir denetim müdahale sayılacak ve Birleşik Devletlere karşı düşmanlık gösterisi kabul edilecektir."⁴⁸

Tüm dünyada olduğu gibi Latin Amerika'da da ABD özgürlükçü bir ülke olarak görülmektedir. Ancak Monroe doktrininde geçen "Amerika Amerikalıdır" sözü ile kast edilen Amerika yerlileri değil, oraya göç etmiş Avrupalılardır.⁴⁹

4.BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEM

Latin Amerika ülkeleri ABD'nin de desteğini alarak bağımsızlıklarını kazansalar da ortaya yeni bir tür sömürü şekli çıkar. ABD komşusu olan Latin

⁴⁷ Katherine Isbester, *The Paradox of Democracy in Latin America*, Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 2011, s. 37.

⁴⁸ Luraghi, *a.g.e.*, s. 263.

⁴⁹ Özbudun, *a.g.e.*, s. 38-39.

Amerika'nın başkaları tarafından sömürülmeye çalışıldığı takdirde karşılarında kendilerini bulacağı mesajını tüm dünyaya duyurmuştur. Hiyerarşinin hep alt kısmında yer almış olan Latin Amerikalıların, bu durumda ABD'nin Orta ve Güney Amerika topraklarını kendilerine fayda sağlayacak şekilde değerlendirmelerine karşı hazırlıksız olduğu yorumu yapılabilir.

Bağımsızlık sonrasında da devam eden sınıf farkı latifundiumlar ile iyice pekişmiş, Latin Amerika dünyanın ucuz iş gücü merkezlerinden biri haline gelmiştir. Latifundiumlar, büyük tarım arazilerinin belirli kişilerin tekeline verilmesiyle oluşmuştur. 15 milyonluk nüfusun 12 milyonu buralarda çalışırken aldıkları ücret sadece hayatta kalmalarına yetmektedir.⁵⁰

Güneyde toprak devriminin temsilcisi olan José Artigas öncelikle yabancı mallara yüksek vergiler koyarken yerli endüstri ürünlerinin vergilerini düşürür ancak bu girişimi Galeano'nun tabiriyle “devrimi bozguna uğratanlar” tarafından kaldırılır. Sonraları Artigas “en yoksul olana en çok yardım edilmeli” ilkesi doğrultusunda topraklara el koyup halk arasında bölüştürür. Ancak bu girişimi de yok sayılır ve 1820'den 1900'lere kadar reformdan yararlanmış halk topraklardan kovulur.⁵¹

“Latifundium sahipleri zenginleşirken, sık sık topraksız köylülerin ya da işçilerin yol açtığı isyanlar meydana gelmiştir. Sosyal yaşantıda bu dengesizlik daha sonra Marksist taleplerin (XIX yy) buralarda zemin bulmasına olanak sağlamıştır. Bu taleplere karşı zengin toprak sahipleri generalleri desteklemiş ve darbeler dönemi başlamıştır.”⁵²

1910'a geldiğinde Meksikalılar, 30 yılı aşkın süredir ülkeyi yöneten diktatör lider Porfirio Díaz'a karşı Francisco Modero'nun başkan adaylığını desteklemektedirler. Modero'nun başta halkçı bir talebi bulunmaz, Díaz'ın gücünü seçkinlerle daha çok paylaşmasını istemektedir. Diktatör lider bunu reddedince Modero'nun da talepleri artar ve Díaz onu tutuklatarak sürgüne yollar. Ancak bundan sonra Modero el konulmuş toprakların yerlilere geri verileceğini ilan eder.⁵³

⁵⁰ Galeano, a.g.e., s.160.

⁵¹ Galeano, a.g.e., s.156-158.

⁵² Kenan Arıbaş, Hasan Kara, “Siyasi Coğrafya Açısından İspanya”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 15, Sayı 24, (2011), s.69

⁵³ Chasteen, a.g.e., s.249-250.

Modero'nun söylemleri halkta kendine yer bulur ve Díaz'ın diktatörlüğüne karşı Anenecuilco adındaki bir yerli halk lideri olan Emiliano Zapata önderliğinde isyan çıkar. İsyan ilk başta Díaz'a karşı olduğundan farklı kökenlerden bir sürü Meksikalı diktatöre karşı ayaklanmaya destek verir. Binlerce köylü de Zapata'ya katılır. Díaz sürgüne gönderilir. Bu süre içinde halkın desteğini alan Zapata yedi yıl boyunca önce Díaz'a daha sonra Modera'ya ve sonrasında da Huerta'ya karşı bir savaşa neden olacak olan Ayala Planı'nı açıklamıştır. *"Planda, 'Meksikalı köylülerin büyük çoğunluğunun, üzerinde buldukları toprakların efendisi olmadıkları' belirtiliyor, devrim düşmanlarının mallarının kamulaştırılması ve latifundium yağmasıyla çalınan toprakların gerçek sahiplerine verilmesi öngörülyordu."*⁵⁴

1914 yılında, kısa süren bir barış döneminde bir toprak reformu gerçekleşir. Toprak üzerinde haksız tekelleşmenin önüne geçmek için 1856 anayasası ile toprağı elinden alınanlara toprakları geri verilir ancak barış dönemi uzun sürmez. Uzun yıllar süren savaş ABD desteğı ile tekrar saldırıya geçen Venustiano Carranza ile yeniden alevlenir. Yeniden iç savaşa giren yorgun halk bu sefer yenilgiye uğrar ve Carranza toprak dağıtımına son verir. Zapata bir kez daha harekete geçmeyi denese de isyancı ordu Carranza'nın önerileri karşısında halihazırda bölünmüştür. 1919'da Zapata bir kumpas sonucu yaşamını yitirir.⁵⁵

Pancho Villa, Zapata'ninkinden farklı olarak eski kovboylardan, işçilerden ve köylülerden bir ordu oluşturur. Sonuç olarak kentli ve orta sınıf bir askeri grup egemenliğı ele geçirir ve günümüzde de hala geçerli olan 1917 Meksika anayasasını hazırlarlar. Anayasal hareketten sonra başa geçen liderler yirminci yüzyılın sonlarına kadar sürecek olan bir tek parti sistemi kurarlar. Adı son olarak altmış yıl boyunca Devrimci Parti olarak kalan bu siyasi oluşumuna daha önce sırasıyla, Ulusal Parti, Meksika Partisi ve Kurumsal Parti adı verilmiştir.⁵⁶

Daha önce de bahsedildiğı üzere Latin Amerika'da milliyetçilik, Avrupa'dakinden farklı işlemiştir. Yüzyıllar boyunca Amerikan yerlileri olan Kızılderililer, kıtaya köle ticareti sırasında getirilen siyahiler ve Avrupa'dan gelen beyazlar nesiller boyu karışarak Latin Amerika'nın halkını oluşturmuşlardır.

⁵⁴ Galeano, a.g.e., s.163.

⁵⁵ Özbudun, a.g.e., s.161.

⁵⁶ Chasteen, a.g.e., s. 250-251.

1900'lerin başından itibaren Avrupa'da yükselişe geçen ulus devlet anlayışının Latin Amerika'yı da etkilemesine şaşırılmamalıdır. Farklı inanış ve kültürlerden gelen insan gruplarının oluşturduğu bir toplumda yaşanan toprağa ülke diyebilmek ve o ülkedeki bireylerin yaşadıkları yeri benimsemeleri için bir ortak kimlik şart gibi görünmektedir. Latin Amerika'da her daim ezilen halk, hiçbir zaman soylularla eşit şartlar altında çalışıp yaşayamamışlardır. Ancak bu, Meksika örneğinde görüldüğü gibi hakların anayasal olarak güvence altına alınmasıyla önceki dönemlere göre daha mümkün hale gelmiştir. Belki de bu nedendir, Latin Amerika ulusalcıları, milliyetçilik genelde muhafazakâr bir söylemken, dünyadaki sol hareketlerden de etkilenmişlerdir.

Meksika milliyetçiliği Marksist izler taşıırken Uruguay ve Arjantin'de anayasaya dayalı olan milliyetçilik daha güçlüdür bu sayede ulusalcılar, isyana kalkışmadan başa geçebilmişlerdir.⁵⁷

“Milliyetçiler Latin Amerika'nın her yanına egemen olmadılar ama egemenlikleri altında olmayan yerlerde bile ulusalcılık politik gücünü hissettiriyordu. Birçok ülkede muhafazakârlar ulusalcılığın etkilerini kendi saflarına çekmeyi ya da onları denetlemeyi başardılar. Kolombiya'da da durum böyle oldu. Milliyetçiler kırsaldaki patron-işçi ağını kırmak için kentsoylu işçileri sendikalaştırmaya ve onların çıkarlarına dikkat çekmeye çalıştılar. (...) Bu arada etkin milliyetçi reform başka ülkelerde de zamanını beklemek zorunda kaldı. Bu ülkelerden biri, yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıklar dolayısıyla kasalarına akan petrol zenginliği yüzünden Venezuela oldu. Rahatça fişkırarak kara altın ve bundan kazanılan servet sayesinde Venezuelalı yöneticiler ulusalcı hareketin önüne geçebiliyorlardı.”⁵⁸

Milliyetçiliğin etkilerini kendi saflarına çekmeyi başaran muhafazakârlara rağmen Latin Amerika ülkelerinde özgürlüğün fitili ateşlenmiştir. Tüm dünyada yükselen, her ulusun kendi kaderini tayin etmesi anlayışı ile iki dünya savaşı yaşanmış ve sınırlar yeniden çizilmişken yeni dünyada da uzun yıllar sürecek olan bir iç savaş, darbeler ve devrimler dönemine girilmiştir.

⁵⁷ Chasteen, *a.g.e.*, s.257.

⁵⁸ Chasteen, *a.g.e.*, s.259-260.

5.LATİN AMERİKA'DA SOLUN YÜKSELİŞİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan bir döneme girmiş, ABD ve SSCB arasındaki gerginlik tüm dünyayı etkilemiştir. Dünya doğu ve batı olarak ikiye ayrılırken, artık gerçek bir güç haline gelmiş olan ABD, Sovyet Rusya’yı ve onun yayılcı politikasından ötürü komünizmi en büyük tehlike olarak değerlendirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD Marshall Planını açıklar. Türkiye’nin de içinde yer aldığı on altı ülkeyi kapsayan Marshall Planı, antikomünist hedefleri olan ekonomik bir yardım paketidir. Latin Amerika’nın da ABD’den gerçek anlamda ilk kopuşu Marshall Planı ile gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa’da komünizmin etkilerini azaltma hedefi taşıyan bu destek planına benzer bir yardımı Latin Amerikalılar, kendilerinin de hak ettiklerini düşünmüşlerdir ancak 1946-1959 yılları arasında ABD’nin sağladığı dış yardımın ancak yüzde ikisini alabilmişlerdir. Bunu uluslararası toplantılarda dile getiren Latin Amerikalılar, o dönemde önceliği komünizmin yayılmasını engellemek olan ABD tarafından yok sayılırlar ve yardım yerine diplomatik baskı ile karşılaşılırlar.⁵⁹

Soğuk Savaş döneminde, yükselişe geçen Marksist ideoloji, Latin Amerika’da da kendine yer bulmuştur. Ancak Latin Amerika’da Marksist ideolojinin yayılmasında SSCB’nin bariz bir etkisi olmamıştır. Bunun yanı sıra Marksizmin sınıf sömürsünden bahseden kapitalizm yorumu, Latin Amerika’daki yeni sömürgecilik anlayışına uygun görünmektedir. ABD’nin Marksizme karşı takındığı nefret tutumu da Latin Amerikalıların bu konuya daha çok ilgi duymasını sağlamıştır. Marksistlere göre, Latin Amerika’daki adaletsizlik, yüzyıllar boyunca devam eden ve belirli bir kesimin çıkarı için devam etmesi gereken eşitsizliğin bir sonucudur.⁶⁰

“Latin Amerika’daki kitle tabanlı devrimler Batı Yarımküresi’nde komünizm için olası bir tutunma noktası yarattı ve böylece ABD için bir tehdit oluşturdu. ‘Arka bahçelerinde’ giderek artan huzursuzluğa çoğu kez dolaylı yoldan, ama komünist zaferin yakın görüldüğü zamanlarda da doğrudan müdahale ederek tepki gösterdiler.”⁶¹

⁵⁹ Chasteen, *a.g.e.*, s.290-291.

⁶⁰ Chasteen, *a.g.e.*, s.298-299.

⁶¹ S.W. Hook, J. Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, (çev. Özge Zihnioğlu), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016, s.83.

1950'lerde Latin Amerika'nın en yoksul ülkelerinden biri olan Guatemala'nın nüfusunun yüzde doksanını çiftçiler oluşturmaktadır. İşledikleri toprak, ABD banka ve kurumlarıyla yakın iletişimde olan bir grup elite aittir. Bu nedenle ülkede muhalif sesler yükselmeye başlamış ve Komünist Parti'nin desteği ile Jacobo Arbenz Guzman güç kazanarak büyük vaatlerde bulunmuştur. Girişimlerinden biri de ABD merkezli United Fruit Company'e ait olan 225.000 dönüm de dahil olmak üzere, çiftliklerin çoğunu ele geçirerek köylülere vermek olmuştur. Dönemin ABD başkanı Dwight Eisenhower, böyle kapsamlı bir reformun diğer yerlerde de isyana neden olmasından endişelenerek 1954'te Arbenz'i devirmek için CIA eliyle Guatemala'da askeri darbe yapar. Birkaç gün içinde Arbenz'in reformları feshedilir.⁶²

ABD, Monroe Doktrini ile Latin Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasına ön ayak olmuş olsa da kendi çıkarları ile çatıştığı zaman Latin Amerika'nın da ekarte edileceği düşüncesi popülerlik kazanmış ve ABD devrim karşıtı olarak görülmüştür.

ABD'ye karşı büyüyen öfke karşısında Başkan John F. Kennedy, İlerleme İttifakını kurarak Latin Amerika'ya 20 milyar dolar yardım sözü vererek sosyal değişim ihtiyacından bahseder. Ancak kongredeki liderlerden destek alamayan Kennedy'nin vaatleri hiçbir zaman gerçeğe dönüşmez, çünkü o dönemde her türlü reform hareketi devrimle, devrim ise komünizmle bir tutulmaktadır.⁶³

Bolivarcı devrimin etkisindeki Venezüella'da Hugo Chavez, sol bir lider olarak ön plana çıkmıştır.

“Onun yürütme otoritesini üstlenmesi bunun domino etkisi yaratacağına yönelik korkuları tetikleyecek ve bölgede solu yayacak veya merkez sağdaki siyasal güçler ile neoliberal esinli ekonomi politikaları tarafından tarihsel olarak tahakküm altına alınmış olan Latin Amerika'da solcu bir siyasal alternatifin mümkün olduğuna kanıt teşkil edecek nitelikteydi.”⁶⁴

⁶² S.W. Hook, J. Spanier, *a.g.e.*, s. 85-86.

⁶³ S.W. Hook, J. Spanier, *a.g.e.*, s.86.

⁶⁴ Julia Buxton, “Venezüella: Bolivarcılığın Siyasal Evrimi” (çev. Funda Çoban), *Latin Amerika'da Radikal Sosyal Demokrasi Deneyimleri* (Geraldine Lievesley, Steve Ludlam), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012, s.105.

Venezüella’da Chavismo ya da Bolivarçılık olarak geçen on yıllık dönemde yönetimde tamamıyla köklü değişiklikler olmuş ve bu dönemde ekonomik ve siyasal gücün elit bir azınlık gruptan halka dağıldığı görülmüştür.⁶⁵

Brezilya’da tarımsal üretim ve ihracata bağlı olan ekonomisiyle kentlerde yaşayan ve orta sınıf işçilerden oluşan halk koalisyonu çok güçlü değildir. Ancak Vargas, iktidarda olduğu yıllarda ordu onu görevden almadan önce iki siyasi parti kurmuştur. Sonraları Brezilya İşçi Partisi’nden tekrar aday gösterilerek seçilse de 1954 yılında hala başkanken intihar eder. Bu durum halkta büyük bir üzüntüye yol açar. Brezilya daha sonra popülist koalisyon ile yönetilmeye devam eder.⁶⁶

Bolivya ile aralarında gerçekleşen savaştan sonra 1932’de bağımsızlığına kavuşan Paraguay, 1945’te BM üyesi olur. 1954 yılından beri ülkenin başında olan Alfredo Stroessner’in iktidarı 1989’da askeri darbe ile son bulmuştur ve 1992’de ülkenin yeni anayasası kabul edilmiştir.⁶⁷

Latin Amerika’da eşitsizlikten doğan kutuplaşma giderek artmaktadır. Halkın, adaletsizliğe karşı örgütlenmelerinin en bariz sonucu ise Küba’da yaşanır.

5.1.Küba Devrimi

Küba, 1958’in son günü ülkeden kaçana kadar ABD destekli diktatör lider Fulgencio Batista tarafından yönetilmiştir. O gidince iktidara Fidel Castro geçer. Castro, şeker kamışı üreten bir aileden gelmektedir. Okul yıllarında anti-emperyalist öğrenci hareketlerine katılmıştır ve ulusalcıdır. Castro, Meksika’da Ernesto Che Guevera ile tanışır. Guevera motosikletiyle binlerce kilometre giderek Latin Amerika’da emperyalizme karşı sömürülen halkların birleşmesi gerektiği savunan bir enternasyonalisttir. Ortak bir amaçla, Batista yönetimini devirmekte birleşen ikili halkın büyük desteğini alır. Yıllar süren saldırı ve darbe girişimleri, en sonunda ikili ve Batista arasında ölümcül bir saklambaç oyununa dönmüştür. O yıllarda New York Times gazetesi Castro ve Guevera hakkında bir dizi olumlu yazı yayınlar ve ABD de Batista’ya verdiği desteği yeniden değerlendirmeye başlar. Tüm bunların etkisiyle 31

⁶⁵ Buxton, *a.g.e.*, s.105-106.

⁶⁶ Chasteen, *a.g.e.*, s.288.

⁶⁷ <https://www.tarihiolaylar.com/ulkeler/paraguay-206> (Erişim tarihi, 5.12.2022)

Aralık 1958’de Batista Küba’yı ani bir şekilde terk eder. Dağlardan inen Fidel Castro ve ekibi Havana’da büyük bir mutlulukla karşılanır.⁶⁸

Castro, iktidara geldikten sonra “ekonomik emperyalizme” karşı önlemler alır. Bunlardan en barizi Mayıs 1959’da direkt uygulanan toprak reformudur. Yeni Küba’daki değişiklikler ABD’yi endişelendirmektedir. Castro’nun komünizm destekçisi olduğu fikrine kapılırsalar da o ne radikal bir öğrenciyken ne de ne gerilla lideriyken Komünist Parti üyesi olmamıştır. Ancak söylemlerinde Marksizm’den esinlendiği de aşıkardır. Bu nedenle ABD için asıl soru, yeni Küba hükümetinin Soğuk Savaşın hangi tarafında yer alacağıdır. Çünkü kendi topraklarına bu kadar yakın olan bir yerde komünist bir geçit oluşması kabul edilemez bir sorundur ve bu nedenle Castro ve Guevera ile iş birliği yapmak isterler. Ama bu savaştıkları her şeye karşı olduğundan Castro ve Guevera’dan imkansız istemektir.⁶⁹ Castro, 1960’ta New York’u ziyaret eder.

“New York’u ziyareti sırasında Birleşmiş Milletler’de dört saatlik bir konuşma yaptı. Harlem’deki bir otelde Malcolm X ve ülke içinde ve dışında ABD politikalarını eleştiren diğerleri ile bir araya geldi. Aynı yıl Şubat ayında uzun süredir yalnızca ABD’ye satılan Küba şekeri için alternatif bir Rus piyasası oluşturmaya başladı ve Haziran’da uygun fiyat önerilen Rus petrolünü satın aldı. Küba’daki Birleşik Devletler’e ait petrol rafineleri bu ‘kızıl’ hammaddeyi işlemeyi reddedince Fidel rafinelere el koydu. ABD’nin buna yanıtı Temmuz’da geldi: Küba’nın ihraç gelirinin dörtte birini oluşturan şeker alımının durdurulması. Buna karşılık devrimci hükümet Ağustos’ta şeker kamışı fabrikalarını, madenleri, telefon ve elektrik şirketlerini kamulaştırdı. 1960 yılının ikinci yarısında ABD Küba ile olan ticaretin tümüne ambargo uyguladı ve Havana’ya CIA tarafından silahlandırılıp eğitilmiş olan bir ordunun adaya çıkartılacağı haberi ulaştı.”⁷⁰

Küba tam anlamıyla bağımsız olmak için hamleler yaparken, ABD’nin Küba’ya karşı tutumu kendi sınırlarına yakın bir yerde komünizmin baş göstereceği korkusu ile gerçekleşmiştir. Bir bakıma ABD’nin, Castro’ya karşı takındığı dışlayıcı tavır, Küba’yı Moskova ile daha da yakın olmaya itmiştir.

“Fidel Castro, başlangıçta sosyalist değildi. Bununla beraber kurduğu rejim, ekonomiyi sosyalistleştirdi. Çünkü, bu ekonomi, bütünüyle yabancı -özellikle

⁶⁸ Chasteen, *a.g.e.*, s.300-301.

⁶⁹ Chasteen, *a.g.e.*, s.302.

⁷⁰ Chasteen, *a.g.e.*, s.303.

Amerikan- ortakların egemen olduğu, sömürge tipinde bir ekonomi idi. Fidel Castro, yavaş yavaş sosyalizme kaydı. Çünkü, kurduğu rejime karşı Birleşik Amerika'nın beslediği düşmanlık, kendisine başka bir yol bırakmıyordu.”⁷¹

ABD, daha önceden Küba'yı İspanyol sömürgesi olmaktan çıkması yolunda desteklese de bunu kendi çıkarları doğrultusunda yapmış ve adanın kendi izin verdiği ölçüde özgürlüğe sahip olmasını istemiştir. Fakat yıllar boyu süren dış müdahaleler halkta da bir uyanmaya neden olmuştur.

CIA tarafından eğitilip silahlandırılan Castro karşıtı Kübalılar 1961 yılında Domuzlar Körfezi'ne ayak basarlar. Amaç bir iç savaş çıkarmaktır. Ancak Castro yeni kurulmuş olan Küba ordusunun ve halkın desteğine sahiptir. Bu nedenle deneme başarısızlıkla sonuçlanır. Bu girişim, ABD ve Küba'nın arasını iyice açar ve Küba, SSCB ile iş birliğine gider.⁷²

1962 yılının Ekim ayında ABD'ye ait U-2 casus uçakları Küba'da nükleer füze fırlatma rampaları inşası olduğuna dair fotoğraflar çeker. Dönemin ABD başkanı Kennedy bu duruma büyük bir tepki verir.

“22 Ekim'de, hâlihazırda mevcut olan füzelerin sökülmesini talep etti. Kararlılığını göstermek için Kennedy, Stratejik Hava Komutanlığı'nı en yüksek alarm durumuna geçirdi ve nükleer savaş başlığı taşıyan beş yüzden fazla B-52 bombardıman uçağının konuşlandırılması emrini verdi. Tüm bunlar olurken Amerikan denizaltıları ve su üstü gemileri, kuşatmayı ihlal edecek Sovyet deniz harp gemilerine saldırma emriyle Karayipler'de devriye geziyordu.”⁷³

Sovyet lider Kruşçev, gemilerini geri çeker ve füze mevzilerini etkisizleştirmek için emir verir. Tarihe “Küba Füze Krizi” olarak geçen bu olayda Castro ayakta kalmayı başararak ABD için bir tehdit olarak görülmeye devam eder.⁷⁴

Uruguay'da diğer Latin Amerika ülkelerine göre yaşam standartı daha yüksektir. Yönetimde tek adam değil bir yürütme komitesi vardır. Ancak Küba Devrimi'nden esinlenerek ortaya çıkan gerilla grubu Tuparamo kamuoyunu etkilemekte başarılı olmuştur. Kendi yoldaşlarını kurtarmak için cezaevine tünel kazmalarından sonra 1967'de Uruguay'da sıkıyönetim ilan edilir. 1970'lerin sonunda ülkedeki siyasi

⁷¹ Tanilli, *a.g.e.*, s.261.

⁷² Chasteen, *a.g.e.*, s.303.

⁷³ S.W. Hook, J. Spanier, *a.g.e.*, s.89.

⁷⁴ S.W. Hook, J. Spanier, *a.g.e.*, s.90.

tutukluların sayısı dünyanın herhangi bir yerinde olduğundan daha fazladır. Ordu yönetimi ele almak için 1983'e kadar mücadele eder ve sonunda başarılı olur.⁷⁵

Daha sonraları, Küba'nın başarısı diğer Latin Amerika ülkelerine ilham kaynağı olmuş olsa da başka hiçbir Latin Amerika ülkesinde Küba'daki gibi büyük bir devrim gerçekleşmemiştir. ABD, Küba'ya ambargo uygulamıştır ve bu ambargo günümüzde de devam etmektedir. Sonuç olarak Küba, günümüzde dahi tamamen dışa kapalı bir ülkedir.

⁷⁵ Chasteen, *a.g.e.*, s.327.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE BELGESEL

1.MEDYA

1447 yılında Gutenberg tarafından icat edilen matbaa sayesinde, yazılı metinlerin yüksek hızda çoğaltılması kolaylaşmıştır. Bu da toplumlardaki önemli olayların haber şeklinde yayılmasına ön ayak olmuştur. Tarih boyunca teknolojik gelişmeler kitle iletişim araçlarının da gelişmesine vesile olmuş, medya 15. yüzyıldan günümüze çok yol kat etmiştir. Geleneksel medya biçimleri olan yazılı basın, sinema, radyo ve televizyonun yanı sıra gelişen teknoloji ve internetin yaygınlaşması ile yeni medya olarak araçları olarak adlandırılan sosyal ve dijital platformlar ve internet gazeteciliği gibi yeni biçimler de günümüzde kendine yer edinmiştir. Hatta öyle ki yeni medya, geleneksel medyanın evrilmesine yol açacak durumlara neden olurken popülerliğini günden güne artırmaktadır.

1.1.Geleneksel Medya

Geleneksel medya denildiğinde bahsedilen şey yazılı basın, radyo, sinema, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının küreselleşme üzerindeki etkisi yadsınamaz. Uluslararası yayıncılık yapan radyo ve televizyon kanalları sayesinde tüm dünya kendilerine uzak olsa da aynı şeyi deneyimleme fırsatı elde etmiştir. *“Küreselleşme, aynı zamanda medyanın iletişimin ve enformasyonun da küreselleşmesidir.”*⁷⁶ Çünkü sınır ötesi yayın yapan medya kuruluşları bu bilinçle hareket ederler. Hedef kitleleri doğrultusunda vermek istedikleri mesajı uluslararası çapta dünyaya yayarlar.

⁷⁶ Yasemin G. İnceoğlu, *Uluslararası Medya “Medya Eleştirileri”*, İstanbul: Der Yayınları, 2015, s.18.

Haberleşme için yazının kullanılması çok eskiye dayanmaktadır. Ancak ilk olarak yazılı basın araçları olan gazeteler 17. yüzyıl civarında Avrupa’da ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda ise gelişen teknolojiyle beraber gazeteler artık sadece seçkinlere değil tüm halka hitap etmeye başlar.

Sinemanın icadı için hareket eden görüntüler ortaya çıkaran pek çok farklı cihaz üreten pek çok farklı kişi olsa da Lumiere kardeşlerin sinematografi bu yeni aracın alacağı biçimde belirleyici bir unsur olmuştur. Lumiere kardeşlerin tarafından çekilen ve 1895’te Paris’te gösterilen “*L’Arrivée d’un Train À la Ciotat*” filmi, sinema tarihinin ilk filmi olarak kabul edilmektedir.

İletişim araçlarının gelişiminde teknolojinin yadsınamaz bir yeri bulunmaktadır. Radyonun icadına pek çok kişi katkı sağlamış olsa da tüm dünyada bilinen şekliyle radyo, 1895-1898 yılları arasında icat edilmiştir.

İlk televizyon ise 1926 yılında, John Logie Baird tarafından icat edilmiş ve sinemadan farklı olarak izleyicilere bireysel bir seyir deneyimi sunmuştur. Televizyon bir anten aracılığıyla frekans dalgalarını yakalar ve bu cihazda görüntü ve sese dönüşür. Bu dalgalara uzak yerlerde yaşayan insanlar için geliştirilen kablolu tv’de ise sinyallerin iletilmesi için kablolar kullanılmakta ve bunlar yer altında, bir merkeze bağlı şekilde bulunmaktadır.

“Analog radyo ve televizyon sinyalleri, örneğin, üretim aşamasında kaydedilen görüntü ve ses enformasyonunu kodlayarak değişken frekans dalgaları yoluyla evlerin çatılarındaki –ya da alıcı setine eklenmiş- antenlere gönderir. Analog sinyaller çift yönlü iletişime izin veriyor olmasına karşın –ilk radyolar hem alıcı hem de verici olarak kullanılabilirdi- sınırlı bir frekans dalga kapasitesine milyonlarca çift yönlü radyo devresinin yığılması yönündeki beklenti şüphesiz ki pratikte uygulanamaz bir düşünceydi.”⁷⁷

Hem alıcı hem verici işlevi gören radyonun sinyalini yakalayabilmek için belirli bir frekansta bulunmak gerekmektedir. Günümüz dijital iletilerinde ise bu durum değişmiştir.

Gelişen teknoloji ile beraber medyanın şekli de oldukça değişmiştir. İnternetin ortaya çıkmasıyla durum tüm iletişim araçlarını etkilemiş internet radyoları, gazeteleri

⁷⁷ Dan Laughey, *Medya Çalışmaları*, (çev. Ali Toprak), İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, .s.157.

ortaya çıkmış, sinema ve televizyon içeriklerini küresel çapta yayınlayan pek çok dijital yayın ortamı oluşmuştur.

1.2.Küreselleşme ve Medya

Küreselleşme günümüzde sıklıkla kullanılan, çokça konuşulan ve birbirinden farklı pek çok görüş ile karşımıza çıkan bir kavramdır ancak hemen hemen herkes dünyanın gittikçe globalleştiğinde hemfikirdir. Bauman'a göre küreselleşme fikrinin taşıdığı en derin anlam, kontrolsüz ve durdurulamaz bir şekilde işlemesi ve belirli bir merkezinin bulunmamasıdır.⁷⁸ “Genel olarak küreselleşme süreci, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sosyalist Blok’un çökmesiyle birlikte büyük bir hız kazanmıştır.”⁷⁹ Çünkü Soğuk Savaş’ın galip gelen tarafı, kapitalist ülkeler, bu dönemden sonra kendilerine uluslararası pazarda daha rahat yer bulmuşlardır. Batılı ülkelerin geleneksel toplumların bulunduğu bölgelerde oluşturduğu sömürgeler artık bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da bu durumun bugün bilinen dünya haritasının oluşmasında önemli bir etkisi olmuştur.⁸⁰ Giddens geçmişten günümüze değişen bu toplum yapısını aşağıda verilen tablo ile özetler:

Tablo 1: Modern dünyadaki toplumlar

Tür	Varoluş Süresi	Özellikler
Birinci Dünya Toplumları	18. Yüzyıldan günümüze	Sanayi üretimi ve genellikle serbest girişime dayanırlar. İnsanların çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşar; pek azı, kırsal alanda tarımla uğraşır. Geleneksel devletlerden daha az olsa da, önemli sınıfsal eşitsizlikler. Batı, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda da içlerinde olmak üzere, ayrı politik topluluklar ya da ulus devletler.
İkinci Dünya Toplumları	20. yüzyılın başından (1917 Rusya Devriminin ardından) 1990’ların başına	Sanayiye dayanırlar, ancak ekonomik sistem merkezi planlamayla yönetilir. Nüfusun küçük bir bölümü tarımda çalışır; çoğunluk kent ya da kasabalarda yaşar. Önemli sınıf eşitsizlikleri varlığını sürdürür. Ayrı politik topluluklar ya da ulus devletler. 1989’ kadar Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa’dan oluşmaktaydı, ancak toplumsal ve politik değişimler bu

⁷⁸ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, (çev. Akın Emre Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, s.76.

⁷⁹ Duygu Dumanlı Kürkçü, *KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR*, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, Cilt 3, Sayı 2, (2013), 3.

⁸⁰ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, “Küreselleşme ve Değişen Dünya” (çev. Hüseyin Özel), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013, s.75.

		ülkeleri, Birinci Dünya ülkelerine dönüşecek biçimde serbest girişime dayalı ekonomik sistemlere dönüştürmeye başlamıştır.
Gelişmekte olan Toplumlar ('Üçüncü Dünya Topluları')	18. yüzyıldan (çoğunlukla sömürgeleştirilmiş bölgelerde) günümüze	Nüfus çoğunluğu, geleneksel üretim yöntemlerinin kullanıldığı tarımda istihdam edilir. Tarımsal ürünlerin bir bölümü dünya pazarlarında satılmaktadır. Kimilerinde serbest girişim sistemi, diğerlerinde merkezi planlama bulunur. Çin, Hindistan, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri de içinde olmak üzere, ayrı politik topluluklar ya da ulus devletler.
Yeni Sanayileşen Ülkeler	1970'lerden günümüze	Şimdi artık sanayi üretimi ve genel olarak serbest rekabete dayanan eski gelişmekte olan toplumlar. Nüfus çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşarlar; pek azı tarımla uğraşır. Birinci Dünya ülkelerine kıyasla daha göze çarpan, önemli sınıf eşitsizlikleri. Kişi başına gelir Birinci Dünya ülkelerindeki düzeyden oldukça düşüktür. Hong Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Brezilya ve Meksika'yı içerir.

Giddens, *a.g.e.*, s. 78.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere sömürge dönemi bitmiş ya da SSCB'nin yıkılışından sonra dünya iki bloklu halinden çıkmış olsa da ülkeler ekonomi ve gelişmişlik düzeyleri üzerinden günümüzde halen daha farklı gruplarda kategorize edilebilmektedir. Ayrıca küreselleşme ülkelerin sınırlarını belirsizleştirirken modern ve teknolojik anlamda daha gelişmiş olan Birinci Dünya ülkelerinin diğer ülkeler üzerindeki etkileri göz ardı edilemez.

Küreselleşme kavram olarak ele alındığında genellikle görüşler, küreselleşmeye karşı gelenler ve ona hayran olanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kavrama karşı olanlar onu "*demokrasi, işçi hakları, fakir ülkeler ve kültürel ekosistem aleyhine Batılı kapitalist ülkelerin ve Çin'in giderek artan küresel egemenliğinin ortaya çıkışı*" olarak görürken, destekleyenler "*küreselleşmeyi yeni bir büyüme ve refah çağının başlangıcı*" olarak değerlendirmişlerdir.⁸¹ Küreselleşme hakkındaki görüşler daha da detaylı bir değerlendirmeyle: "kuşkucular, aşırı küreselleşmeciler ve dönüştürücüler" olmak üzere üçe ayrılırlar.

⁸¹ Jürgen Osterhammel, Niels P. Petersson, *Küreselleşmenin Kısa Tarihi*, (çev. Hilal Görgün, B. Yavuz Görgün), İstanbul: Küre Yayınları, 2021, s.10.

Kuşkucular ülkeler arasındaki temasın daha eskisine göre daha çok olduğu konusunda hemfikir olsalar da küreselleşme düşüncesinin fazla büyütüldüğünü ileri sürerler. Onlara göre dünya küreselleşmiş bir ekonomi oluşturacak kadar bütünleşmiş değildir. Kuşkucuların tam karşısında yer alan aşırı küreselleşmeciler kendi savlarının çoğunlukla merkezine ulus devletinin değişen rolünü koyarlar ve ülkelerin tek tek kendi ekonomilerini denetlemelerinin artık mümkün olmadığını söylerler. Bu iki görüşün arasında daha ortalarda bir yerlerde yer alan dönüşümcüler ise küreselleşmeyi bir süreç olarak görürler. Aşırı küreselleşmecilere karşı olarak küreselleşme değişime açıktır. Dönüşümcülere göre küreselleşme değişimin merkezindeki güçtür.⁸²

Küreselleşme tek bir ülkenin ya da kuruluşun tekelinde olan bir şey olmadığından küreselleşmenin artılarından da eksilerinden de bahsetmek mümkündür. Ancak yine de küreselleşme ile birlikte bazı ideolojiler dünyada daha kolay yayılırken bazılarıysa aynı araçları kullansalar dahi o kadar popüler olmamaktadır. Schiller'e göre Amerikan medya emperyalizmi tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmıştır. Bunu Hollywood ile sinemada, tüm dünyada popüler olan müzikleriyle ve dünyanın her yerine satılan televizyon dizi ve programları ile başarmıştır. Ancak her ne kadar izleyiciler eleştirel olmasalar da Amerika'nın bu başarısı "*mutlak bir istilaya*" işaret etmez.⁸³ Bu durumda da bu kontrolsüz fikir büyümesinde hangi görüşlerin neden daha çok yayıldığını anlamak gerekir.

"Küreselleşme hem kapitalizmin gelişim sürecinde yeni olmayan bir aşamayı ifade eder hem de bu aşamayı meşrulaştıracak ideolojik bir kavramsallaştırma değildir. Aslında Marksist düşünürler tarafından emperyalizm denilen aşamanın bir uzantısı olan bu süreç küreselleşme kavramsallaştırması ile emperyalizm olgusunu gizleyen bir meşrulaştırma aracına da dönüşmektedir."⁸⁴

Buradan SSCB'nin yıkılması ile sonuçlanan Soğuk Savaş döneminden sonra dünyada iyiden iyiye hâkim paradigma haline gelen kapitalizmin tüm dünyada hakimiyetini meşru kılmak için küreselleşme olgusunun arkasına sığındığı ve bunu ekonomiden kültüre pek çok alanda olabildiğince yaydığı yargısı çıkarılabilir. Küreselleşmenin, güçlü uluslararası şirketlerin pazarını genişletiyor olsa da özünde

⁸² Giddens, *a.g.e.*, s.93-96.

⁸³ Laughey, *a.g.e.*, s.75-77.

⁸⁴ Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2014, s.187.

sosyalist bir amaca sahip olduğu da söylenmektedir “*ancak bu şüphesiz ki medya emperyalizmi ve kültürel tahakküm ile ilişkili eşitliksiz bir tür değildir.*”⁸⁵ Genel çerçeveden bakıldığında enformasyona eşit şekilde erişilebiliyor olsa da bilgi kaynağının ne olduğu, hangi kişi ya da grupların bu enformasyonu kitlelerle paylaştığı önemlidir. Çoğunluk küreselleşmeye üretim sürecine ve uluslararası iş bölümüne etki eden ekonomik bir olgu olarak bakıyor olsa da küreselleşme öncelikle tüm dünyada yaşayan insanların arasındaki etkileşimi artıran teknolojiler çevresinde şekillenmiştir.⁸⁶ Küreselleşme süreci “*ABD önderliğindeki çok uluslu şirketlerin hegemonyasının adıdır. Yeryüzündeki bütün devletler ve uluslar bu hegemonyaya tabi kılınmıştır.*”⁸⁷

Hegemonya kavramı Gramsci'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Hegemonya toplumda egemen olan sınıfın dünya görüşü olarak özetlenebilir. Egemen sınıf kendi iktidarı için hem bilinen anlamıyla kaba güç hem de kitleleri kontrol altında tutmak için kültür ve ideoloji aygıtlarını kullanır.

“Gramsci, temelde hegemonya kavramından toplumu yöneten elit bir azınlık grubun toplumun diğer kesimleri üzerindeki ideolojik ve kültürel kontrolünü anlıyordu. Böylece yönetici kesim sivil topluma nüfuz ediyordu. Hakim sınıf kurulu düzeni egemen kılan sınıf çıkarlarını destekleyecek olan temel eğilimleri, inançları, ahlak kurallarını ve topluma egemen olmasını istediği tüm değerler sistemini aile, okullar, sendikalar ve kiliseler gibi tüm toplumsal kuruluşlara etki ederek yapıyordu.”⁸⁸

Gramsci'nin bahsettiği elit azınlık grubun toplum üzerindeki etkileri, aslında tezin ilk bölümünde bahsedilen elit grupların, sürekli olarak Latin Amerika halkları üzerinde kurdukları sömürüyü çağrıştırmaktadır. Ancak hegemonya, bariz bir düşman değildir. Elitlerin sahip oldukları güç, bu durumda silah, kaba kuvvet ya da yasalar değil, kültür ve ideolojidir.

Althusser, aile, okul, sendika, kilise, medya gibi toplumsal kuruluşları, “*Devletin ideolojik aygıtları (DİA)*” olarak adlandırır. Gramsci'den farklı olarak

⁸⁵ Laughey, *a.g.e.*, s.111.

⁸⁶ Giddens, *a.g.e.*, s. 84.

⁸⁷ Yaylagül, *a.g.e.*, s.189.

⁸⁸ Yaylagül, *a.g.e.*, s.109-110.

Althusser’de hâkim ideoloji azınlık elit grupların değil, devletin başındakilerin elindedir. Ayrıca Althusser’e göre, “*DİA’lar (baskıcı) Devlet Aygıtından şu temel farkla ayrılırlar: (baskıcı) Devlet Aygıtı ‘şiddet kullanara’ işler, oysa DİA’lar ‘ideoloji kullanarak’ işlerler.*”⁸⁹

Gramsci ve Althusser’in de bahsettiği elitler ya da devletin elinde olan fiziksel güç ve ideolojik güç ayrımını Joseph Nye “*Yumuşak Güç*” ile kavramsallaştırmıştır. Yumuşak Güç kitabında öncelikle genel bir tanım yapan Nye, gücü “*birinin, istediği sonuçları elde edebilme becerisi*” olarak açıklar. Ancak bunu gerçekleştirmenin pek çok yolu vardır: tehdit, teşvik ya da cezbetme yollarından herhangi birini seçmek tamamen gücü elinde tutanın inisiyatifindedir.⁹⁰

Kapitalist düzen içinde güçsüz olan güçlü olan tarafından sömürülmektedir. Bu güç insan tarihi boyunca iktidarlar tarafından devletlerde ve artık küreselleşmeyle çok uluslu şirketlerde tüm dünya halklarına karşı uygulanmaktadır. Küreselleşen günümüz dünyasında sömürgecilik, kölecilik, ırkçılık gibi kavramlar bariz bir şekilde insanlık suçu olarak kabul görse de yumuşak güç kavramı burada devreye girmektedir. Güçlü şirketler, devletler, elitler, DİA’ları ve kitle iletişim araçlarını kullanarak halkın kendi ideolojilerini tartışılmaz bir gerçek olarak görmesini sağlarlar. Demokratik siyasetin temel ögesi olan yumuşak güç, kültür, neyin meşru görüldüğü, ahlaki unsurlar gibi soyut kavramlarla ilgilidir. Demokratik toplumdaki liderlerin toplumun benimsemek istediği değerleri temsil ediyor olması, o toplumlara liderlik etmeyi kolaylaştırır.⁹¹ Ancak burada asıl sorulması gereken soru o değerlerin toplumda ne şekilde oluştuğu ve liderlerinden neden o değerleri temsil etmelerini bekledikleri olmalıdır. Eğer bu değerleri oluşturan birey ya da kuruluşlar varsa, yumuşak güç kimin elindeyse günümüz dünyasında değer oluşturan ve aslında demokratik bir şekilde seçildiklerine ikna olduğumuz liderleri de başa getiren bu birey ya da kuruluşların ideolojileridir.

“Küresel bilgi çağındaki bu siyasi oyun, yumuşak gücün nispi öneminin artacağını göstermektedir. Bilgi çağında daha çekici hale gelmesi ve yumuşak güç kazanması muhtemel olan ülkeler, sorunları herkesin kabul edebileceği

⁸⁹ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları, 2014, s.52.

⁹⁰ Joseph S. Nye, Jr., *Yumuşak Güç*, (çev. Rayhan İnan-Aydın), Ankara:BB101 Yayınları, 2020,s.20.

⁹¹ Nye, *a.g.e.*, s.25.

şekilde çözebilecek çok yönlü iletişim kanallarına sahip; dominant kültürü ve fikirleri geçerli küresel normlara daha yakın olan ve hem yerel hem de uluslararası değerleri ve politikalarıyla güvenilirliğini artıran ülkeler olacaklardır.”⁹²

Yumuşak güç uygulanan kitlede bir *kamu diplomasisi* oluşmaktadır. Kamu diplomasisi, hegemonya tarafından şekillenen düşüncelerle birlikte toplumda yaşayan bireylerin olayları kendi süzgeçlerinden geçirdikten sonra farklı düşünce kümelerinde bir araya gelmeleriyle mümkün olur. “*Otoriter devletlerin yerini alan yeni demokrasilerde, kamuoyunu şekillendirmek çok daha önemli hale gelmiştir.*”⁹³ Ülkelerdeki demokrasi, her ulusun kendi kaderini tayin etmesi ve buna ülkede yaşayan herkesin eşit vatandaşlıkla katkıda bulunması, gücün kimde olacağını belirleyeceğinden kamu diplomasisini şekillendirmek devletler ve küreselleşmeyle pazar paylarından ötürü önemleri gün geçtikçe artan, çok uluslu şirketler için oldukça önemlidir. Artık kitleleri ikna etmeleri için fiziksel güç kullanma dönemi geride kalmış, daha belirsiz olan yumuşak gücün kullanımı ise artmıştır. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin gün geçtikçe büyümesi nedeniyle zaman içinde kamu diplomasisi de kendine yeni aktörler edinmiştir.

Aşağıdaki tabloda Nicholas J. Cull tarafından eski ve yeni kamu diplomasisinin karşılaştırıldığı tablo yer almaktadır:

Tablo 2: Eski ve Yeni Kamu Diplomasisi

Baskın Karakteristikler	Eski Kamu Diplomasisi	Yeni Kamu Diplomasisi
1) Uluslararası aktörün kimliği	Devlet	Devlet ve devlet dışı
2) Teknoloji çevresi	Kısa dalga radyo Basılı gazeteler Sabit hatlı telefonlar	Uydu, internet, gerçek zamanlı haberler Cep telefonları
3) Medya çevresi	Yerel ve uluslararası haber küresi arasındaki net çizgi	Yerel ve uluslararası haber küresinin bulanıklaşması
4) Yaklaşım kaynağı	Politik savunma ve propaganda teorisinin aşırı büyümesi	Kurumsal marka ve ağıın aşırı büyümesi
5) Terminoloji	“Uluslararası görüntü” “Prestij”	“Yumuşak güç” “Ulus marka”
6) Rolün yapısı	Yukardan aşağıya, aktörlerden yabancı insanlara	Yatay, aktör tarafından kolaylaştırılmış

⁹² Nye, *a.g.e.*, s.57.

⁹³ Nye, *a.g.e.*, s.151.

7) Rolün doğası	Hedeflenmiş mesajlaşma	İlişki-inşa etme
8) Amaç	Uluslararası çevrenin yönetimi	Uluslararası çevrenin yönetimi

Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Los Angeles: Figueroa Press, 2009, s.14.

Tabloda da görüldüğü üzere kamu diplomasisini şekillendiren birçok faktör bulunmaktadır. Ancak geçmişte daha küçük bir çevrede oluşturulan kamu diplomasisinin küreselleşme ile birlikte kapsam alanı genişlemiştir.

Küreselleşme konusunda herkesin fikir birliği içinde olduğu durumlar da vardır. Bunlardan biri İkinci Dünya Savaşı sırasında yükselişe geçen ulus devlet kavramına meydan okuması ve devlet ile piyasa dengesi arasında gücü piyasa lehinde olacak şekilde değiştirmesidir. Diğer bir durum ise “kültür” çatısı altında toplanan her türlü alana etkisi olduğudur.

“Küreselleşmeyi kültürel boyutu açısından düşünmek küreselleşmenin özündeki diyalektik yapıyı da açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bireysel eylemlerin, düşünümsellik yoluyla, toplumsal yaşamın büyük yapısal ve kurumsal özellikleriyle sıkı bir şekilde bağlantılı olması, küreselleşmenin, olayların muazzam küresel yapılar tarafından belirlendiği ‘tekyönlü’ bir süreç olmadığını; ancak küresel süreçlerde yerel müdahalelerin bulunma olasılığını kapsadığını gösterir.”⁹⁴

Yani küreselleşmenin evrensel olarak kültür yayma etkisi olsa da yerelde bunun daha küçük gruplara nasıl etki edeceği ya da yerel otoritelerin buna müdahalesi kontrol edilebilir değildir. Ancak yerel değerler, çok uluslu şirketlerin ürünlerini yerelde pazarlamasında etkili olmaktadır. Bu durum küreselleşme ya da globalizasyon olarak kavramsallaştırılmıştır. Coca Cola gibi ABD merkezli bir şirketin, Ramazan ayında Müslüman ülkelerde, Ramazan sofraları Coca Cola’sız olmaz, şeklinde özel reklamlar yayınlaması buna örnektir.

Kültür ile birlikte küreselleşmeyi incelerken gelişen iletişim teknolojisi ve Batı’nın uluslararası faaliyet gösteren kültür endüstrisi aracılığıyla dünyaya yayılan kültürel küreselleşmeden bahsedilir.⁹⁵

⁹⁴ John Tomlison, *Küreselleşme ve Kültür*, (çev. Arzu Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s.46.

⁹⁵ Osterhammel, Petersson, *a.g.e.*, s.10-11.

Kültür endüstrisi denildiğinde akla kavramı geliştiren ve kitle kültürü ile ilgili çalışmalara büyük katkılarda bulunan Theodor Adorno gelmektedir. Adorno, kapitalist sisteme eleştirel yaklaşımlar geliştiren Frankfurt Okulu'nun bir üyesidir. Max Horkheimer ile birlikte kaleme aldığı “Aydınlanma'nın Diyalektiği” isimli eserde “kültür endüstrisi” kavramını kullanmalarının nedeni toplumsal yapıyı bütüncül bir şekilde ele almaları ve kavramı kitle kültürü yerine kullanırken aslında toplumun kültür endüstrisi tarafından üretilen kültüre fazla bir katkısının olmamasıdır.⁹⁶ Adorno'ya göre: “Her şey birbiriyle öyle sıkı bir ilişki içindedir ki, burada oluşan zihinsel yoğunluk, farklı şirketler ve teknik dallar arasındaki çizgilerin aşılmasına izin veren bir hacim kazanmıştır. Kültür endüstrisinin katı birliği, siyasetin yükselen birliğine tanıklık etmektedir.”⁹⁷ Yani başka bir deyişle kültür, normalde toplumun ürettiği bir olguyken kültür endüstrileri aracılığı ile hegemonya tarafından üretilen ve halka empoze edilen bir şeye dönüşmüştür. Egemen sınıfın kitlelerde algı yaratmak için kullandığı kültür endüstrilerinden en küresel olanı da günümüzde medya ve yeni medya araçlarıdır.

Coğrafi keşiflerin, yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasının, sanayileşme ve ticaretin gelişmesinin, uluslararası medya kuruluşlarının ortaya çıkmasının ve son olarak da internetin katkısı ile kaçınılmaz olarak dünyanın her yerine bir tık uzakta olan bireyler artık McLuhan'ın bahsettiği gibi bir “Global Köy”de yaşamaktadırlar.

“Dünyanın her tarafı görüntülerle ve mesajlarla kaplanmıştır. Köylerde nasıl herkes her şeyden haberdar oluyor ve herkesi tanıyorsa, televizyon sayesinde de dünyanın her yerindeki olaylardan anında haberdar olmak mümkün hale gelmiştir. Uydu haberleşmesinin gelişmesi zaman ve mekân farklarını ortadan kaldırmıştır. Örneğin, Ay'a gidişi milyonlarca insan aynı anda canlı olarak izleme imkânı bulmuştur.”⁹⁸

Giddens da bu düşüncüyü destekleyecek şekilde küreselleşmenin “bizlerin giderek artan bir biçimde tek bir dünya içinde yaşadığımız, öyle ki bireylerin grupların ve ulusların birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna” gönderme yaptığını söyler.⁹⁹

⁹⁶ Yaylagül, a.g.e., s.99.

⁹⁷ Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, (çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, s.51.

⁹⁸ Yaylagül, a.g.e., s.70.

⁹⁹ Giddens, a.g.e., s. 84.

McLuhan ayrıca kablolu sisteme sahip olanların sakladığı kayıtların tüketici alışkanlıklarına ve düşüncelerine yönelik profiller oluşturulmasını sağlayacağını ve bu bilgilerin de ihtiyaç halinde ürünlerini satmak isteyen kişi ve kurumlara satılacağını söyler.¹⁰⁰ Aslında bu günümüzde kullandığımız her türlü internet tabanlı uygulamada sıradan bir prosedür haline gelmiştir. Cep telefonlarına bir uygulama yüklerken kişisel verilerin korunması ile ilgili okunmadan onaylanan dokümanların daha sonra üçüncü şahıslara iletilmesiyle içinde yer aldığımız demografik gruba göre reklamlar görmemiz ya da tarayıcıya bireysel hesap ile girildiğinde aratılan kelimelerin reklam olarak karşımıza çıkmasının nedeni de budur.

1.3.Yeni Medya

21. yüzyılın ilk yıllarında büyük değişim yaşayan ağın insan hayatına ilk girişi 1993-2003 yılları arasında Web 1.0 ile gerçekleşmiştir. HTML ve Netscape Navigator gibi yavaş tarayıcılar ve karışık arama motorları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Web 1.0 heyecan verici bir gelişme olsa da sadece belirli bir kitlenin erişebildiği bir teknoloji olarak kalmıştır. Öte yandan Web 2.0 devrim yaratmıştır. Web 2.0, sıradan kullanıcılara özel bir yazılım gerekmeden içerik oluşturma ve bunu yayınlama imkânı sunmuştur.¹⁰¹ “*Web 2.0’in kapıları ardına kadar medya ve eğlence endüstrilerinin bütünüyle yeni ‘esnek seçenekli’ tüketici merkezli satış modellerine açılmış ve Enformasyon Çağı yerine Tavsiye Çağı’na girilmiştir.*”¹⁰² Web 2.0 sayesinde kullanıcılar da internet üzerinde paylaşım yapabilir hale gelmişlerdir. Giddens’a göre internetin yaygınlaşması, “...küresel ve yerel olan arasındaki sınırları belirsizleştirerek, iletişim ve etkileşimde yeni kanallar açarak ve giderek daha fazla günlük online olarak halledilmesini sağlayarak günlük yaşamın dış hatlarını dönüştürmektedir.”¹⁰³

¹⁰⁰ Marshall McLuhan, Bruce R. Powers, *Global Köy*, (çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık, 2020, s.147.

¹⁰¹ Laughey, *a.g.e.*, s.162-163.

¹⁰² Laughey, *a.g.e.*, s.164.

¹⁰³ Giddens, *a.g.e.*, s.643.

Günümüzde sıklıkla kullanılan Instagram, Twitter, Facebook gibi sosyal ağlar ve Youtube gibi yeni medya araçları Web 2.0 teknolojisi sayesinde hayatımıza girmiştir.

Yeni medya, geleneksel medyadan sonra geliştirilmiştir ve asıl olarak internet kullanımına dayanır. İnteraktif katılım ve kesintisiz yayın sağlayarak zaman ve mekân gibi geleneksel medyanın sahip olduğu sınırları aşan yeni medya bununla beraber kendi sorunlarını da oluşturan dünya çapında bir ağ sistemi olarak tanımlanabilir.¹⁰⁴

Geleneksel medyadan farklı olarak yeni medya iletileri analog olarak değil dijital olarak iletir. “*Dijitalleşme her şeyin 1’ler ve 0’lardan oluşan dizilerin oluşturduğu ayrı ayrı bitlere dönüştürebilmesi anlamına gelmektedir.*”¹⁰⁵ Bu da dijitalleştirilen her şeyin defalarca sayısal verilere bölünmesine neden olur. “*Yeni medya ile dijital bilgisayar teknolojisi arasında ayrılmaz bir bağ vardır.*”¹⁰⁶ Bilgisayar sadece teknolojik bir araç olmaktan çıkarak kültürel bir araca dönüşmüş olsa da henüz kendi başına bir medya değildir. Geleneksel medya araçlarından farklı olarak *tarihsel bir öncülü* bulunmamaktadır. Bu nedenle “*meta araç*” terimi geliştirilmiştir. Bu meta araç diğer medya araçlarını temsil etme kapasitesine sahipken aynı zamanda onları genişletebilmektedir.¹⁰⁷ Bilgisayar ve ağ teknolojisi geleneksel medya türlerinin alanını ve iletiyi alan kitleyi büyütmiştir.

Jan Van Dijk yeni medyayı multidisipliner bir yaklaşımla ele alır. Yeni medyayı *bütünleşme veya yöndeşme, interaktiflik ve dijital kod ve hiper metin* olmak üzere üç özellikte betimler. Van Dijk bütünleşmeyi açıklarken; telekomünikasyon, kitle iletişimi ve veri iletiminin tek bir ortamda birleştirilmesinin yeni medyanın en önemli yapısal özelliği olduğunu söyler ve bunları altyapı, ulaşım, yönetim, hizmetler ve veri türleri olarak beş örnekle açıklar:

1. “Altyapı – örneğin farklı iletim bağlantılarının ve donanımlarının telefon ve bilgisayar(veri) iletimi için birleştirilmesi;

¹⁰⁴ Çakır’dan aktaran: Kerem Özbey, “Chicago Okulu ve Yeni Medya”, *Yeni Medya, Toplum ve İletişim Biliminin Dönüşümü* (ed. Himmet Hülür, Cem Yaşın), Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021, s.84.

¹⁰⁵ Jan Van Dijk, *Ağ Toplumu* (çev. Özlem Sakin), İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018, s.293.

¹⁰⁶ Laughey, *a.g.e.*, s.158.

¹⁰⁷ Lev Manovich, “Alan Key ve Evrensel Medya Makinesi” (çev.Canan Arslan), *Yeni Medya Kuramları I* (ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021, s.66.

2. Ulaşım – örneğin İnternet telefonu ve web TV'nin kablolu ve uydu televizyonlarda çalışması;
3. Yönetim – örneğin telefon hattından faydalanan bir kablolu yayın şirketinin her ikisinin de İnternet bağlantısı sunması;
4. Hizmetler –örneğin sosyal paylaşım sitelerinde irtibatlandırma hizmetleri ve pazarlamanın birleşmesi;
5. Veri türleri – ses, veri, metin ve görüntülerin bir araya getirilmesi.”¹⁰⁸

Van Dijk beşe ayırdığı bu entegrasyonun bütün iletişim araçlarının dijitalleşmesi ve geniş bant iletimi sayesinde gerçekleştiğini söyler.¹⁰⁹

“Yeni teknolojiler bir zamanlar ayrı olan medya formlarının birleşmesine yola açınca, ulusal pazarlar akışkan bir küresel pazara teslim olmuştur. Yirmi birinci yüzyılın başlarında küresel medya piyasasına haberlerin ve eğlencenin üretim, dağıtım ve pazarlamasındaki hemen hemen her ülkede hissedilen yirmi kadar çok uluslu şirket egemen olmuştur.”¹¹⁰

Günümüzde, medya araçlarının gelişen teknolojiler sayesinde bir araya gelip formlarının değişmesiyle artık küresel çapta bir ideolojik aygıt dönüşmesinin sadece medyayı değil toplumu da etkilediği söylenebilir.

Van Dijk'ın bütünleşme olarak bahsettiği kavram farklı kaynaklarda yakınsama olarak da geçmektedir. Yakınsamada da bilgi teknolojileri, telekomünikasyon ve medyanın bütünleşik yapısı söz konusudur. Yakınsamanın kavram olarak çok geniş çerçeveleri kapsamamasından ötürü birbirinden farklı pek çok kullanımı bulunmaktadır. Ancak genel olarak farklı noktalardaki kavramların entegrasyonu olarak tanımlanabilir.

OECD'ye göre yakınsamaya giden yol temel olarak içeriğin dijitalleşmesinin artması, IP tabanlı ağlara geçiş, yüksek hızlı bant genişliğinin yaygınlaşması ve multimedya iletişiminin ve bilgi işlem cihazlarının erişilebilirliği ile gerçekleşmektedir.¹¹¹ OECD yakınsama seviyelerini aşağıdaki tabloda yer aldığı şekilde gruplandırmıştır:

¹⁰⁸ Van Dijk, *a.g.e.*, s.20.

¹⁰⁹ Van Dijk, *a.g.e.*, s.21.

¹¹⁰ Giddens, *a.g.e.*, s.665.

¹¹¹ <https://www.oecd.org/digital/ieconomy/40761101.pdf> (Erişim tarihi: 06.12.2022)

Tablo 3: Yakınsama Seviyeleri

Ağ yakınsaması	IP tabanlı geniş bant ağlar tarafından yönlendirilir. Sabit yakınsama ve üç ekranlı (mobil, televizyon, bilgisayar) yakınsamayı içerir.
Hizmet yakınsaması	Ağ yakınsaması ve web tabanlı uygulamalara erişim izni veren yenilikçi cep telefonlarından kaynaklanan ayrıca çok sayıda cihazdan hem geleneksel hem de yeni katma değerlerin sunulmasıdır.
Endüstri/Pazar yakınsaması-	Eskiden ayrı pazarlarda faaliyet gösteren bilgi teknolojisi, telekomünikasyon ve medya gibi sektörleri aynı alanda bir araya getirir.
Yasal, kurumsal ve düzenleyici yakınsaması- (ya da en azından iş birliği)	Yayın ve telekomünikasyon düzenlemesi arasında yer alır. Kanun yapıcılar içeriği ya da hizmetleri kendi sağladıkları ağlardan bağımsız şekilde bütünleşik bir düzenleme içinde ele alırlar (teknolojiden bağımsız düzenleme).
Cihaz yakınsaması	Günümüzde çoğu cihaz bir mikroişlemci, ekran, depolama alanı, giriş aygıtı ve bir çeşit ağ bağlantısı içerir. Bunlar giderek daha fazla iletişim fonksiyonu ve uygulaması sağlamaktadır.
Bütünleşik kullanıcı deneyimi	Son kullanıcılar ile telekomünikasyon, yeni medya ve bilgisayar teknolojileri arasındaki benzersiz ara yüzdür.

<https://www.oecd.org/digital/ieconomy/40761101.pdf> (Erişim tarihi: 06.12.2022)

Van Dijk'ın yeni medyayı tarif ederken betimlediği ikinci özellik olan interaktiflik, art arda gelen etki ve tepkiler olarak açıklanabilir. En basit seviyede interaktiflik, iki veya çok yönlü iletişim kurabilme imkânıdır. Van Dijk bunu *uzam* veya *mekân* olarak tanımlar. Bütün dijital iletişim araçları belirli bir yere kadar bu imkânı sunsa da interaktif televizyon ya da internet siteleri gibi araçların indirilen bağlantıları ya da istedikleri alan, aynı araçların mobil cihazlarda kapladıkları veya enformasyonu geri kazanmak için kullandıkları alandan daha fazladır. İkinci boyut olan *zaman*, etki ve tepkilerin kesintisiz bir şekilde akmasıdır. Bu da interaktifliğin kalitesini artırır. Üçüncü seviye olan *davranışsal* ya da *eylem* boyutunda etki ve tepki arasındaki eşit kontrol önemlidir. Bu boyut alıcı ve göndericinin istediği anda yer değiştirebilmesine olanak sağlar. İnteraktifliğin son seviyesi olan zihinsel boyut ise etkileşimdeki kişilerin karşılıklı olarak bağlamları anlayabilmesidir.¹¹²

Bütün halindeki analog ürünlerin ve enformasyonun parçalara bölünmesiyle başlayan dijital kod bunları dijitalleştirerek tekrar birleştirir. Bu dijitalleşmiş ürünler sadece aynı kod ile değil aynı zamanda aynı dili kullanarak üretilmektedir. Dijital kod medyadaki tüm veriler için kullanılan “*tek biçimli bir koddur*”. Dijital kodlar hiper

¹¹² Van Dijk, *a.g.e.*, s.21-23.

bağlantılara dönüşür. Hiper metin ise tüm medyadaki kodları birbirine bağlayan tek biçimli koda verilen isimdir.¹¹³

“İnsanoğlu temel olarak konuşmayı keşfetmesinden hemen sonra sosyal ağlar yaratmıştır. Oluşturulan bu ağlarda ana unsurlar bireysel özniteliklerdir. Bireylerin gruplarla bir araya gelerek örgütlenmesi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ortak işgücü oluşturması ve temel ihtiyaç malzemelerinin paylaşılmasına kadar gereken süreç ağ kavramının ortaya çıkışındaki ana yapıyı açıklamaktadır.”¹¹⁴

Yani insanlar çok eski zamanlardan beri topluluklar halinde yaşayarak üretime katkıda bulunmuşlardır. Bu zamanla insanlar arasında sosyal ve kültürel ağlar oluşmasına neden olmuştur. Kurulan bu ağların boyutu coğrafi keşiflerle ve teknolojik gelişmelerle sürekli olarak büyümüştür. Medya ile kültürel kodlar küresel ölçüde yayılmış ve sonrasında medyanın da dijitalleşmesi ile bu ağ tüm dünyayı birbirine bağlayarak küresel bir ağ toplumu yaratmıştır. Ağ toplumunun “*modern toplumun biçim ve örgütlenmesine yoğunlaştığını*” ifade eden Van Dijk, kavramı şu şekilde özetler:

“Ağ toplumu, sosyal ve medya ağlarından oluşan bir altyapının toplumun her seviyesindeki örgütlenme tarzını belirlediği modern bir toplum türü olarak tanımlanmaktadır. Bu ağlar giderek artan bir biçimde bu toplumun her bir birimini veya parçasını birbirine bağlamaktadır. Batı toplumlarında ağlar tarafından birbirine bağlanmış bireyler ağ toplumunun temel birimi haline gelmektedir. Doğu toplumlarında ise temel birim halen ağlar tarafından birbirine bağlanmış gruplardır.”¹¹⁵

Van Dijk’ın bu ifadesi üzerine doğu toplumlarının batı toplumlarına göre dijitalleşme ile genişleyen ağlardan daha az etkilendiği söylenebilir. Çünkü Van Dijk’a göre batı toplumlarında bireyleri birbirine bağlayan temel unsur ağlarken, doğu toplumlarında bu hala aile ve arkadaşlar gibi gruplardan oluşmaktadır. Ancak

¹¹³ Van Dijk, *a.g.e.*, s.23-24.

¹¹⁴ Ümit Aydoğan, Ağ Toplumu Bağlamında Enformasyon Altyapısının Değişen Yayıncılık Ortamlarına Etkileri, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, s.26.

¹¹⁵ Van Dijk, *a.g.e.*, s.42.

toplumlarda yankısı ne olursa olsun, ağların küresel ölçüde genişlediği de yadsınamaz bir gerçektir.

Geleneksel medya araçları da sınır ötesi yayınlarla küreselleşmeyi etkilemiş ve ondan etkilenmiş olsalar da medyanın dijitalleşmesi her şeye erişimi kolaylaştırarak tüm dünyayı birbirine daha önce hiç olmadığı kadar bağlamıştır. Örneğin, İngiltere’de yapılan bir paylaşıma internet sayesinde Türkiye’de yaşayan bir birey de İngiltere’de yaşayan bir birey de aynı anda maruz kalabilir ve bu paylaşıma zaman ve mekân sınırı olmadan yorum yapabilir. Küresel çapta kamu diplomasisi, gelişen internet teknolojisi ile daha önce hiç olmadığı kadar kitleleri etkilemektedir.

“İletişim çalışmalarının gelişmesi kamu diplomasisi faaliyetlerini hızla arttırmış, tüm uluslarla olan etkileşim kolaylaşmıştır. (...) Dünya medyası giderek daha mücadeleci hale gelmiş ve halka açık olan bilgiler, halkların kendi tarih ve kültürlerine yönelik ürünler uluslararası alanda giderek daha önemli olmuştur. Ayrıca hem doğu ve batı medeniyetleri hem de uluslararası devletler arasındaki fikir yarışları çok daha yoğunlaşmış ve küresel bir boyuta ulaşmıştır. (...) Vatandaşların bağımsız gözlemcilerle dönüşmesinde en büyük pay sahiplerinin başında kolay bilgi erişimi sağlayan internet ağı yer almaktadır.”¹¹⁶

İnternet ağı küreselleşmeyi başka bir boyuta taşıyarak, tüm dünyada olan her şeyi global ölçüde görünür kılmış ve herkesin her yerde olan her türlü olay hakkında söyleyecek bir sözünün olduğu yeni bir dönem başlatmıştır.

İnternet ile birlikte dijital medyanın da gelişmesiyle kamu diplomasisi oluşturmak için asıl önemli olan şey, kitlelere hitap etmek için en uygun araçların bulunarak uygun stratejiler doğrultusunda kullanılmasıdır. Dijital platformlar aracılığıyla internet ağına sahip olan herkes farklı ülkelerin pek çok içeriğine erişebilmektedir. Bununla birlikte dijital televizyon platformları hükümetlerin dizi, film ve belgeseller aracılığıyla tüm dünya milletleri ile iletişim kurarak onların kendi kültürlerine dikkat çekmesine ve tanıtımlarını yapmalarına fayda sağlamıştır.¹¹⁷ Günümüzde tüm dünyada Netflix, Disney Plus, Amazon Prime, Hulu gibi en çok kullanılan dijital platformların hepsi ABD kökenli kuruluşlardır.

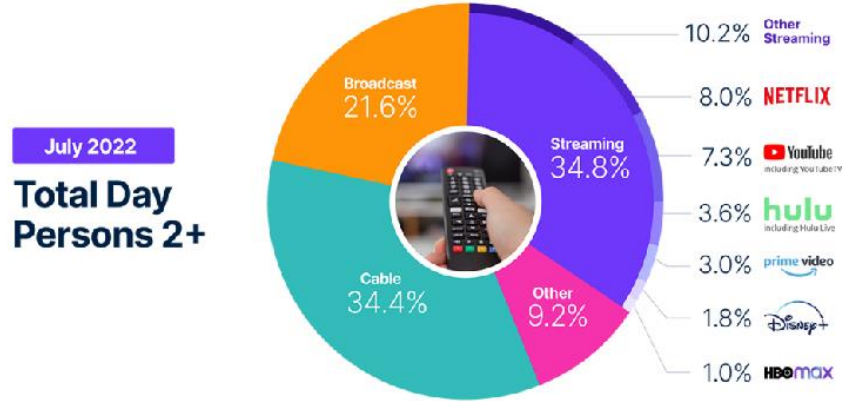
¹¹⁶ Kübra Gökler, Mehmet Burç, “Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Dijital TV Platformları Üzerinden Uygulanmasına Yönelik Bir Araştırma: Netflix Örneği”, (Ed. Mustafa Temel, Ömer Faruk Koçak), *Dijital Çağda İletişim, Kültür ve Medya I*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021, s.72.

¹¹⁷ Gökler, Burç, *a.g.e.*, s.73

“Günümüz Amerikan medya ortamı, görünürde birbiriyle çelişen iki trend tarafından biçimlenmektedir: Bu medya ortamı bir yandan, yeni medya teknolojileri üretim ve dağıtım giderlerini azaltmış, kullanılabilir dağıtım kanallarını genişletmiş ve tüketicilerin medya içeriğini arşivlemesini, açıklamasını, düzenlemesini ve yeniden dolaşıma sokmasını yeni, güçlü yollarla mümkün kılmıştır; diğer yandan ise, bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda çokuluslu medya şirketinin eğlence endüstrisindeki tüm sektörlerle hükmetmesiyle ortaya çıkan ana akım ticari medya sahipliğinde, korkutucu bir yoğunlaşmaya yol açmıştır.”¹¹⁸

Yeni ana akım medya kuruluşları, gelişen teknoloji sayesinde tüm sinema ve televizyon sektörünü üretimden dağıtıma bir değişim sürecine sokmuştur. IPTV (Internet Protocol Television), VOD (Video on Demand) ve OTT TV (Over-the-top) gibi internet tabanlı platformlar ile yayıncılığın şekli günden güne değişmektedir.

Yeni medyanın ilerlemesi durdurulamaz bir şekilde yükseliştir. Aşağıda yer alan grafikte, medya araştırmaları şirketi Nielson tarafından ABD genelinde yapılan bir araştırmaya yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Temmuz 2022 itibari ile ilk kez ABD’de çok yaygın olan kablolu TV’nin izlenme oranı, Netflix ve diğer dijital TV platformlarının gerisinde kalmıştır.¹¹⁹

Şekil 1

¹¹⁸ Henry Jenkins, “Medya Yöndeşmesinin Kültürel Mantığı” (çev. Esra Çizmecici), *Yeni Medya Kuramları I* (ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021, s.33.

¹¹⁹ <https://www.webtekno.com/dijital-platform-izlenmeleri-televizyonu-gecti-h127066.html> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

Kablolu TV %34,4 oranıyla ikinci sıraya düşerken, dijital TV platformları %34,8 ile birinciliğe yükselmiştir. Bu durum, dijital TV platformlarının geleceği hakkında bize ipuçları vermektedir.

1.3.1.OTT TV

OTT TV, Netflix, Hulu, Amazon Prime, Disney Plus gibi dijital televizyon platformlarına verilen isimdir. İngilizce olarak açılımı “Over-the-top” olan OTT, “üstte” anlamına gelmektedir. OTT TV, televizyondan farklı olarak kablo ya da uydudan gelen sinyallere ihtiyaç duymaz. Geniş bant aralığında internet erişimine sahip olan herkes yüksek çözünürlükteki görüntüye OTT TV ile erişebilir. İzleyiciler film ve dizi gibi video içeriklerini OTT TV ile istedikleri zaman; bilgisayarlardan, akıllı telefonlardan, Playstation gibi oyun konsollarından ve Smart TV’lerden istedikleri yerde izleyebilirler. Bu da dijitalleşmenin zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırdığının bir göstergesidir.

1.3.1.1.Netflix

Merkezi ABD’nin Kaliforniya eyaletinde bulunan Netflix, resmi olarak 1997 yılında posta aracılığıyla bir DVD film kiralama şirketi olarak kurulmuştur.

İlk DVD kiralama ve satış sitesi olan Netflix.com 1998 yılında, basit bir arayüz ile faaliyete geçmiştir. 1999 yılında abonelik hizmetine başlayan Netflix üyelere özel sınırsız DVD kiralama ve gecikme ücreti gibi masraflardan muafiyet gibi özellikler sunmuştur. Bundan bir sene sonra üyelerin içeriklere verdiği puanlar doğrultusunda kişiselleştirilmiş bir film değerlendirme ve önerme sistemi kullanıma açılmıştır. 2003 yılına gelindiğinde Netflix’in abone sayısı 1 milyonu aşmıştır. 2005 yılında üyelerin ruh hallerine veya farklı kullanıcılara özel farklı profiller özelliğini aktifleştiren Netflix, 2006’ya gelindiğinde 5 milyondan fazla üyeye sahip olmuştur. 2007’de üyelere dizi ve filmleri istenildiği anda izleme olanağını sunan şirket 2008’de TV alıcı kutuları, Xbox 360 ve Blu-Ray oynatıcılarından yayın yapabilmek için çeşitli markalarla ortaklığa gitmiştir. 2010’da ABD dışına çıkarak Kanada’da yayın hayatına başlayan Netflix mobil cihazlarda da kullanıma açılmıştır. 2011’de Latin Amerika ve Karayipler’de de yayına başlamıştır ve TV kumandalarına ilk kez bu yılda Netflix tuşu

eklenmiştir. 2012’de 25 milyon üyeye ulaşmış ve Avrupa’ya açılarak Birleşik Krallık, İrlanda ve Kuzey Ülkeleri’nde de yayına başlamıştır. Bundan iki yıl sonra Avrupa’da daha da yayılan Netflix’in üye sayısı 50 milyonu aşmıştır. 2016 yılında dünya çapında 190’dan fazla ülkeye yayın yapan Netflix 21 farklı dilde hizmet vermeye başlamıştır. 2022 yılının Ağustos ayında 25. yılını deviren şirket günümüzde dünya çapında 200 milyondan fazla aboneye sahiptir.¹²⁰ Ayrıca geleneksel medyanın aksine, Netflix üyelerine, istedikleri anda çok sayıda, farklı türlerde film, dizi ve belgesel izleme olanağı sunmaktadır.

Küresel çapta yayın yapan ve gün geçtikçe abone sayısını tüm dünyada artıran Netflix aracılığı ile farklı kültürlerden gelen insanlar, aynı içeriğin platforma yükleneceği tarihi aynı hislerle beklemektedirler. Dahası Netflix, literatüre “Netflix etkisi” gibi yeni kavramlar kazandırmaktadır. Örneğin, günümüzde Netflix’te popüler olan bir içeriğin oyuncularını bir gecede dünya çapında tanınan ve takip edilen yıldızlara dönüştürmektedir.¹²¹

Gökler ve Burç’a göre “*dijital TV yayıncılığının küresel boyutta yayılması ve milyonlarca kullanıcı tarafından rağbet görmesi dizi ve filmler aracılığıyla yapılan kamu diplomasisi faaliyetlerine yansımıştır.*”¹²² İçeriklerinde çok sayıda dünya lideri ve çeşitli ülkelerle ilgili belgesel bulunduğundan kamu diplomasisi ile ilişkilendirilen Netflix, bu ülkelerin tarihleri ve kültürleri hakkında, normal hayatta diğer ülke vatandaşları adına erişilmesi güç olan bilgilere, kamuoyunda görünürlük kazandırmıştır.¹²³ Ancak medya çıktılarının ne şekilde ve nasıl sunulduğu önemli bir sorudur.

“Netflix bünyesinde yer alan yapımları ile aktarılmak istenen mesajlar empoze edilerek ya da bilinç altına işlenerek etkili şekilde verilmektedir. Netflix’te ülkelerin kendilerine özgü yayınları mevcuttur. Bu yayınlarla imaj çalışmaları yapılmakta, kendi istedikleri yönde algı oluşturmada ve insanların bakış açılarını değiştirmektedirler. Netflix’te dizi ve filmlerden yararlanarak kendi ülkelerinin vermiş oldukları mücadeleleri haklı ve meşru göstermektedirler. Yine bu yapımlarda ülkelerin ve şehirlerin güzel yanları, tarihi ve turistik yerleri yansıtılarak ilgi uyandırılmakta, sempati ve gezip görme isteği oluşturulmaktadır.

¹²⁰ <https://about.netflix.com/tr> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

¹²¹ <https://www.radiotimes.com/tv/drama/the-netflix-effect-streaming-stars/> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

¹²² Gökler, Burç, *a.g.e.*, s.86.

¹²³ Gökler, Burç, *a.g.e.*, s.84-85.

Böyleye kendi ülkelerini markalaştırmaktadırlar. Mücadele verdikleri diğer ülkeleri kötü göstermekte ve bu yönde insanların düşüncelerini etkilemektedirler.”¹²⁴

Buna göre, Netflix insanların düşünce biçimlerini yönlendirmektedir. Tezin araştırma bölümünde Netflix’te yer alan belgeseller detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.4. Medya ve Temsil

Temsil kelimesi İngilizcede “representation” yani yeniden sunum demektir. Stuart Hall’a göre temsil, “*anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiş tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır.*”¹²⁵

Hall, temsil kavramını öncelikle basitçe gerçek yaşamda var olan nesnenin kendisi ve onun dil sayesinde zihinde yarattığı anlam olarak ele alır. “*Kavramlar ve diller ‘gerçek’ dünyaya ait nesnelere, insanları, olayları veya kurgusal nesnelere, insanların ve olayların dünyasını işaret etmemizi sağlayan bir bağıdır.*”¹²⁶

Genel anlamda dili kullanarak temsili açıklayan yansıtıcı, kasıtlı ve inşacı olmak üzere üç yaklaşım bulunmaktadır. Yansıtıcı yaklaşımda dilin bir ayna işlevi gördüğü varsayılır. Bu yaklaşımda, doğada var olan şeylerin çağrıştırdığı şekilde adlandırılmasından bahsedilmektedir. Bu yaklaşımın tam tersini ileri süren kasıtlı yaklaşımda dili kulan kişinin kendi dünya görüşünü dil yoluyla empoze ettiği ileri sürülür. İnşacı yaklaşımda ise nesnelere kendi başlarına anlamsız olduğu öne sürülür. İnsanlar birtakım kavramlar kullanarak bu anlamları inşa etmektedir.¹²⁷

Hall, sosyal inşacı yaklaşım adına Saussure’ün çalışmalarının öneminden bahseder.

“... nesnelere işaret işlevi görüp anlam da aktarabilir. Saussure, önemli bir hamleyle işareti iki unsura ayırarak analiz etti. Bir yanda formun (gerçek görüntü, kelime, fotoğraf vs.) ve bir yanda da formun ilişkili olduğu, kafanızdaki fikir ya da kavramın var olduğunu ileri sürdü. Saussure ilk unsura gösteren ve ikinci

¹²⁴ Gökler, Burç, *a.g.e.*, s.105-106.

¹²⁵ Stuart Hall, “Temsil İş” (çev. İdil Dündar), *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* (ed. Stuart Hall), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017, s.23.

¹²⁶ Hall, *a.g.e.*, s.25.

¹²⁷ Hall, *a.g.e.*, s. 34-36.

unsura da – kafanızda tetiklediği ilgili kavram- gösterilen adımı verdi. (...) Anlam üretmek için ikisi de gereklidir ama temsili sürdüren şey kültürel ve dilsel kodlarımızın sabitlediği, ikisi arasındaki ilişkidir.”¹²⁸

Yani “*Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir ya da onun terimleriyle söylersek; bir gösterge gösteren ve gösterilenden oluşur.*”¹²⁹

Dilde olduğu gibi, medyada da sunulan içerikler ve onların zihinde oluşturduğu anlamlar üzerinden medyada gerçekliğin temsili araştırılmaktadır. Medyadaki temsiller ve bunun hegemonya ile ilişkisi her zaman tartışma konusu olmuştur. Buna örnek olarak Arsan ve Çoban, “*Egemenler, egemen medyanın alternatifini etkisiz ve sessiz kılmaya çalışarak ve tüm topluma ‘yalancı gerçekliği’ kabul ettirerek, onu istediği gibi şekillendirme yolunda engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.*”¹³⁰ demişlerdir. Ancak Hall, “medya ideolojiktir” sloganının yanlış anlaşıldığını söyler. Hall, kendi geçmiş çalışmalarına dayandırılan bu düşünce sistemini eksik bulmaktadır:

“İletişim sistemleriyle ilgili bir çalışmayı, toplumda temsil sistemlerinin konumlandırıldığı toplumsal, teknolojik, ekonomik ve siyasal koşulları –bunların kurumsal olarak nasıl örgütlendiğini, belirli konumlara ve iktidar yapılarına nasıl bağıntılandırıldığını, iktidar alanı ve iktidarın işleyişiyle nasıl kesiştiğini– anlamadan geliştirmenin yolu yoktur. Aslında söylemek istediğim şey, iletişim kuramı ve araştırmasının ideoloji sorunuyla ilgilenmekten kaçınmasının kesinlikle olanaksız olduğudur.”¹³¹

Yani Hall, medyanın ideolojik olmamasının imkânsız olduğunu söyler. Çünkü nesnelere, insanlar ve anlamlar üzerine inşa edilen tüm düşünce ürünü eserlerde bireylerin kendi hayat deneyimlerinden gelen bakış açıları vardır. Buna ek olarak Chomsky, “*Medya hükümet politikasını sorgular ve karşı çıkar, ama bunu, hemen hemen yalnızca, devlet-şirket iktidarının özünde ortak olan çıkarlarıyla belirlenen*

¹²⁸ Hall, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹²⁹ John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş* (çev. Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014, s.127.

¹³⁰ Esra Arsan, Barış Çoban, *Medya ve İktidar – Hegemonya, Statüko, Direniş -*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2014, s.23.

¹³¹ Stuart Hall, “İdeoloji ve İletişim Kuramı”, *Medya Kültür Siyaset* (derleyen Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014, s.90-91.

çerçevesi içinde kalarak yapar."¹³² der. Yani medyada temsil edilen şey, eleştirel bakış açısına sahip olsa bile, bu belirli çıkarlar doğrultusunda gerçekleşir.

Bu çalışmada incelenen medya çıktılarının türü belgeseldir. Belgeselin gerçekliğin bir temsili iddiasında olmasından ötürü tezin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak belgesel üzerinden temsil sorunu incelenmiştir.

2.BELGESEL

Belgeseller, kurgusal bir senaryoya sahip değildir. "*Bir film türü olarak belgeseller kendilerini gerçeğe dayanan, güvenilir filmler olarak sunarlar.*"¹³³ Konusu gerçek olaylar olan belgesellerin mekânları ve kişileri de gerçektir ama tür olarak belge niteliği taşıyıp taşıyamayacakları hep tartışma konusu olmuştur. Belgeselde kameranın çekim açılarından kurguda hangi kısımlara yer verilip hangi kısımların çıkarıldığına kadar pek çok şey belgeselin gerçeklik iddiasını sarsmaktadır. Belgeseller, gerçekleri anlattığı iddiasında olduğundan aynı zamanda propaganda ve manipülasyona da çok açıktır.

Bordwell ve Thompson, belgeselleri iki ana başlığa ayırarak inceler, bunlar kategorik ve retorik biçimdir.

Kategoriler, benzer özellikleri bulunan öğeleri gruplandırarak daha geniş perspektiften araştırma yapma olanağı sunar. Bordwell ve Thompson'a göre "*bir belgesel yönetmeni izleyiciye, dünya hakkında bazı bilgiler vermek istiyorsa, kategoriler filmin biçimini düzenlemek için bir temel sağlayabilir.*"¹³⁴ Farklı biçimleri bir araya getirerek izleyicinin ilgisini canlı tutan kategorik belgeseller kendi konusunu tanımlayarak başlar ve gelişme kısmı basittir, genellikle küçükten büyüğe tümevarımsal bir yaklaşım sergilerler.¹³⁵

"Retorik" kelimesinin TDK'ye göre anlamı "*güzel söz söyleme, hitabet sanatı*"dır.¹³⁶ Retorik belgesellerde de film yönetmeninin bir argümanı bulunmaktadır.

¹³² Noam Chomsky, *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz), İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2022, s.70.

¹³³ David Bordwell, Kristin Thompson, *Film Sanatı: Bir Giriş* (çev. Ertan Yılmaz, Emrah Suat Onat), Ankara: De Ki Basım Yayın Ltd.: 2012, s.350.

¹³⁴ Bordwell, Thompson, *a.g.e.*, s.353.

¹³⁵ Bordwell, Thompson, *a.g.e.*, s.354.

¹³⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 16.11.2022)

Argümanını doğrulamak için çeşitli şekillerde kanıtlar sunarak izleyiciyi kendi düşüncesine ikna etme amacı taşıyan yönetmen izleyiciye doğrudan hitap edebilir ve argüman sanki filmde bahsedilen durumun tek çıktısıymış gibi izleyicilerini zihinsel bir süreçle hazırlar. Dolayısıyla retorik belgeseller bilimsel bilgi verme amacıyla değil, kendi bakış açılarını en doğru olarak gösterme gayesindedir. Sonuç olarak kanıtlanamayan konularda yönetmen izleyicilerin duygularına hitap eder ve izleyiciye “Siz olsanız bu durumda ne yapardınız?” şeklinde bir iç sorgulama yaşatmaya çalışarak seçim yapmaya yönlendirir.¹³⁷ “Bir iddiada bulunurken veya bir hikâye anlatırken çarpıtma ve yaratıcılığa ne ölçüde izin verileceği, yanıtlanması zor, ahlaki bir sorudur, çünkü belgesel sıklıkla retorik bir form olarak karışımıza çıkar.”¹³⁸

2.1. Belgesel Sinema

Geleneksel olarak belgesel sinema tarihi, gerçek bir olay olarak kaydedilen ve sinema tarihinin de ilk filmi olarak kabul gören Lumiere kardeşlerin *L'Arrivée d'un Train À la Ciotat (Trenin Ciotat İstasyonuna Varışı)* filmiyle başlar. Klasik anlamda sessiz belgesel sürecini başlatan ilk film ise 1922 yılında Robert Flaherty'nin Eskimoların yaşamlarını anlatan belgeseli “*Nanook of the North (Kuzeyli Nanook)*” olmuştur.¹³⁹ Belgesel terimini ilk kez İngiliz sinemacı ve eleştirmen John Grierson, Robert Flaherty'nin 1926 yapımı “*Moana*” filmi için kullanmıştır. Grierson, İngiltere'deki belgesel grubunun kurucusudur ve belgesel yapımına en çok etki eden kuramcılardan biridir. Ona göre belgesel, “gerçekliğin yaratıcı bir uygulaması olduğu kadar bir bilgilendirme, eğitim ve propaganda aracı da olmalıdır.”¹⁴⁰

SSCB, sinemanın komünist ideolojiye hizmet edebilmesi için pek çok girişimde bulunmuştur. 1917'deki devrimden sonra Eğitim Bakanlığı'nda hemen bir sinema dairesi açan Sovyetler sonrasında Devlet Sinematografi Enstitüsü'nde devletin mesajını yaymak için yönetmenler yetiştirmeye başlar. Sergei Eisenstein ve Dziga

¹³⁷ Bordwell, Thompson, *a.g.e.*, s.359-360.

¹³⁸ Dave Saunders, *Sinemaya Giriş: Belgesel* (çev. Ali Nejat Kaniyaş), İstanbul: Kolektif Kitap, 2018, s.24.

¹³⁹ Brian Winston, “Giriş: Belgesel Sinema” (çev. Selda Saman), *Belgesel Sinema Kitabı* (ed. Brian Winston), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, s.34

¹⁴⁰ Susan Hayward, *Sinemanın Temel Kavramları* (çev. Uğur Kutay, Metin Çavuş), İstanbul: Es Yayınları, 2012, s.73.

Vertov gibi önemli sinemacılar da bu dönemde pek çok ilke imza atmışlardır. Sovyetler’de sinema bir propaganda aracıdır ve “*Leninist Sinema Ölçütleri*”ne göre filmlerin büyük bir kısmı gerçeğe dayanmalıdır. Hareketin mimarlarından olan Dziga Vertov Marksist öğretileri benimsemiş ve sinemayı kitlelerin afyonu olarak yorumlamıştır. Ona göre kurgusal sinema ve din kapitalistlerin elinde ölümcül bir silah gibidir.¹⁴¹

“Sinema-Gerçek (Kino-Pravda 1922-25), Sine-Göz (Kino-Glaz 1924) ve Film Kameralı Adam (Man With a Movie Camera/ Chelovek s Kinoapparatom 1929) gibi filmlerini çekerek “sinema-gerçek” kuramını oluşturmuştur. Bu filmleri belgesel film tarzında olduğu için Vertov da belgesel film yapan yönetmenler arasına böylelikle dâhil olmuştur. Yenilikçi bir film anlayışını benimseyip aynı zamanda kendi bakış açısını yaratmıştır.”¹⁴²

1910’ların sonundan itibaren Avrupa’da etkisini gösteren modernizm dalgasıyla beraber algı ve hareketin doğruluğu sorgulanır hale gelmiştir. Sürrealizm ve kübizm gibi birbirinden beslenen akımlar sanatın basit bir gerçeklik taklidinden fazlası olduğunu savunarak, bu çerçevede kendi gerçekliğini kurup düzenleyen yeni bir görsel algı formu oluşturmaya başlamışlardır.¹⁴³ Avrupa avangardı olarak bahsedilen bu dönemde üretilen belgesel niteliğindeki filmler belirli sanat akımlarının etkisindedir. Bu nedenle belgesellerin gerçekliği yönetmenin dünyayı nasıl gördüğü ile ilgili olarak kameranın aracılığıyla filmlere aktarılmıştır. Saunders’a göre bu dönemde “*en iddialı kurgusal olmayan yapılar*” şehir senfonileridir. “The Man with a Movie Camera” gibi filmlerin ortak konusu “*şehrin insanlar üzerindeki iyi ve kötü etkisiyle metropolün tuhaf ve zarif işleyişidir.*”¹⁴⁴

1930’larda İngiliz belgesel film hareketi kapsamında birçok film çekilmiştir. Hareketin öncüsü olan John Grierson toplumsal sorunları anlatan belgesellerin en önemli ilk temsilcilerindendir ve dünyanın her yerinde kurgusal olmayan sinemacılığı etkilemiştir. Bu yıllarda İngiltere’de çekilen belgeseller her ne kadar toplumsal

¹⁴¹ Saunders, *a.g.e.* s.46-47.

¹⁴² Ramazan Çelik, Sevsen Çilekli, *Bir Bakış Açısı Olarak Sine-Göz: Dziga Vertov’un Kameralı Adam Filmi Üzerine Bir İnceleme*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/1, 2022, s.41.

¹⁴³ Saunders, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁴⁴ Saunders, *a.g.e.*, s. 52.

sorunları anlatmış olsalar da muhafazakâr hükümet tarafından fonlanan filmler, işçilerin durumlarını kabullenmekte başarısızdırlar. Dönemin en iyi belgeselleri, kurgusal olmayan filmlerin de sanatsal olarak değer taşıyabileceğini göstermektedir.¹⁴⁵

İkinci Dünya Savaşı sırasında belgesel filmler bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Pearl Harbor'dan sonra ABD savaşa dahil olunca hükümet Hollywood'a savaşa destek için filmler çekirmiştir. Bu dönemde Frank Capra Amerikan ordusuna binbaşı rütbesiyle katılarak vatanseverlik ve askeri eğitim ile ilgili propaganda filmleri çekmiştir.¹⁴⁶ Almanya'da Nazi dönemi yaşanırken partiye hizmet eden haber filmleri çekilmiştir. Bu filmlerde genellikle *“cephede karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerin nasıl üstesinden gelindiği”* anlatılırken SSCB filmlerinde *“askerin çektiği zorluklar ve acılar ana hatlarıyla çiziliyor, savaş uzadıkça Sovyetler daha fazla zafer kazanıyordu”*.¹⁴⁷

1950'lerin sonlarına gelindiğinde ABD, İngiltere, Fransa ve Kanada'dan yönetmenler gözlemci belgesellere yönelmeye başlamışlardır. Bu yönetmenlere göre eylemlerin içinde yer alıp, olayları deneyimlemek önemlidir. Aynı dönemde İngiliz Özgür Sinema Hareketi ortaya çıkar ve şiirsel anlatımla proleter sınıfı canlandırmanın gerekliliğini savunurlar.¹⁴⁸

1960'larda taşınabilir kameralar ortaya çıkmıştır ve bu durum belgesel filmleri de etkilemiştir. Fransa'da “kino-pravda”dan ilham alan Cinema Vérité hareketi, aynı dönemde ABD'de ise doğrudan sinema hareketi ortaya çıkmıştır. İki hareketin arasında benzerlikler bulunsa da *“Amerikalılar yalnızca orada mevcut olmanın ötesine geçerek kameradaki reaksiyonu duruma göre provoke ediyorken Fransızlar genellikle açık bir müdahale olmadan basitçe gözlem”*¹⁴⁹ yapmışlardır. Cinema Vérité hareketinin en meşhur filmi olan “Chronique d'un été”de filmin yapımcıları Rouch ve Morin, Paris sokaklarında, farklı yaşlardaki sıradan insanlara mutlu olup olmadıklarını sormuştur.

¹⁴⁵ Charles Musser, “Gerçekliğe Tutunmak” (çev. Ahmet Fethi), *Dünya Sinema Tarihi* (ed.Geoffrey Nowell-Smith), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008, s.373-374.

¹⁴⁶ Saunders, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁴⁷ Saunders, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁴⁸ Saunders, *a.g.e.*, s. 68-69.

¹⁴⁹ Winston, *a.g.e.*, s.66.

1970’lerde batı toplumlarında düzen karşıtı birçok belgesel film yapılmıştır. 1980’lere gelindiğindeyse ilerleyen teknoloji sayesinde televizyon yayınlarındaki gelişmeler belgeselin görünürlüğünü artırmıştır. Uydu ve kablolu TV ile hedef kitlelere yönelik program ihtiyacı da artmıştır.¹⁵⁰

2.2. Televizyon Belgeselleri

Televizyon belgesellerinin ilk örneklerinden biri 1950’lerde Amerikan CBS kanalında yayınlanan See It Now programıdır. Siyasi ve toplumsal eleştiriler içeren bu program uzun yıllar boyunca yayın hayatına devam etse de yarışma programlarının reytinglerinin altında kalmasından ötürü yerini “CBS Reports”a devretmiştir. Bu programda da toplumsal meselelere değinilmiştir. Televizyon belgesellerinin, sinemaya göre daha az estetik kaygı taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Röpörtajlardan oluşan “konuşan kafalar” deyimini ilk dönem televizyon belgeselciliğinin mirasıdır. Televizyon ekranlarının küçük olması ve ekrana getirilecek görüntülerin olmaması nedeniyle bu anlaşılabilir bir durumdur.¹⁵¹

Bazı televizyon belgesellerinde anlatıcı, ekranın karşısında konuşmacı olarak yer alır ve konu ile ilgili yorum yaparak aslında izleyicinin konuya yaklaşımını yönlendirir. Bunun yanı sıra, televizyonda önemli olan ilgi çekerek izleyiciyi ekran başında tutmaktır. Bu nedenle gerçekler ilgi çekici olmak adına çarpıtılabilir. Örneğin buna, televizyonlarda gösterilen tarih belgesellerinde rastlamak mümkündür. *“Birçok tarihçi anlatıya ya da karaktere yapılan vurguyu ve izleyicinin ilgisini çekme gereğini, kendi işlerini basite indirgeyen ve üzerine gölge düşürme potansiyeli olan, daha çok ‘eğlence’ ile ilişkilendirilen unsurlar olarak görürler.”*¹⁵² Yani genellikle televizyon kanallarında yer alan belgesellerde uzman görüşlerine yer verilse de konu direkt uzmanlar tarafından genel izleyici kitlesine hitap edecek şekilde anlatılır.

Belgeseller, gerçeğin bir temsili iddiasında olsalar da yönetmenin bakış açısı ve gerçeği nasıl görüp yansıttığının dışında televizyon belgesellerinde gerçeği etkileyen bir diğer önemli faktör de sansürdür. *“Yayınlanacak olan her program ve*

¹⁵⁰ Hayward, *a.g.e.*, s.76.

¹⁵¹ Saunders, *a.g.e.*, s.68.

¹⁵² Ann Gray, “Televizyon İçin Tarih Belgeselleri”, (çev. Selda Saman), *Belgesel Sinema Kitabı* (ed. Brian Winston), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, s.622-623.

reklam önce sansür masasından geçer. Her kanal sansür uygulamasına temel oluşturacak belirli kurallara sahiptir."¹⁵³

Televizyon belgesellerinin, küreselleşmeye olumlu yönde katkısı olduğu söylenebilir. Çünkü farklı kültürlerle ilgili programlar, uluslararası televizyon yayıncılığı sayesinde, yerel olanı küresel izleyiciye sunar. "*Özel televizyonlardaki haber programlarının ve belgesellerin önemli bir özelliği küresel olanın hem uzakta hem de yanı başımızda olduğu duygusunu hissettirmesi, yerel ile küresel arasındaki ilişki biçimlerini olağanlaştırarak sergilemesidir.*"¹⁵⁴ Bu olağanlaştırma da küreselleşmeyi pekiştirir.

Televizyon belgeselleri genellikle, sinemada olduğu gibi tek bir film den ibaret olmadığı ve bölümlerden oluştuğundan "formatlanmış belgesel" olarak Reality TV şeklinde karşımıza çıkar. Bu belgesellerde kurmaca bir senaryo olmasa da belirli bir formata dahil olduğundan, belgesel etiği konusunda savunulamaz konumdadırlar. Ancak yine de belgesel paradigmalarını kullanarak davranışları belgelemektedirler. Bu davranışlar "formatlı" olduğundan hayatı gösterme değeri bulunmasa da belgesel kapsamında yer alırlar.¹⁵⁵

2.3.Yeni Medya ve Belgesel

Günümüzde sinema salonlarının neredeyse tamamında ana akım filmler gösterilmekte, televizyonda ise yüksek izleyici kitlesine sahip olan programlara yer verilmektedir. Böyle bir dönemde Netflix gibi dijital TV platformları belgesel yapımcıları ve yönetmenleri için eserlerini yayımlayabilecekleri önemli bir mecra haline gelmiştir.¹⁵⁶ Yani gelişen teknolojiler ile birlikte belgesel türü, eskisine oranla daha geniş kitleler tarafından erişilebilir kılınmıştır. Dahası yeni teknolojiler ile çekim

¹⁵³ George Gerbner, "Televizyonda Akıl Hastalığı: Sansür Üzerine Bir Çalışma" (çev. Güneş Ayas, Veysel Batmaz&İsmail Kovacı), *Medyaya Karşı* (ed. Michael Morgan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s.205.

¹⁵⁴ Hakan AYTEKİN, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Belgesel Sinema*, İstanbul: BSB Yayınları, 2017, s.183.

¹⁵⁵ Winston, *a.g.e.*,s.76-77.

¹⁵⁶ Musa Ak, *Dijitalleşme ve Yeni Medya Döneminde Belgesel Film Estetiği*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2022, s.97.

ve çekim sonrası ekipmanların ulaşılabilir hale gelmesi bu alanda yeni seslerin yükselmesine olanak sağlamıştır.¹⁵⁷

“Herkesin film yapabilir hale gelmesinin yanında gösterim boyutlarının değişmesi de oldukça önemlidir. Yeni medya mecralarının yaygınlaşması profesyonel ve amatör film üreticileri için önemli bir pazarlama aracına dönüşmüştür. Takipçileriyle ve izleyicileriyle filmler hakkında yeni medya platformları üzerinden fikir alışverişinde bulunma, katılımcı bir izleyici profilinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle sinema salonlarının dışına itilen belgesel filmlerin son zamanlardaki üretim ve izlenme oranlarındaki yükselişte gösterim mecralarının çeşitlenmesi oldukça önemli bir paya sahiptir.”¹⁵⁸

Belgesellerin dijitalleşme ile birlikte daha deneysel bir hale doğru evrilmeye başladığı söylenebilir. Çünkü “*kurgusal belgesel, sahte belgesel, animasyon belgesel, yeni medya belgeseli gibi çok sayıda yeni tür ortaya çıkmıştır.*”¹⁵⁹ Saunders’ın “Wikipedia çağı konuları” olarak adlandırdığı, izleyicinin ilgisini çeken, sansasyonel iddialarda bulunan filmler, ticari olarak avantajlıdır ve geleneksel hikâye anlatıcılığına başvurmaya devam ederler.¹⁶⁰ Dahası bir yeni medya çıktısı olan interaktif belgeseller, izleyicinin adeta bir oyun oynuyormuş gibi, akıştaki olayları kontrol etmesine izin vermektedir. Buna örnek olarak Netflix yapımı “You vs. Wild” (Doğaya Karşı Mücadele) belgeselinde, ana karakter izleyiciden sonraki adımda ne yapması gerektiğine karar vermesini ister ve akış izleyicinin tercihleri doğrultusunda farklı anlatılar oluşacak şekilde devam eder. Yani “sahte belgesel” gibi tamamen kurgusal bir senaryoya ve aktörlere sahip olan filmler ya da “interaktif belgesel” gibi birden fazla hikayeye sahip olan içerikler de senaryolarında geleneksel ve kurgusal olmayan hikaye anlatıcılığına başvurabilirler.

2.4. Belgesel ve Temsil

Retorik belgesellerde, filmin yönetmenin bir konu üzerinde kendi bakış açısına göre iddia ettiği şeyler vardır. Bu nedenle konu hakkında kimlerle röportaj yaptığı, kamerasını röportajlarını yaparken nereye konumlandığı, ışık kullanıp

¹⁵⁷ Ak, *a.g.e.*, s.99.

¹⁵⁸ Ak, *a.g.e.*, s.104.

¹⁵⁹ Ak, *a.g.e.*, s.119.

¹⁶⁰ Saunders, *a.g.e.*, s.92.

kullanmadığı, kullandıysa nasıl ışık kullandığı, kurguda neleri alıp neleri çıkardığı, filmde anlatıcı olarak yer alması veya müzik kullanımını gibi birçok faktör belgeselcinin kendi ideolojisi üzerinden yaptığı seçimlerle ilgilidir.

“Belgesel sinemada bakış açısı gerçeğin soyutlanarak yeni anlam değerleri yüklenmesinde en önemli belirleyen. Yönetmen neyi ele alırsa alsın konusuna yaklaşırken bir seçim yapar. Her yapıt gibi sinemada da anlam formları, seçilen ve dışarıda bırakılan unsurların özelliklerine göre yapılır. İçeriğin oluşması kadar biçimin kurulması da bu seçme ve eleme süreçleriyle yakından ilgili. Yönetmen neyi içeride tutup neyi dışarda bıraktığıyla bir anlam dünyası örer. Seçilenler kadar dışarıda bırakılanlar da anlam oluştururlar.”¹⁶¹

Belgesel sinemada temsil ve gerçeklik sorununu anlamak için Walter Benjamin’in “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı” makalesine bakmak gerekir. Çünkü belgesel bir nevi gerçekliğin yeniden üretiminin bir temsilidir. Benjamin, izleyiciler için sahne sanatları ile sinema deneyiminin farkını şu şekilde anlatır:

“Sahne sanatçısının sanatsal edimini, izleyiciye doğrudan sanatçı tarafından, kendi kişiliği aracılığıyla sergilenir; buna karşılık sinema sanatçısının sanatsal edimi izleyiciye aygıt aracılığıyla sunulur. Bu ikincisinin doğurduğu iki sonuç vardır. Sinema oyuncusunun edimini izleyiciye sergileyen aygıt bakımından, bu edime bir bütünsellik niteliğiyle saygı göstermek diye bir zorunluluk söz konusu değildir. Aygıt, kameranın yönetimi altında sürekli olarak bu edim karşısında tutum alır. Montajcının kendisine verilen malzemeden oluşturduğu tutumlar zinciri, montajı tamamlanmış filmi oluşturur. Bu film, belli sayıda devinim öğelerini kapsar; kamera öğeleri bu nitelikleriyle yakalamak zorundadır – yakın çekimler gibi özel ayarlamalar açısından durum, elbet özellikle böyledir. Böylece oyuncunun edimi, bir dizi optik testten geçmektedir. (...) İkinci sonucun kaynaklandığı olgu ise, sinema oyuncusunun, edimini izleyiciye sunanın kendisi olmaması nedeniyle, tiyatro oyuncusuna özgü bir olanaktan, temsil sırasında edimi izleyiciye göre ayarlayabilme olanağından yoksun bulunmasıdır. Böylece izleyici, oyuncuyla kurulmuş herhangi bir kişisel ilişkiden etkilenmesi söz konusu olmayan bir bilirkişiye dönüşmektedir. İzleyicinin sinema oyuncusuyla özdeşleşmesinin tek yolu, aygıtlarla özdeşleşmesidir.”¹⁶²

¹⁶¹ Asuman Susam, “Belgesel Sinema ve Nesnellik Sorunu”, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema* (ed. Enis Rıza), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s.152.

¹⁶² Walter Benjamin, “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı”, *Pasajlar* (çev. Ahmet Cemal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s.63.

Benjamin sinema için, teknolojinin gelişmesiyle birlikte biricikliğini ve özünü kaybeden sanat yapıtı ile ilgili olan bu yorumunda aslında izleyicilerin deneyimini kendine özne olarak almıştır. İzleyicilerin arada bir araç olmadan kendi deneyimledikleri sanatta izleyicinin bakış açısı önemliyken sinemada izleyicinin bakış açısı, kameranın bakış açısıdır. Ancak seyirciyi bu kadar pasif görmeyen görüşler de mevcuttur. Pierre Bourdieu'nun habitus kavramı, genel anlamda benzer sosyal ve ekonomik şartlarda doğmuş, eğitim almış ve yaşayan insanların benzer özellikler taşımasıyla ilgilidir. “*Habituslar, herkesin yaşam koşullarına ve izlediği toplumsal yola göre değişiklik gösterir.*”¹⁶³

“Belgesel film, her ne kadar özünü ve genel tanımını oluşturan ‘gerçeklik’, ‘doğruluk’, ‘bilimsellik’ gibi kavramlar çerçevesinde ele alındığında tümüyle pozitivist bilimsel bir araştırma çalışması gibi görünse de aslında öyle değildir. Belgesel film nesnel laboratuvar koşullarında değil, filmi üreten kişilerin öznellikleriyle üretilen bir anlatıdır, nesnel olması imkânsızdır. (...) Fakat yine de burada önemli ve belirleyici olan ‘yönetmenin niyeti’ değil ‘seyirci habitusudur’. (...) Yaşadığımız dünyanın gerçekliğine ve bilimselliğe aykırı bir konu üzerine bilimsellikten tümüyle uzak, spekülâtif ve demagojik bir belgesel film yapılabilir ama ‘seyirci habitusu’ sayesinde bu akıldışıcılık akılcılaştırılıp meşrulaştırılır, kabul edilebilir bir hale getirilir.”¹⁶⁴

Bu görüşe göre aynı şekilde akıldışı olan bir şeyin reddi de seyirci habitusunda kimlerin olduğuyla ilgili olabilir. Jourdain ve Naulin, “*habitustan gelen sağduğu, eylem esnasında düşünceden tasarruf etmeyi mümkün kılar.*”¹⁶⁵ der. Yani toplumda çoğunluğun kabul ettiği bir durumu sorgulamadan onaylamak birey için olası bir durumdur. Öte yandan tezin önceki bölümlerinde bahsedilen kamu diplomasisinde, demokratik toplumlarda çoğunluğun benimsemek istediği değerleri taşıyan bir liderin o topluma daha kolay liderlik edebileceğine değinilmiştir. Alexis De Tocqueville, “*Çoğunluğun Zorbalığı*” kitabında, çoğunluğun “*memnun edilmesi önem arz eden tek güç olduğundan, onun giriştiği işlere şevkle katkıda bulunulur.*”¹⁶⁶ der. Yani toplum

¹⁶³ Anne Jourdain, Sidonie Naulin, *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları* (çev. Öykü Elitez), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.43

¹⁶⁴ Uğur Kutay, *Gerçeklik Krizi ve Belgesel Sinema*, ES Yayınları: 2016, s.19

¹⁶⁵ Jourdain, Naulin, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶⁶ Alexis De Tocqueville, *Çoğunluğun Zorbalığı* (çev. İnci Malak Uysal), İstanbul: Can Yayınları, 2021, s. 44.

değerleri ve hegemonya aslında birbirini besler ve yeniden üretir. Bu yeniden üretim belgesellere de yansımaktadır. Ancak yine de belgeseldeki gerçeklik sorunu Benjamin'in bahsettiği kamera ve montaj gibi pek çok unsurla ekstra tartışma konusu haline gelmektedir.

“Filmin yanılsamacı doğası, ikincil bir doğadır; montajın bir sonucudur. Bunun anlamı şudur: Film stüdyosunda aygıt gerçekliğe öylesine derinliğine girmiştir ki, bu gerçekliğin aygıtın oluşturduğu yabancı cisimden özgür kılınmış, arı görünümü, ancak özel bir yöntemin uygulanmasıyla, yani buna göre ayarlanmış bir kamerayla yapılacak çekimle ve bunlarla aynı türden başka çekimlerin montajda birleştirilmesiyle elde edilebilir. Gerçekliğin aygıttan özgür kılınmış görünümü, burada gerçekliğin düşünülebilecek en yapay görünümüne dönüşmüş, dolaysız gerçekliğin görünümü ise teknik alanında ender bulunur bir çiçek olup çıkmıştır.”¹⁶⁷

Buna göre gerçeklik artık bir hipergerçeklik olmuştur. Hipergerçeklik kavramını Jean Baudrillard, simülasyon teorisi üzerinden anlatır. Disneyland üzerinden örnek veren Baudrillard oranın dışındaki Los Angeles ve ABD'nin de “gerçek bir evrene değil hipergerçek ve simülasyon evrenine”¹⁶⁸ ait olduğunu söyler. Ona göre Disneyland, gerçeğin gerçeğe benzemediğini saklamak için kurmacaya paralel şekilde inşa edilen bir ikna aracıdır.

Baudrillard, Loud ailesi deneyi üzerinden televizyon örneğinden de bahseder. Bu deneyde, ailenin yedi ay boyunca günlük hayatları kayıt altına alınmıştır. Program bitince Loud ailesi boşanmıştır. Yönetmenin aile hakkında kendileri orada değilmiş gibi davrandıklarına yönelik açıklamalarına karşın kameranın varlığı ve gözlendiğinin farkında olmak ailedeki bireylerin davranışlarında değişikliğe neden olmuştur. Baudrillard bunun ailenin yanında kamera ekibi orada değil gibiyse de izleyicilerin orada olduğunu ifade etmekle aynı şey olduğunu ve gerçeğin televizyonun kendisi olduğunu söyler.¹⁶⁹ Loud ailesi örneği, panoptik gözetim sistemine bir örnektir. Panoptikon, Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış olan bir hapisane modelidir ve hapisane binasının tanımını şu şekilde yapar:

¹⁶⁷ Benjamin, *a.g.e.*, s.68

¹⁶⁸ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon* (çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018, s.29.

¹⁶⁹ Baudrillard, *a.g.e.*, s. 49-51.

“...birçok amaç için en kullanışlı olan dairesel biçim gibi görülmektedir: Ancak bu kesinlikle en önemli şart değildir. Bununla birlikte göreceğiniz gibi, hem tüm biçimler için mükemmel bir görüş sağlayan hem de aynı boyutlardaki sayısız blok için aynı görüşü sağlayan sadece bu dairesel biçimdir: Bu tasarım gözetmenin konumunu değiştirmeden tüm mahkumları ve aynı anda yine konumunu çok da fazla değiştirmeden mahkumların yarısını da aynı mükemmel şekilde gözetleyebileceği bir yer sağlar. (...) Gözetlenen insanların kendilerini her zaman gözetim altındaymış gibi hissetmelerinin, yani en azından büyük ihtimalle böyle olmasının, muhtemelen en önemli nokta olduğunu fark ettiğinizde memnun olacaksınız...”¹⁷⁰

Bentham’ın hapishane modeli üzerinden panoptikon iktidar ilişkilerini inceleyen Michel Foucault, panoptikonun büyük etkisini şu şekilde açıklar:

“...tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmak. Gözetim altında tutmanın, eylemi itibariyle, kesintili olsa bile, sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak; bu mimari aygıtın, iktidarı icra edeninkinden bağımsız bir iktidar ilişkisini yaratan ve destekleyen bir makine olmasını sağlamak; kısacası tutukluların bizzat kendilerinin de taşıyıcısı oldukları bir iktidar durumunun içine alınmalarını sağlamak.”¹⁷¹

Loud ailesi örneğinde de iktidar olan izleyicilerdir. Kameranın varlığı gözetlendiğinin bilincinde olan aile bireylerinin davranışlarını değiştirmiştir. Kameranın gerçekliği, Loud ailesinin gerçeğine dönüşmüştür. “*Yani bir süre sonra Loud ailesi araca boyun eğmiştir.*”¹⁷² Aynı şey belgesellerde röportaj veren ve “gerçek” olaylardan bahseden insanlar için de geçerlidir. Yönetmenin bakış açısı dışında kameranın varlığı ve ortaya çıkacak olan ürünün kitleler tarafından izlenecek olması belgesel içinde yer alan insanların davranışını da etkiler.

Belgesel türünde her ne kadar gerçek olay ve kişiler yer alsada yönetmenin bakış açısı, kamera, kurgu ve filmde yer alan insanlar gibi pek çok etken gerçeğin tarafı bir

¹⁷⁰ Jeremy Bentham, “Panoptikon ya da Gözetim Evi”, *Panoptikon* (çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları, 2019, s.23.

¹⁷¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s.297

¹⁷² Ak, a.g.e., s.123

şekilde sunulmasına neden olabilir. Bu nedenle belgesel türünde gerçeklik ve temsil her zaman sorgulanan kavramlardır.

Gerçek hayatın süresi ile sinemanın süresinin bir olamayacağından filmlerin kendileri için yarattığı ayrı bir gerçeklik algısı olduğundan bahseden André Bazin izleyicinin burada suç ortağı olduğunu belirtir ve sinemacı eğer kendini bu gidişata kaptırırsa yalanların sonu gelmeyeceğini söyler ve şu şekilde devam eder: “*Sinemacıyı yalan söylemekle kınamak söz konusu olamaz, çünkü sanatı meydana getiren şey bu yalandır; fakat artık bu yalana hâkim olamaması, bu yalanla kendi kendini aldatması ve böylelikle gerçek üzerinde yeni fetihlerde bulunmasının engellenmesi kınanabilir.*”¹⁷³

¹⁷³ André Bazin, *Sinema Nedir?* (çev.İbrahim Şener), İstanbul: Doruk Yayınları, 2022, s.161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NETFLIX YAPIMI LATİN AMERİKA BELGESELLERİNİN İNCELENMESİ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı örnekleme yer alan Latin Amerika ile ilgili Netflix yapımı belgeselleri inceleyerek, küresel çapta dünyada en çok abone sayısına sahip olan dijital TV platformu Netflix'in Latin Amerika'ya bakış açısını anlamaktır. ABD, günümüzde Latin Amerika ülkelerine hala müdahale etmekte ve Küba'ya ambargo uygulamaktadır. ABD merkezli bir şirket olan Netflix'in, Latin Amerika ile ilgili belgesellerinde, ABD'nin Latin Amerika ülkeleri hakkındaki tutumunun, yapımlara etkisi olup olmadığı araştırılacaktır.

1.1. Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda Netflix yapımı Latin Amerika belgesel filmlerini analiz etmek için çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Netflix'in, Latin Amerika'ya olan bakış açısı, ABD'nin Latin Amerika ülkelerine olan bakış açısından etkilenmiş midir? Bu soru ile Netflix'in bir ideolojik aygıt ya da kamu diplomasisi aracına dönüşüp dönüşmediğini anlamak amaçlanmaktadır.
- 2) Netflix'in, Latin Amerika ülke liderlerine yönelik bakış açısı nedir? Bu soru ile Netflix'in Latin Amerikalı liderlerini kahramanlaştırma ya da yerme yöneliminde olup olmadığını anlamak amaçlanmaktadır.
- 3) Gelişen teknoloji ve yeni medya araçlarının yaygınlaşmasıyla küresel bir kitleye hitap ediyor olması, Netflix'in içeriklerini küyerelleştirmiş midir? Bu soru ile Netflix içeriklerinin izleyici kitlesinin küresel olması nedeniyle yapım

seçiminde bu durumun şirketin tercihlerini etkileyip etkilemediğini anlamak amaçlanmıştır.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “*söylem analizi*” yapılarak, örnekleme yer alan Netflix belgeselleri incelenecektir. “*Söylem terimini felsefede ilk kullanan Aquanali Thomas’tır, terimi ‘saf sezgi’ye karşı ‘zihni çıkarım’ anlamında kullanır.*”¹⁷⁴ Yani söylem basitçe, kavramların zihinde yarattığı çağrışımları anlamlandırmaktır.

Söylem, bireyler ve toplumlar tarafından oluşturulduğundan, kişilerin ideolojileri söylemden bağımsız düşünülemez. “*İdeolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri de sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimiz, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi de etkileyen dil kullanımı ve söylemdir.*”¹⁷⁵ Yani karşılıklı olarak ideoloji; dil kullanımı ve söylemi, dil kullanımı ve söylem de ideolojiyi etkiler. “*İdeolojilere ve yeniden üretimlerine yönelik tipik bir söylem analizi yaklaşımı, ideolojilerin sadece metin ve konuşmanın farklılaşmış biçimleriyle ilgili olmadıkları, her birinin kendi yapı ve yöntemleriyle, söylemin farklı derece boyutlarıyla eşlendiği yönündedir.*”¹⁷⁶ Yani söylem analizi incelenecek olan esere göre boyut kazanabilmektedir.

Van Dijk’a göre “*...ideolojiler insanları ve toplumu kutuplaşmış terimlerle örgütler. Grup üyeliği öncelikle kimin bizden olduğu veya olmadığıyla, kendimizi eylemlerimiz, amaçlarımız ve kurallarımızla olduğu kadar kaynaklarımızla başkalarından nasıl ayıracağımızla ilgilidir.*”¹⁷⁷. Van Dijk’ta öne çıkan unsur biz ve onlar ayrımıdır. Ona göre söylem çok karmaşık bir yapı olduğundan ve ideolojik yapıları ifade etmenin çok fazla yolu olduğundan bu kategorize etme şekli söylemi anlamak için faydalıdır. Van Dijk’ın oluşturduğu bu kategoriler aşağıda yer almaktadır:

¹⁷⁴ Edibe Sözen, *SÖYLEM Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2014, s.17.

¹⁷⁵ Teun Van Dijk, *Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım*, Söylem ve İdeoloji (hazırlayan Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları, 2020, s.19.

¹⁷⁶ Teun A. van Dijk, *İdeoloji* (çev. Ayşe Demir), Ankara: Hece Yayınları, 2019, s.301.

¹⁷⁷Teun Van Dijk, a.g.e., 52.

- “Üyelik ölçütleri: Kimle ait (değil)?
- Tipik etkinlikler: Ne yapıyoruz?
- Genel amaçlar: Ne istiyoruz? Bunu niçin yapıyoruz?
- Kurallar ve değerler: Bizim için iyi ya da kötü olan nedir?
- Durum: Ötekilerle ne tür ilişkilere sahibiz?
- Kaynaklar: Kim(ler) grup kaynaklarımıza ulaşma hakkına sahip?”¹⁷⁸

Ayrıca Van Dijk’ın, “*ideolojik (dördül alan) kare*” olarak adlandırdığı temelde *vurgulama* ve *vurgulanmama* üzerine kavramsallaşan söylem analizinin kategorileri aşağıdaki gibidir:

- “Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula
- Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula
- Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama
- Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgulama”¹⁷⁹

Bu ideolojik şema doğrultusunda kapalı ve açık anlamlar üzerinden bakılarak, ne söylendiği kadar neyin söylenmediğinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Van Dijk anlatımdaki ön yargı unsuruna da değinerek, bu şekildeki söylemin en tipik halinin “yadsıma ifadeleri” olduğunu söyler. Burada amaç söylemi gerçekleştirenin kendine karşı bir savunma alanı yaratmasıdır. Van Dijk, bu yadsıma ifadelerini aşağıdaki gibi örneklendirir:

- “Sözde Kabul etme: Çok akıllı olabilirler, ama...
- Sözde Empati: Sorunları olabilir ama...
- Sözde Özür (Dileme): Özür dilerim, ama...
- Sözde Çaba gösterme: Elimizden gelen her şeyi yapıyoruz, ama...
- Aktarım: Benim onlarla bir sorunum yok, ama müşterilerim...
- Tersine döndürme, kurbanı suçlama: Ayrımcılığa uğrayan ONLAR, değil, BİZİZ”¹⁸⁰

Bu çalışmada, örnekleme yer alan belgesel filmler, Van Dijk’ın ideolojik grupları göz önünde bulundurularak “ideolojik kare”de yer alan vurgulanan ve vurgulanmayan ifadeler üzerinden, yadsıma ifadeleri de aranarak, söylem analizi yapılacaktır.

¹⁷⁸ Teun Van Dijk, a.g.e., s.28.

¹⁷⁹ Teun Van Dijk, a.g.e., 53.

¹⁸⁰ Teun Van Dijk, a.g.e., 59.

3.ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırmada örneklem grubu olarak Latin Amerika ile ilgili Netflix yapımı belgeseller seçilmiştir. Bunun nedeni belgesellerin tür özelliği olarak yarattığı gerçeklik algısıdır. Bu nedenle Netflix'in Latin Amerika ile ilgili bakış açısını anlamak ve yorumlayabilmek için belgesel türündeki yapımlar seçilmiştir.

Araştırmada Küba ile ilgili "Küba ve Kameraman" (Cuba and the Cameraman), Uruguay ile ilgili "El Pepe: Yüce Bir Yaşam" (El Pepe: Una Vida Suprema) ve Brezilya ile ilgili "Demokrasinin Sınırı" (Democracia em Vertigem) belgeselleri incelenmiştir.

4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Netflix'te Latin Amerika ile ilgili yapımı Netflix'e ait olmayan başka içerikler de bulunmaktadır. Ancak amaç platformun bakış açısını incelemek olduğundan sadece yapımı Netflix'e ait olan belgesel filmler incelenmiş ve kurmaca film türünde olan yapımlar da çalışmaya dahil edilmemiştir. Küba ile ilgili "Küba ve Kameraman" dışında "Küba'nın Özgürlük Hikayesi" adında bir belgesel dizisi de bulunmaktadır ancak ülkelerle ilgili içeriklere eşit oranda yer vermek adına teze sadece belgesel film olan "Küba ve Kameraman" dahil edilmiştir.

5. BELGESELLERİN ANALİZLERİ

5.1. Küba ve Kameraman

Filmin Künyesi

Orijinal Adı, Yılı: Cuba and the Cameraman, 2017

Yapım: Netflix

Yönetmen: Jon Alpert

Filmin Süresi: 114 dakika

Özet

Film, yönetmen Jon Alpert'ın, Fidel Castro'nun Küba'da iktidarda olduğu 1970'lerden 2016'ya yani Castro'nun ölümüne kadar geçen süreçte Küba'ya yaptığı ziyaretlerden oluşmaktadır. Alpert, süreç içinde daha önce röportaj yaptığı insanlarla tekrar röportajlar yapar ve insanların hayat şartları üzerinden Küba'daki değişimin bir portresini sunar. Fidel Castro'nun da bizzat yer aldığı belgeselde, Küba'daki rejimin geçmişten bugüne insanların yaşam şartları üzerindeki etkileri sunulmaktadır.

Filmin Konusu ve Söylem Analizi

Araba yolda gidiyordur. Radyodan bir ses “*Sevgili Küba halkı... Vatandaşlarımıza üzülererek söylemek isterim ki Başkomutanımız Fidel Castro Ruz vefat etti.*” der. Arabadakiler sokakların bomboş olduğu ile ilgili yorum yaparlar. Castro öldüğü için herkes anma törenine gitmiştir. Halk yas içindedir. Castro'nun anma töreniyle ilgili görüntüler peş peşe gelir.

Alpert: Bu insanlardan hiçbiri Fidel'siz bir Küba'da yaşamadı. Ben de Fidel'siz bir Küba görmedim.

Burada, “bu insanlar” ile kastedilen Kübalıların durumu üzerine, onlardan farklı olarak yönetmen kendi görüşünü de “ben de görmedim” diyerek eklemeyi tercih etmiştir ve bu şekilde onları kendisinden dışarda tutmuştur.

Alpert Küba'ya 50 yıl boyunca geldiğini insanlarla arkadaş olmaya ve Küba'nın hikayesini anlatmaya çalıştığını söyler. Küba'nın farklı dönemlerinden görüntüler geçer ve filmin yazısı ekranlara gelir.

Alpert, 1970'lerde New York'taki günlük hayatı, yeni çıkan kameralarla çekmeye başladıklarını söyler. Onlara göre kendi toplumlarında yanlış giden şeyleri çekiyorlardır. Şehirdeki işçi ve halk protestolarından, görüntüler ve röportajlardan kısa

kesitler gösterilir. İlk filmlerinde işleri düzeltmeye çalıştığını ifade eden Alpert, New York'taki barınma sorunlarından, ChinaTown'daki işçilerden ve sağlık sistemindeki bütçe kesintilerinden bahseder. Bu sırada Küba'da bir devrim gerçekleşiyordur. Ekran art arda Castro ve dönemin ABD başkanı John F. Kennedy'nin konuşmalarından kesitler getirilir.

Castro: İşçilerimiz Amerikalı milyonerlerin ağızlarının içine bakmasın diye uğraşıyoruz. ABD'nin burnunun dibinde sosyalist bir devrim yapmış olmamıza tahammül edemiyorlar.

Kennedy: Küba halkına Devrim tarafından verilen söz ekonomik sömürünün sona ereceğiydi. Oysa karşılarında polis devleti buldular. Sizi temin ederim ki Küba günün birinde tekrar özgür olacak!

İki liderin konuşmasında Küba'daki devrimle ilgili iki farklı bakış açısı bir arada verilmiştir. Castro, devrim karşıtlarına öfkelenirken, Kennedy Küba halkının bu devrimle özgürlüğünü kaybettiğini dile getirmiştir. Bu iki yorumdan sonra devrimden kaçan Kübalıların ABD'ye geldiğini gösteren görüntülere paralel bir şekilde yönetmen şöyle der:

Alpert: ABD askerî harekât ve ekonomik abluka uygulayarak Küba'yı öteleyip zayıflatmayı denedi. 1972'de yüz binlerce Kübalı Devrim'den kaçtı.

Tarafsızlık adına Castro'nun da konuşmasına da yer verilmiştir ama burada Van Dijk'ın bahsettiği şekilde bir sözde empati söz konusudur. ABD bazı yaptırımlarda bulunmuştur ama yüz binlerce Kübalı da bu devrimden ABD'ye kaçmıştır. Daha sonra bunu destekleyecek şekilde uçaktan inen Kübalı bir kadınla yapılan bir röportaj ekrana gelir.

-Küba'daki koşullar nasıl?

-Çok kötü, Her gün daha kötüleşiyor.

Olumlu ve olumsuz çok yorum olduğundan Alpert devrimi kendi gözleriyle görmek istediklerini ve kameralarını alıp Küba'ya gittiklerini söyler. İlk olarak çiftçilikle geçinen Borrego ailesine ilk ziyaretini yapan Alpert, üç erkek kardeş Cristobal(64), Angel, Gregorio ve kız kardeşleri Lilo ile tanışır. Borrego ailesi, bu ilk ziyarette hallerinden memnundurlar ve ailelerinden miras kalan çiftçilik geleneklerini sürdürmektedirler.

Daha sonra Küba'daki bir okulu ziyaret eden Alpert, "Genetik Biyoloji" dersine girer ve öğrencilere ileride ne olmak istedikleri ile ilgili sorular sorar. Öğrencilerden; doktor, mühendis ve psikolog cevapları gelir. Buradan bir inşaat alanına giden Alpert, halktan biriyle röportaj yapar. İnşaatın arttığı ve her işçiye kalacak bir ev temin edildiği söylenir. Daha sonra hastaneye geçen Alpert, tüm işlemlerin ücretsiz olduğundan bahseder ve bununla ilgili muayene olan bir kadınla kısa bir röportaj gerçekleştirir. Kadın borcunu teşekkür ederek ödediğini söyler. Alpert, bu sosyal programların ödeneğinin SSCB desteği ile karşılandığını ve şeker hasadından gelecek başarıya güvenildiğini söyler.

Daha sonra yönetmen Alpert'ın bir çiftçiyle yaptığı kısa röportaj ekrana gelir. Çiftçiye neden şeker kamışı kestiğini soran yönetmene çiftçi hiç okula gitme şansı olmadığını söyler. Ama yedi çocuğunun yedisi de okula gidiyordur.

Alpert, sokakta rastgele üç çocuğa büyüdüklerinde ne olmak istediklerini sorar, veteriner, öğretmen ve hemşire yanıtını alır. 1975 yılında Devrim yürüyor gibi görünmektedir. İnsanlar mutludur ve sistem işliyordur.

Alpert'ın Küba'da gezerek insanların yaşamları ile ilgili sorular sorması yönetmenin Cinema Verité'den etkilendiği izlenimini yaratmaktadır. Filmde Alpert'ın Kübalılarla hayat şartları hakkında konuştuğu sekanslar akla hareketin en önemli filmlerinden "Chronicle of a Summer"ı (Chronique d'un été) getirmektedir.

Daha sonra Castro'nun ilk Komünist Parti oturumu ekrana gelir. Daha sonra yönetmen Alpert'in bir Amerikan TV programı olan "Good Morning America"ya katılır ve orada Küba'da kamera ekipmanlarını taşıdığı bebek arabasını da getirmiştir. Sunucu, Castro'nun bebek arabasına tepkisini sorar. Burada yönetmenin Castro ile olan ilk temasını görürüz. Castro ekrana gelir, onunla röportaj yapan kadınlardan ileri, Alpert'in kamerasının yanına bakmaktadır. Bu sahnede aynı zamanda Castro'nun kafasının karıştığını destekleyecek türden bir müzik de kullanılmıştır. Alpert, Castro ile kısa bir röportaj gerçekleştirir.

Borrego ailesini ziyaret eden yönetmen, kardeşlerin günlük hayatlarının aynı şekilde devam ettiğine tanıklık eder.

Buradan 1979 yılına geçen filmde Castro'nun New York ziyaretine, yönetmen Alpert da yolculuk boyunca eşlik eder. NBC News'dan Castro ziyareti ile ilgili bir yorum ekrana gelir.

-Fidel Castro, Birleşmiş Milletler oturumu için New York'a geliyor. Yapacağı ziyaret Amerikan güvenlik görevlilerini çok zorlayacak zira burada Castro karşıtı birçok gösterici olacak.

Bir ABD kanalı olan NBC News'un, Castro'nun New York'ta Amerikan halkı tarafından pek hoş karşılanmayacağı varsayımını yaptığı bu yorumunu belgeselin akışına eklemek, ABD'nin Castro üzerine olan bakış açısının negatif yönde olduğu imajını yaratmıştır. Castro'nun, Küba'dan New York'a geldiği uçakta bir röportaj gerçekleştirilir.

- Sizi öldürmek isteyenlerin olduğu New York şehrine gelirken içinizde bir korku var mı?

Castro: Benim görüşüm belli. Kimse ecelinden önce ölmez. O yüzden de içim rahat. Bir gün öleceğimi biliyorum. Sadece zamanını bilmiyorum.

-Kurşungeçirmez yeleğinizi hiç çıkarmadığınız söyleniyor.

Bunun üzerine Castro formasının düğmelerini açarak kurşungeçirmez yelek giymediğini gösterir (Resim 1).

Resim 1

Castro: New York'a inerken de böyle giyineceğim. Benim giydiğim yelek manevi. Çok da güçlü. O yelek beni hep korudu.

Castro'ya yöneltilen bu soruları Alpert sormasa da belgeselde yer almaktadır ve bu sorular direkt olarak Castro'ya yöneltilmiştir. Castro'ya yöneltilen ilk sorunun cevabının çürütülebileceği düşünülerek hemen ardından kurşungeçirmez yelek sorusu sorulmuştur. Yani soruyu soranlarda da önyargı vardır.

Uçak ABD'ye iniş yapar, uçaktan inenler uçağa geri bindiriliyordur. ABD Gümrük Birimi Castro dahil herkesin uçağı terk etmeden önce doldurması gereken evraklar olduğunu söylemiştir. Castro kendi kağıtlarını dolduramalarını söyler, sinirli görünüyordur. Uçaktaki başka bir adam da durumu skandal olarak değerlendirir. Uçaktakiler belgeleri doldururlar. Castro, kayıтта olan Amerikan yönetmen Alpert'a takılarak ondan da belge isteyip istemediklerini sorar ve uçaktaki diğer kişilere Amerikalı kameramanın bütün kepazeliğı kaydettiğini söyler.

Castro'nun New York'a gelmesiyle en üst düzey önlemlerin alındığı tekrar vurgulanır ve protestocular gösterilir.

-Yaşasın Küba!

-Komünizmi istemiyoruz.

-Kahrolsun Fidel!

Art arda verilen bu üç protesto cümlesinde ABD halkının Küba'ya yönelik pozitif bir söylemi bulunurken Castro ve onun rejimine yönelik negatif iki söylemi gösterilmiştir. Her ne kadar iki taraf da gösterilmiş gibi olsa da ABD'nin Castro'ya olan düşmanca tavrı daha göz önündedir.

Alpert, Castro'yu konakladığı büyükelçilikte ziyaret eder ve ona göstericiler hakkında ne düşündüğünü sorar.

Castro: Karşı çıkanlara hayranlık duyarım çünkü aktiftirler, çalışırlar. Beni destekleyenlere teşekkür ediyorum. Onlara olan hayranlığım daha büyük. Çok daha cesurlar.

Castro, bu söylemiyle ona karşı olan ve destekleyen kişilere eşit mesafede yaklaşıyor gibi görünse de iki tarafı kıyaslamış, iki tarafa da hayranlık beslediğini ama kendi destekçilerine daha büyük hayranlık beslediğini ve daha cesur olduklarını söylemiştir. Yani Castro'nun söylemlerinde de "biz ve onlar" ayrımı vardır ve kendisinden olanlara daha iyi özellikler atfetmiştir. Sonrasında Castro, Alpert'a etrafı gösterir ve ona bira ikram eder. Alpert bira istemez ve Castro'ya BM'deki konuşmasından önce onun da bira içmese daha iyi olabileceğini söyler, Castro da Alpert'ın haklı olduğunu söyler. Castro, Alpert'a ziyareti esnasında uyuduğu yeri de gösterir.

Resim 2

Belgeselde Castro ile ilgili olan, yönetmen Jon Alpert'a ait çekimlerde Castro'nun karakterinin parodileştirildiği söylenebilir. Çünkü Castro bir ülke liderinden çok arada komik yorumlar yapan ve BM konuşması öncesinde alkol almaması gerektiğini kendi akıl edemeyip Alpert'ın tavsiyesini dinleyen biri gibi resmedilmiştir. Aynı durum, Alpert'ın kamera ekipmanlarını bebek arabasına koymasının Castro'nun dikkatini çektiğini söylerken çalan müzikte de görülmektedir. Bunun yanı sıra Castro'yu yattığı yerde çekmesi ve çekerken kullandığı kamera açısı da ona üstten bakar şekildedir (Resim 2).

Castro, BM konuşmasını gerçekleştirir.

Castro: Başkaları lüks arabalara binsin diye niye bazıları yalın ayak gezmek zorunda kalsın? Bir somun ekmek bile bulamayan dünya çocukları adına konuşuyorum.

Castro zengin ve fakir ülkeler arasındaki farkları anlatırken çocuklara da değinerek fırsat eşitsizliğinden de bahsetmiş olmaktadır. Zengin ülkeler ve fakir ülkelerin gelecekleri için de "biz ve onlar" ayrımı mevcuttur. Castro'nun konuşması ayakta alkışlanır. Daha sonra Castro konuşması için tebrikleri kabul ederken Jon Alpert'ın kamera ekibini fark eder (Resim 3 ve Resim 4).

Resim 3

Resim 4

Castro, ciddi bir şekilde konuşması için tebrikleri kabul ederken, Alpert'in ekibini fark ettiğinde direkt kameraya bakar ve muzip bir şekilde parmağını uzatır. Bu görüntülerin belgeselde bu şekilde yer alması, Castro'nun insani yönünü gösterme gibi okunabilecekken yine onu parodileştirmeye katkı sağladığı şeklinde de okunabilir. Çünkü bariz bir şekilde ABD hükümeti ve Küba hükümetinin karşıtlığı konu alınırken, belgeselde Castro yatak odasına kadar takip edilmekte ancak ABD'nin lideri ile hiçbir şekilde Küba hakkında tek bir röportaj dahi yapılmamaktadır. Bu da ABD hükümetini

daha erişilmez gösterirken, Castro'nun esprili hallerinin gösterilmesiyle Küba'nın ABD yanında bir şaka gibi algılanmasına neden olabilir.

İlerleyen sahnede Jon Alpert'ı gören Castro ona neden kamera ekibinden ayrı olduğunu sorar. Alpert da NBC ile çektiği görüntüler hakkında mücadele verdiğini bu nedenle geç kaldığını söyler.

Castro: Niye başka bir kanala satmıyoruz? Bu ülkede kanallar arası rekabet yok mu?

Alpert: Ciddileşelim Fidel.

Bu diyalogun devamında da Alpert, Castro'dan konuşmasının değerlendirmesini yapmasını istemektedir. Kurgu aşamasında Castro'nun sadece değerlendirmeyi yaptığı kısım alınabilecekken öncesinde Castro'nun esprili hareketlerinin gösterilmesi ve sonrasında esas meseleye Alpert'ın Castro'yu ciddileşmesi için uyarmasıyla geçilmesi yönetmenin bile Küba'nın liderinden daha ciddi ve konuya hâkim olduğunu ima eder şekildedir. Sonrasında da röportaj Alpert'ın Castro'ya yoğun olduğu için zamanını almak istemediğini söylemesiyle biter. Yani Alpert, Castro konuşurken önce onu ciddiyete davet etmiş, sonra sorusunu sormuş, Castro barış ve uluslararası iş birliği hakkında konuştuğunu söyledikten sonra Alpert zamanını almak istemediğini söyleyerek röportajı noktalamıştır.

Alpert, Castro'nun uçağında Castro ile tekrar küçük bir röportaj gerçekleştirir.

Alpert: New York belediye başkanı olsan ne yapardın? New York'ta ve Küba'da sekizer milyon insan yaşıyor.

Castro: Belediye başkanı olsam ilk işim istifa etmek olurdu.

Alpert: Neden?

Castro: Çünkü bu şehre başkanlık edilemez. Çok fazla borcu var.

Burada New York ve Küba karşılaştırması yapılmış ve sosyalist rejimle yönetilen Küba'nın liderinin, kapitalist New York ile baş edemeyeceği vurgulanmıştır. Sonrasında Alpert canını sıkmadığını umduğunu, Castro ise, Alpert'a hiçbir zaman canını sıkmadığını onu aileden gibi gördüğünü söyler.

Castro'nun ABD ziyareti iki ülke arasındaki gerginliği azaltmıştır. Devrimden o güne kadar ilk kez bir Amerikan milli takımı Havana'da maça çıkar. Castro, ABD'de sürgündeki Kübalıların ülkelerine dönüp ailelerini ziyaret etmesine izin verir. Ailelerin uzun yıllardan sonra birbirlerine kavuştukları mutlu anlar ekrana gelir. Turistik mağazadan parfüm deneyen iki kadının görüntüsü gösterilirken yönetmen şu yorumu yapar:

Alpert: ABD'den gelip akrabalarını ziyaret edenlerin bıraktıkları dolar ve hediyeler tüketim mallarına karşı Devrim'in sunamadığı bir açlığı tetikliyor.

Bu yorumda Küba'daki rejim açık bir şekilde materyalist değerler üzerinden eleştirilmiştir.

Alpert: Havana'daki ABD Dışişleri Bakanlığı bürosu adadan ayrılmak isteyen insanlarla dolu.

Yönetmene göre ABD'de yaşamlarını sürdüren Kübalıların ülkeye giriş yapmasıyla halihazırda Küba'da yaşayan halk ABD'de daha iyi bir yaşam süreceğine emin olmuş ve bir çok kişi ABD Dışişleri Bakanlığı bürosuna başvurmuştur. Yönetmen Alpert, halktan biriyle röportaj yapar:

Alpert: Neden Küba'dan ayrılmak istiyorsunuz?

-Sistem yüzünden. İşe yaramıyor.

Bu kısa röportajda da Küba'daki sistemin işe yaramadığının söylenmesiyle ABD'deki sistemin Küba'dakinden daha iyi olduğu vurgulanmıştır.

Küba'dan ayrılmak isteyenleri protesto eden Kübalılar da filmde gösterilmiştir. Kübalı bir kadın 21 yıl boyunca Küba ve Fidel için her şeylerini verdiklerini ama ayrılmak isteyen insanların provokatör olduğunu söyler. Yaralanan insanlar ve polislin insanları götürdükleri görünür. Alpert, Castro'nun ya Devrim'den yana olursunuz ya da gidersiniz dediğini ve insanların Amerikan gemilerine binip ülkeyi terk etmesine izin verdiğini söyler. Gemilere binip gitmek için bekleyen Kübalılar gösterilir.

Alpert: Neden gitmek istiyorsunuz?

-Özgürlük istiyorum. Özgür bir ülkede yaşamak istiyorum.

Bu kısa röportajda Küba'dan ABD'ye özgürlük için giden bir kadının olması ABD'nin özgür, Küba'nın ise özgür olmayan bir ülke olduğunu söylemektedir. Ayrıca mahkumlar ve akıl hastaları için de af çıktığından söz edilir ve ABD'ye gönderilmek üzere gemilere bindirilirlir.

Borrego ailesini yeniden ziyaret eden Alpert, ailenin mutlu bir şekilde olanlardan etkilenmeden hayatını sürdürdüğünü gösterir. Daha sonra 16 yıl önce filme aldığı çocuklardan hemşire olmak isteyen kızı bulur. Artık yetişkin ve iki çocuk annesi olmuştur ama hemşire olmamış, dokuzuncu sınıfa giderken evlenmiştir. Alpert, bir 16 yıl daha geçtikten sonra kadına hayatının nasıl olmasını istediğini sorar. Kadın da iş bulmak ve kendi evinde oturmak istediği gibi birkaç dilekten sonra o an olduğu gibi mutlu olmak istediğini söyler. Küba'dan renkli görüntüler ekrana gelir. Ancak SSCB'nin yıkıldığı ve Küba'ya akıtılan sekiz milyon dolarlık ödeneğin bittiği söylenir.

1992 yılında Alpert, Castro ile tekrar bir röportaj yapar.

Alpert: Yeni başkanımız Bay Clinton ile konuşma şansınız olsa ona ne söylersiniz?

Castro: Günaydın ve iyi akşamlar derim. Ona sağlık ve başarı dilerim.

Alpert: Fidel, ekonomideki sıkıntılarla ilgili ne diyebilirsin?

Castro: Bizim temel sorunlarımız ne Avrupa'ya ne de Amerika'ya ilgilendirir. Bizim esas sorunumuz uygulanan abluka ve Sosyalist Blok'un sona ermesi. Ticaretimizin %85'i sosyalist ülkelerle idi. Özellikle de Sovyetler Birliği'yle. Yakıt tedarikini bu ticaretle güvence altına almıştık. Sovyetler Birliği'nin çöküşü üzücü ve dramatik bir gelişme. Oradaki tüm ülkeler için büyük bir trajedi.

Castro, yönetmen Alpert Amerikalı olduğundan temel sorunlarının Avrupa ya da ABD'yi ilgilendirmediğini söylemiştir ve SSCB'nin yıkılmasını trajik olarak yorumlamıştır. Burada Castro'nun sosyalist ülkeleri “biz” ve sosyalist olmayan ülkeleri “diğerleri” şeklinde gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü kendi ekonomisiyle ilgili gelen soruyu tüm sosyalist ülkeler için üzücü bir gelişme olarak yorumlarken bu durumun ABD'yi ilgilendirmediğini ve en büyük sorunlarından birinin abluka olduğunu söylemiştir. Röportajdan sonra kamera hala kayıttayken Castro, Alpert'a yönelik şunları söyler:

Castro: Amerika'daki sosyal ve ekonomik sorunları çözmede size başarılar dilerim.

Jon Alpert, Amerikalı olduğundan, Castro kendine özgü bir şekilde bizimle değil, kendi ülkenin sorunlarıyla ilgilen dercesine Alpert'a ötekileştirici bir dil kullanmıştır. Devamında Castro Alpert'ın İngilizce konuşmasını anlayamayınca Alpert eskiden anladığını söyler. Castro da “*ABD bize o kadar çok saldırdı ki İngilizce'yi unuttum*” der. Sonrasında Alpert ondan orada bulunan kızı Tami'nin

öğretmenine bir not yazmasını ister. Castro da “Gelemediği için Tami’yi mazur görün” şeklinde bir not yazar.

Sonrasında film Alpert’in Kübalılarla yıllar içinde yaptığı röportajlar üzerinden, Küba’nın giderek kötüleşen ekonomisi ve yaşam şartlarıyla devam eder. Küba’da gıda ve diğer temel ihtiyaçlar için insanlar artık kuyruk oluşturuyorlardır. Süreç içinde durum iyice kötüye gitmektedir. SSCB ilk dağıldığında ekonomik krize giren Küba’da günde kişi başına bir ekmek düşerken Alpert’in sonraki Küba ziyaretinde fırını tamamen kapanmış olarak bulur. (Resim 5).

Resim 5

Eğitim ve sağlık sistemleri de çökmüştür. Filmin başında Küba her vatandaşın ücretsiz eğitim ve sağlıktan yararlandığı avantajlı bir ülke olarak gösterilse de ilerleyen dakikalarda bu hizmetlerin ücretsiz olmasının ülke ekonomik krizdeyken anlamsız olduğu gösterilmiştir. Alpert ziyaretlerinden birinde şehirdeki pazara gider.

Alpert: Che tablosu kaç?

-15 dolar.

Alpert: İşte kapitalizm bu. Che Guevera duysa mezarında ters döner.

Bu diyalogda Alpert Küba’da devrimin simge isimlerinden biri olan Che Guevera’nın tablosunun 15 dolara satıldığını duyunca, tezgaharlara kapitalizmin bu olduğunu söyler. Burada da bir sözde çaba gösterme söz konusudur. Alpert Küba’nın kapitalistleşmesini eleştirir gibi görünürken aslında artık Küba’da hayatın buna evrildiğini ima etmektedir. Sonrasında ürünleri satan kişiyle muhabbet ederler. Satıcı da aslında bir gazetecedir ancak daha iyi para getirisi olduğu için satış yapmaktadır (Resim 6). Aynı şekilde asıl işi makine mühendisliği olan bir kadının tabak sattığını görürüz (Resim 7). Yani eğitim ücretsiz olsa da kalifiye bir işe sahip olmak artık Küba’da yaşayanlar için bir anlam ifade etmiyordur. Aynı şekilde filmin başında ücretsiz ve teknolojik cihazlarla donatılmış hastanelerde hala hizmetler ücretsiz olsa da artık bütçe yetersizliğinden tek kullanımlık plastik eldivenler bile yırtılana kadar tekrar tekrar yıkanarak kullanılıyordu (Resim 8).

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Belgesel boyunca Alpert'in sürekli ziyaret ettiği insanların da durumu giderek kötüleşmektedir. İçlerinden bazıları ABD'ye göç eder. Film başladığı şekilde Fidel Castro'nun cenazesıyla son bulur. Ölümünden önceki son doğum gününde Alpert, Castro'yu ziyaret etme fırsatı bulur ve onunla arkadaşça vedalaştığını söyler. Filmin son kareleri Castro'nun cenazesindedir. İnsanlar onu anmaya gelmişlerdir. Ancak buradaki temel sorun tüm Küba Devrimi'nin sadece Castro'ya bağlanmasıdır. Filmin yönetmeni Castro'dan bir arkadaşı gibi bahsetse de Castro'nun da filmde sunulmuş şekli karikatürize edilmiştir. Küba'daki devrim sadece Castro gibi bir adamın gerçek dışı bir hayaliymiş gibi yansıtılmıştır. Belgeselin bakış açısına göre SSCB zamanında yükselen sosyalizmden güç aldığından Küba için işler kısa bir süreliğine yolunda gitmiştir. Ancak blok dağıldıktan sonra Küba'nın tüm ekonomisi sarsılmıştır. Ayrıca filmde ABD'nin yaptırımlarının ne olduğundan bahsedilmemiş, bu konu üstünkörü geçilmiştir. Küba'nın iyice fakirleştiğini gösteren film, günümüz dünyasında bu rejim devam ederse orada yaşayan insanların daha çok acı çekeceği algısını oluşturmaktadır. Son olarak belgesel yıllar içinde çekilmiş olsa da Netflix belgeseli olarak yayınlandığı yıl 2017, yani Fidel Castro'nun ölümünden bir yıl sonrasındır. Bu da aslında yönetmen Alpert'in Kübalı gazeteciye kapitalist olmakla suçladığı davranışın bir benzeri gibi görünmektedir. Netflix'in bu belgeseli Castro'nun ölümünün ardından kısa bir süre sonra yayınlaması, belgeselin çıktığı dönem için popüler ve aranan bir içerik olacağını öngörmesinden kaynaklanıyor olabilir.

5.2. El Pepe: Yüce Bir Yaşam

Filmin Künyesi

Orijinal Adı, Yılı: El Pepe: Una Vida Suprema, 2018

Yapım: Netflix

Yönetmen: Emir Kusturica

Filmin Süresi: 73 dakika

Özet

Film, 2010 -2015 yılları arasında Uruguay devlet başkanlığı yapmış olan, Pepe lakaplı José Mujica'nın günlük hayatından kesitler sunmaktadır. Yönetmen Kusturica ile sohbet halinde geçen diyaloglarda Mujica'nın hayata bakış açısından, Uruguay'ın tarihine birçok konu belgeselde dile getirilmiştir. Mujica'nın gençlik yıllarından da bahseden belgesel, onun eşine duyduğu aşka da değinmektedir.

Filmin Konusu ve Söylem Analizi

Filmin yönetmeni Emir Kusturica, Avrupa'nın tanınan yönetmenlerinden biridir ve kurmaca olarak çektiği filmlerle Cannes'dan Berlin'e pek çok festivalde ödül almıştır. Çektiği filmler dışında Srebrenitsa Katliamı hakkındaki söylemleriyle de gündeme gelen Kusturica, olayın bir soykırım değil sadece savaş suçu olduğu açıklamalarında bulunarak kimi çevrelerce Sırp milliyetçisi olarak tanımlanmaktadır.

Film Mujica ve yönetmen Kusturica'nın yakın çekim planlarıyla açılır. Mujica, bir içecek hazırlıyordur. Denemesi için Kusturica'ya da ikram eder. Filmin ilk

sekansından sonra filmin başlığı ekrana gelir. Sonrasında ülkede yaşanan olaylardan görüntüler ekrana gelirken Mujica konuşur:

-Hep söylemişimdir, Uruguay büyük bir ülke olsa herkes muhtemelen sosyal demokrasinin Uruguay'da icat edildiğini söylerdi. Bu bizim bütün tarihimize ve milli tabiatımıza damga vurdu. O nedenle 1950'ye kadar Amerika kıtasında çok sıra dışı kabul edildik. Bize Amerika'nın İsviçre'si dediler. 1950'den sonra olanlar, bizim gerçekten Latin Amerikalı olduğumuzu gösterdi.

Mujica'nın bu söylemiyle bahsettiği olay, 1950'den önce Amerika'ya göre Uruguay'ın pozitif yönde hayat şartlarına sahipken dünyada yükselen sol rüzgârdan esinlenen bir grup ile ülkedeki faaliyetlere müdahalesi sonucunda Uruguay hükümetinin bu gruba daha sert müdahalesinin görülmesidir. Burada Mujica'nın önceden Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak değerlendirdiği Uruguay'ın sonradan yaşanan olaylar ile bir Latin Amerika ülkesi olduğunu söylemesi Latin Amerikalı olmanın siyasi karmaşayı beraberinde getirdiği çıkarımını yaptırabilir. Mujica şu şekilde devam eder:

-Söylediklerim zalimce gelebilir ama insan acılardan ve zorluklardan zaferlere ve kolay şeylere kıyasla çok daha fazla şey öğreniyor bence.

Mujica'nın bu söylemi acı ve zorluğu övmektedir. Söylediklerinin zalimce olarak algılanmaması için cümleyi özellikle "söylediklerim zalimce gelebilir ama..." şeklinde kurmuştur.

Daha sonra Mujica'nın günlük hayatına yatak odasında dönen film liderin yataktan kalkışını ve hazırlanışını gösterilir (Resim 9). Liderin yatak odasına ve giyinmesine kadar yapılan çekimlerde Kusturica'nın kullandığı açılar, Mujica'yı

olduğu gibi yansıtmayı hedefler şekildedir. Kamera Mujica'nın tam karşısındadır. Bu da yönetmenin Mujica'yı insani yönüyle ele almak istediğinin bir göstergesidir.

Resim 9

Mujica'nın 2015 yılında Kosta Rika'daki Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu'nda yaptığı konuşmadan bir kesit ekrana gelir:

-En iyi yöneticiler, görevden ayrılırken arkalarında kendilerinden çok daha iyi bir grup insan bırakıp gidenlerdir.

Belgeselde Mujica'nın Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu'ndaki özellikle bu söyleminin ekrana getirilmesi, Latin Amerika'da Fidel Castro (47 yıl) gibi bazı liderlerin uzun yıllar liderlik yaptığı için diktatör olarak yansıtılmasından ötürü diğer liderlere de bir gönderme taşıdığı söylenebilir.

Eleuterio Fernández Huidobro (eski Savunma Bakanı ve eski Ulusal Kurtuluş Hareketi Üyesi), Mujica ile nasıl tanıştığını, beraber Ulusal Kurtuluş'ta yer aldıklarını ve 13 yıl hapis yattıklarını söyler. Oradan Mujica'ya geçilir ve Mujica o yılları o şekilde yaşamasaydı bugün olduğu kişi olamayacağı söylemini yineler ve yaşananları dar görüşlü bir perspektifle ele almamak gerektiğini söyler:

-Bazen kötü olan iyidir. Bazen de tam tersine iyi olan kötüdür.

Burada Mujica'nın birbirine zıt olan iki kavram iyilik ve kötülük üzerine bir yorumu yer almaktadır. Ancak iyinin ve kötünün ne olduğu çok göreceli bir kavram olduğundan bu tamamen Mujica'nın başına gelen kötü olayların, olduğu kişiye katkıda bulunduğunu söyleyerek bundan iyi bir çıkarım yapmasıyla ilgilidir. 13 yıl boyunca hapis yattıktan sonra Mujica'nın yöneldiği yol bireyseldir, genelleme yapılabilir bir durum değildir. Çünkü başka birinin aynı deneyimi yaşaması kötünden daha kötünün çıkmasına da neden olabilir.

Film, Mujica'nın 2010'da iktidara gelmesinden sonra dünya liderleriyle görüşmeleri ve iktidarda halka seslendiği konuşmasına yer verdikten sonra Mujica'nın yaşadığı yere döner. Görüntüde Mujica günlük işlerini yaparken fazladan paraya ihtiyacı olmadığıyla ilgili yorumları ekrana gelir. Mujica'nın eşi Lucía Topolansky Mujica ile olan ilişkisini şu şekilde anlatır:

-Pepe ile yaşadığım hayat çok önemliydi çünkü biz iki ütopyayı birleştireyorduk. Aşk ütopyası ile siyasi mücadele ütopyası.

Topolansky bu söylemiyle eşi Mujica ve kendisinin siyasi duruşlarını romantize etmiştir. Belgeselde yönetmen Costa-Gavras'ın Uruguay'daki olayları anlatan 1972, Fransız yapımı Estado de Sitio (Sıkıyönetim) filminden karelere yer verilir. Mujica, günümüzde bir alışveriş merkezine dönmüş olan, zamanında kendisinin de mahkûm olarak bulunduğu eski Punta Carretas Cezaevini ziyaret eder. Kendi hapis yıllarından bahseder ve binanın nasıl değişime uğradığını anlatır. AVM ziyaretinde insanlar onu hayranlıkla karşılamakta ve fotoğraf çekilmek istemektedir. Sonrasında Mujica'nın çiçekler hakkındaki yorumları, onun günlük hayatında ilgilendiği çiçeklerden görüntüler eşliğinde gösterilir. Köpeği için kasaptan alışveriş yapması ve köpeğine yemek hazırlaması gösterilir. Topolansky, Mujica ile olan karşılıklı aşklarının ikisini de siyasi süreçte nasıl ayakta tuttuğundan bahseder.

Huidobro'nun cezaevinde yattıkları süreden bahsetmesine paralel şekilde görüntüde Mauricio Rosencof (şair, eski Ulusal Kurtuluş Hareketi üyesi), Mujica'yı

ziyaret eder. Huidobro, kendisi, Mujica ve Rosencof'un cezalarını beraber çektiklerini ve süreçte de hep birlikte olduklarını anlatır. Mujica'yı ziyaret eden Rosencof ona şöyle der:

-Nato hesaplamış, üçümüz birlikte, kadınlarımızla geçirdiğimizden daha çok vakit geçirmişiz.

Rosencof'un bu söylemi, hem bir sitem içermektedir. Hem de karşı oldukları Nato'nun onların özel hayatları hakkında yorum yaptığını ima etmektedir.

Kusturica'nın Huidobro ile olan röportajına geri dönülür.

Huidobro: Ülkenin her hapishanesini biliyoruz.

Kusturica: Neden?

Huidobro: Çünkü çok tehlikeli olduğumuzu söylüyorlardı.

Kusturica: Neden çok tehlikeliydiniz?

Huidobro: Çünkü biz liderdik. Şehir gerillasının kurucularıydık. Düzene karşıydık. Kafamızı kullanıyorduk, gidip taşradaki gerillaya katılmadık, onun yerine dönemin en iyi şehir gerillasını icat ettik. Uruguay yapımı.

Kusturica'nın "Neden çok tehlikeli olduğunuzu söylüyorlardı?" şeklinde bir soru şekli kullanmak yerine, soruyu "Neden çok tehlikeliydiniz?" olarak tehlikeli olduklarını söyleyenlerin düşüncesine katılır şekilde sorması onun da gerilla gurubunun tehlikeli olduğu düşüncesinde olduğunu gösterir. Ayrıca bu röportajda Huidobro, kendilerini taşra gerillalarından ayrı tutarak onları ötekileştirmiş ve kendi örgütlenmelerinin daha akıllıca bir fikir olduğunu söylemiştir. Daha sonra ekrana yine *Estado de Sitio* filminden "kamulaştırma" adı altında gerilla örgütünün özel mallara el

koyduğu ile ilgili sahneler gösterilir. Bunun üzerine Mujica'nın durum ile ilgili yorumu verilir:

-Mücadelemizin gerektirdiği kaynaklara ulaşmak için suç işlemek durumunda kalıyorduk. Buna "kamulaştırma" diyorduk ama mevcut hukuk sistemi diliyle açıkça suçtu bunlar.

Mujica'nın durum ile ilgili söylemi, yaptıkları şeyin hukuken suç olduğunu kabul ettiğini gösterir. Ancak işledikleri suçu "mücadelemizin gerektirdiği kaynaklara ulaşmak için..." şeklinde yumuşatarak legalize etmektedir. Ardından belgeselde *Estado de Sitio* filmine ait bir sahne yer almaktadır ve sahnede Mujica'nın örgütü anlatılır: "Tupamaro Ulusal Kurtuluş Hareketi romantik bir kent gerillasıydı, zenginden alıp yoksula verirdi, sonra silahlı politikacılar ordusuna dönüştü. Kimliklerini gizleyerek korunuyorlar, iş insanlarını, diplomatları, danışmanları ve dış temsilcileri kaçııyorlardı. Kentleri işgal edip cephanelikleri, bankaları, yabancı şirketleri ve askeri kuruluşları soyuyorlardı." Bu sahneden sonra Mujica ve Rosencof'a dönülür, ikisi ve Kusturica arasında ve Mujica ve Kusturica arasındaki ayrı zamanda geçen konuşmalar iç içe ve sanki tek bir konuşmamış şeklinde verilir:

Rosencof: Buna "kamulaştırma" diyorduk, gerçekten de kamulaştırmaydı.

Mujica: Banka soymaktan suçluluk duymuyorum.

Kusturica: Diyorsun ki en büyük suç, en büyük kabahat Birleşik Devletler'de bankacılık sistemi kurup çalışmadan para kazanmak, öyle mi?

Mujica: Ulaşılabilecek en üst seviye insanlık suçu bu, ilk aşamada kan dökülmüyor. Kapitalizmin övüncü bu. Çalışmak ve başkalarının parasıyla para kazanmak. Başkalarının emeğiyle bile değil, parasıyla. Kapitalizmin özü, en katıksız hali bu.

Rosencof: Bertolt Brecht'in Üç Kuruşluk Opera'sındaki Bıçak Mack'in cevabından alıntı yapacağım. Bıçak Mack banka soyguncusu olduğu için tutuklanır. Onu hâkim karşısına çıkarırlar. Bıçak Mack mahkemede kendini şöyle savunur, "Sayın Yargıç, bir banka soymak, bir banka kurmanın yanında ne ki?"

Mujica: Bir 45'likle bankaya girmek gibisi yoktur. Herkes sana saygı duyar.

Bankacılık sistemi üzerinden ABD'yi suçlayarak asıl soygunculuk yapanın bankalar olduğunun ifade edilmesi, belgeselde hâkim ideolojiye olan karşıtlığın en belirgin örneklerindendir. Rosencof, Alman yazar Brecht'in bir oyunundan örnek vererek düşüncesinde yalnız olmadığını savunup onu kendine suç ortağı ilan ederken Mujica silah zoruyla kazanılmış saygı hakkında espri yapar.

Daha sonra film, Mujica'nın gerilla günlerinde faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiklerini anlatarak göstermesi ile devam eder. Sonrasında Kusturica'nın Huidobro ile röportajına geri dönülür. Huidobro, polisin desteği ve iş birliğiyle onlara karşı yapılan karşı örgütlenmeden bahseder. Kusturica da o grupların arkasında kim olduğunu sorar, Huidobro şu şekilde cevap verir:

-Sağ kanat. Ve Birleşik Devletler. Tabii ki.

Bu söylemden Huidobro'nun kendi grubunu sol kanat olarak görürken, sağ kanat diye adlandırdığı karşı örgütleri ve özellikle belirttiği ABD'yi suçladığını anlayabiliriz. "Biz ve onlar" karşıtlığı, "sol kanat biz, sağ kanat onlar; sol kanat biz, ABD onlar" şeklinde gerçekleşmiştir.

Huidobro: İlk askeri darbe Uruguay'da gerçekleşti. Haziranda. Şili'de ilk darbe denemesi başarısız oldu. Eylül. Şili. Arjantin Antikomünist İttifakı.

Sonra 1976'da darbe. Sonra Bolivya'da. Daha önce 1964'te Brezilya'da olmuştu. ABD gazeteleri daha darbe olmadan önce Brezilya'daki darbeyi duyurdu. Saati yanlış biliyorlarmış. O sıralarda şöyle bir espri vardı, "ABD'de asla darbe olmaz çünkü orada ABD büyükelçiliği yok."

Bu söylemden Huidobro'nun askeri darbelerden tamamıyla ABD'yi sorumlu tuttuğu çıkarımı yapılabilir. Filmde, Mujica ile beraber cezaevinden kaçmalarına yardım ettikleri 106 mahkûmdan da bahsedilir.

Huidobro: Bize resmen rehine diyorlardı. Çok zalimlerdi, bütün dünyaya rehine olduğumuzu söylüyorlardı. Öyle ki Uruguay'da olan her şeyin bedelini hayatımızla ödeyecektik. Veya cesetlerimizle.

Huidobro'nun bu söyleminde Uruguay'da olan her şeyin bedelini onlara ödeceklerini ifade etmesi ve rehine olarak duyurulduklarını belirtmesi şunu işaret eder: rehine olarak tutulan şey aslında kişiler değil, Uruguay'da isyana neden olan ideolojidir.

Sonrasında Mujica'nın halkın içine karıştığı ve projelerinden bahsettiği görüntüler ekrana gelir. Halktan biri ile Mujica arasında şu şekilde bir diyalog gerçekleşir:

-Uruguaylılar için çalışmalısınız, IMF falan için değil. Onların kuklası mısınız?

Mujica: Kim söyledi bunu sana? IMF'den tek kuruş istemedik.

-Ama onların kurallarına uyuyorsunuz.

Mujica: Hayır. IMF ile hiçbir hesabımız yok.

-Ama seni sınırlıyorlar.

Mujica: Çıkar bu fikri kafandan. Herkesin sınırları olur. Evde sınırların yok mu?

-Ne?

Mujica: Kendini ne sanıyorsun? Moğolistan kralı mı?

-Yöneten benim, karım değil.

Mujica: Sen öyle san canım.

-Ya sen Uruguay'da ne yapıyorsun?

Mujica: Elden ne geliyor.

Burada diyalogun arasına en yoksul kesimden bir ailenin Mujica hakkındaki yorumu araya girer ve Mujica'nın yatırımlarından olumlu olarak bahsederler. Mujica da en yoksul kesimin barınma sorunu ile ilgili yaptığı şeylerle ilgili konuşur sonra yukarıdaki diyalog şu şekilde devam eder:

-Burada ne yapıyorsun? Casal'la kucaklaşıyor musun?

Mujica: Sen ne...

-Futbol için.

Mujica: Futbol mu?

-Bir şey yapıyorsun...

Mujica: Sen var ya... Centenario Stadyumu'nun bayrakları altında beceriyorlar seni. Senin gibiler de...

-Muhteşem Uruguay!

Mujica: Senin gibiler de boş konuşuyor.

-Biz aynı yaştayız moruk. Ve biliyor musun? Çok yazık. Uruguay'ı kaybediyor olmaları çok yazık. Ve bu senin suçun.

Mujica: Yaşlı bir sersem gibi davranma.

-Ne? Neyim?

Mujica: Korkağın tekisin!

-Hayır, sensin korkak.

Mujica: Sensin.

-Kahrolası korkak.

Bu diyalogta halktan olan kişi, Mujica'yı öncelikle IMF (International Monetary Fund) için çalışmakla itham etmektedir. Sonrasında "Casal'la kucaklaşıyor musun?" diyerek futboldan bahsettiğinde Uruguaylı girişimci ve futbol menajeri Paco Casal'dan bahsettiği ortaya çıkar. Bu sekansta, Uruguay'da sıradan halktan birinin gelir düzeyi yüksek bir vatandaşı, negatif olarak var saydığı IMF ile denk tuttuğuna tanık oluruz. Vatandaş Mujica'nın Casal'ın varlığına izin vermesine içerlenerek ona sitem eder. Bu da halkın temsili olarak komünizmi diktatörlük seviyesinde savunan insanların varlığını gösterir. Geçmişte Mujica gerilla hareketine katılmış olsa da bu seviyede bir diktatörlüğe hiçbir zaman yeltenmemiş aksine yerini kendinden daha iyi olacak gelecek jenerasyona bırakacağını açıklamıştır. Ne var ki yine de sözlü atışma fiziksel olarak itip kakmaya gitmiştir (Resim 10). Bu da Mujica her ne kadar vatandaşları kucaklar gibi görünse de kendisine karşı gelenlere tahammül etmekte zorlandığının bir göstergesidir. Ayrıca vatandaş Mujica'ya Uruguay için ne yaptığını sorduğunda araya giren yoksul kesimden minnettar vatandaşların gösterilmesi yönetmenin bu tartışmadan Mujica'dan taraf olduğunu göstermektedir.

Resim 10

Sonrasında Mujica'nın iktidarda olduğu dönemde yoksulluk oranının nasıl düştüğu ve eğitim oranının yükseldiği konuşulur. Eşi ile nasıl tanıştığını ve birbirlerine nasıl hayat yoldaşı olduklarını anlatır.

Mujica: Cumhuriyet farklı bir şey olmalı. Çünkü çoğunluk tarafından seçiliyorsan çoğunluk gibi yaşamayı denemen gerekir. Azınlık gibi değil.

Bu söylemiyle saraysız başkan olarak bilinen Mujica, diğer ülke liderlerine gönderme yapmaktadır ve yaşadıkları ayrıcalıklı hayatı eleştirmektedir. Filmde art arda Mujica'nın çeşitli uluslararası arenalarda yaptığı konuşmalardan kesitlere yer verilir. Belgeselde Mujica'nın dönemin ABD başkanı Barack Obama ziyaretinde kullandığı şu söyleme yer verilmiştir.

Mujica: İngilizce öğrenmek zorunda olduğumuz bir çağda yaşıyoruz. Bundan kaçış yok. Çift dilli bir ülke olmak gerekiyor. Bundan kaçış yok. Çünkü Latin kadınlarının gücü hayranlık vericidir. Ve onlar bu kıtayı İspanyolca konuşan insanlarla dolduracak. Bir de Portekizce.

Mujica'nın küreselleşmeyi ve küreselleşmeyle birinci dil olan İngilizce'yi kabul ettiğini kamuoyuna duyurması, ABD ile olan ilişkilerin de gelecekte daha farklı olacağını işaret eder. Ancak Mujica, dil değişiminin Latin kadınları üzerinden karşılıklı olacağını da vurgular.

Sonraki sekansta Mujica ve Huidobro aynı masada oturmaktadırlar.

Huidobro: Avrupa artık bir ABD kolonisi oluyor. Napolyan ta Ural Dağları'na kadar tek bir Avrupa istiyordu. Putin de Avrupa'nın, Rusya, Avrupa'nın parçası olsun istiyor. Ta Vladivostok'a kadar. Birleşik Devletler istemiyor. İngiltere de öyle...

Huidobro bu söyleminde, Avrupa’da, Avrupalı devletlerden çok ABD’nin sözünün geçtiğini vurgulamıştır.

Mujica, mücadelelerinde eksik olan şeyin kültürel dönüşüm olduğunu söyler. Kültürel dönüşüm olmadan insanlığın gelişemeyeceğini vurgular. Bundan sonra Mujica’nın halk arasında kültürel aktivitelerde bulunduğu, geleneksel müzik, kostüm, danslar ve tohum ekme gibi faaliyetlerinden görüntüler gösterilir.

Kusturica ve Mujica’nın diyaloguna dönülür. Kusturica, Mujica’ya “Meksikalı” gibi 80 milyar doları olsa ne yapacağını sorar. Mujica’da “Meksikalı”nın bakış açısından cevap vererek onu soyacak kişinin korkusuyla yaşayacağını söyler. Kusturica da soruyu “80 milyarın olsa ülken için ne yapardın?” şeklinde tekrar sorar. Mujica da bunun imkansız olacağını çünkü halihazırda tüm insanlığın problemi olan bir konuya tüm parayı yatırmış olacağını örnek vererek anlatır.

*Mujica: Ben, sosyalizmin köşe başında olduğuna inanan bir kuşaktanım.
Pek çok kişi gibi benim de gençliğim bir hayal dünyasına aitti.*

Bu söylemiyle Mujica artık ideolojilerinin bir hayalden ibaret olduğunu kabullenmiş gibidir ve bunun sadece kendi özelinde değil birçok kişi için bu şekilde olduğunu söyler. Yani sosyalizm, bir hayaldir. Sonrasında tarihten çıkardığı derslerden bahseder ve kültür değişmedikçe toplumsal değişimin mümkün olamayacağını yineler.

*Mujica: Sonuçta sosyalist fikirlere sahip pek çok kişi kapitalizme meyletti.
Kapitalizmin cazibesine kapıldılar. Bir de benim gibiler var, kapitalizmi
elimizden geldiğince dizginlemeye çalışıyoruz. Ama çözüm kapitalizmde
değil. Başka şeyler, başka yollar bulmalıyız. Bu arayışı kucaklamalıyız.
Latin Amerika’da çözümler yok, arayış var.*

Mujica, sosyalizmden kapitalizme meyleden insanlar olduğunu söyler ama bunu söylerken eleştiri de yapmıyordu. Söyleminden sorunun kapitalizmde olduğu kadar sosyalizmde de olduğu anlamı çıkarılabilir çünkü Mujica başka yollar bulmak gerektiğini vurgular. Ayrıca Latin Amerika’da çözüm değil arayışın var olduğunu söylemesi de herhangi bir sistemin Latin Amerika problemlerini çözemediğini ve sosyalizmin de Latin Amerika için bir arayış olduğunu vurgular niteliktedir.

Mujica sonrasında kapitalizmin bireyselciliğinden ve bunun hayatta kalmak için ne kadar önemli olduğundan bahseder ama bundan daha da önemli olan şeyin dayanışma olduğunu belirtir:

-Ve bu çelişkiyi aşıp dayanışmayı bireyselliğin üzerine çıkarmanın ağır bir bedeli var.

Bunu söyleyerek cezaevinde yatarak geçirdiği yıllara gönderme yapar.

Mujica’nın başkanlık görevinin sonlanması ve görev devri töreninde halk Mujica’yı coşkuyla karşılar. Mujica halka teşekkür konuşması yapar. Film Mujica’nın eşi Topolansky ile bir müzik dinletisine gidip şarkıya beraber eşlik etmeleri ile sonlanır.

Filmde yönetmen Kusturica, Mujica’nın siyasi olarak aktif olduğu yılları tanıklar aracılığıyla aktarırken bir yandan da liderin insani yönlerine değinmiştir. Filmin keskin olmamakla birlikte bir siyasi söylemi de bulunmaktadır. Zamanın sosyalist gençleri olan Ulusal Kurtuluş Hareketi üyeleri ABD’yi kendilerine düşman olarak görmüşlerdir ancak geçen yıllar içinde bu düşmanlık bir kabullenişe evrilmiştir. Ayrıca Mujica’nın diktatörlük ve kapitalizme meyleden sosyalistler hakkındaki söylemlerinden sosyalizmin günümüzde uygulanamaz ve gerçek dışı olduğu denendiğinde ise acı ve ıstıraba neden olduğu gösterilmiştir. Zaten Mujica sosyalizmin hayal dünyasına ait olduğunu film içinde kendi sözleriyle de söylemektedir.

5.3. Demokrasinin Sınırı

Filmin Künyesi

Orijinal Adı, Yılı: Democracia em Vertigem, 2019

Yapım: Netflix

Yönetmen: Petra Costa

Filmin Süresi: 121 dakika

Özet

Film, Brezilya’da uzun yıllar süren diktatörlükten sonra Lula’nın İşçi Partisi ile iktidara geçmesinin ardından yine İşçi Partisi’nden iktidara gelen Dilma Rousseff hakkında yürütülen soruşturma sürecine ve eski başkan Lula hakkındaki suçlamalara odaklanır. Yönetmen Petra Costa tüm belgesel boyunca olaylar ve durumlar hakkında yorum yaparken aynı zamanda kendi çocukluğu ve ailesinin hayatı ile Brezilya’daki olaylar arasındaki paralelliklerden bahseder.

Filmin Konusu ve Söylem Analizi

Film, Lula’nın tutuklanmasını protesto eden kalabalıkların görüntüleri ile açılır. Daha sonra Rousseff görünür, Lula teslim olmadan önce sendika binasında insanlarla vedalaşıyordur. Sonra Lula’ya karşı olan kesimin protestoları ekrana gelir.

Alvarado Başkanlık Malikanesi sakin bir müzik eşliğinde ekrana gelir. Kamera kapıya doğru yaklaşıyordur, içeri girildiğinde yönetmen Costa konuşmaya başlar:

-Adını bir ağaçtan almış olan bir ülke düşünün. Pau-Brasil, yani Kızılağaç. Kırmızı mürekkebi, onu yok olmanın eşiğine getirdi. Geriye

yalnızca adı kaldı. Ölen kölelerin sayısının, doğanlardan çok olduğu bir ülke. Afrika'dan yeni bir köle getirtmek daha ucuza geliyordu. Her isyanın vahşi bir biçimde bastırıldığı ve Cumhuriyet'in, askeri generaller tarafından ilan edildiği bir ülke. 21 yıllık diktatörlükten sonra demokrasisini oturtmuş ve dünyada pek çok topluma ilham vermiş bir ülke. Brezilya'nın üzerindeki lanet nihayet kırılmış gibi görünüyordu. Ama geldiğimiz nokta bu. Bir başkan cezai soruşturma geçirdi, diğeri hapse atıldı ve ulus, hızla eski otoriter geçmişine doğru yol almaya başladı. Bugün her şeyin tepetaklak olmasını seyrederken, demokrasimizin sadece kısa soluklu bir rüya olduğunu düşünmeden edemiyorum.

Belgeselde “biz ve onlar” ayrımı İşçi Partisi destekçileri ve onu protesto edenler olarak gayet net ortadayken daha filmin ilk dakikalarından, yönetmenin ideolojik olarak Brezilya'daki olaylarda hangi tarafta olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in askeri güçlerce ilan edilmesinin ardından gelen 21 yıllık diktatörlükten sonraki süreci “Brezilya'nın üzerindeki lanetin kırılması” olarak yorumlaması, kölelik zamanıyla diktatörlük zamanını bir tuttuğunun göstergesidir. Sonrasında başkanların başına gelenlerden bahseder ve demokrasinin Brezilya adına sadece “kısa soluklu bir rüya” olduğunu belirterek aslında yaşadıkları demokrasinin ülkenin gerçeği olmadığını vurgular.

Filmin adı ekrana gelir ve sonrasında yönetmenin çocukluğuna dönülür. Yönetmen Costa kendi çocukluğundan bahseder ve ailesinin de demokrasi için mücadele edenler arasında olduğunu anlatır. Buna paralel bir şekilde Lula'nın işçi sınıfından yükselişini ve parti kurmasını anlatır. 1989, 1994 ve 1998 yıllarında seçimleri kaybettikten sonra 2002'de seçimleri kazanmasını şu sözlerle anlatır:

-Ta ki ödün vermeye karar verdiği 2002 yılına kadar.

Burada yönetmen Costa, seçimleri kazandı ama ödün vererek diyerek bir yadsıma ifadesi kullanmıştır. Sonrasında Lula'nın o dönemdeki seçim vaatlerinden şu söz ekrana gelir:

-İş adamlarına söylemek isterim ki, Brezilya'nın onlara gerçekten ihtiyacı var.

Costa'nın yadsıdığı ve diğerleri olarak kabul ettiği bir grubun da iş adamları olduğunu görürüz. Daha sonra Costa'nın ilk kez oy kullandığını görürüz. Lula seçildiğinde 19 yaşında olduğunu söyleyen Costa, o günkü heyecanı hatırladığını ve yalnız olmadığını, heyecanın sokaklara taşıdığını ifade eder.

-O korkuyu hatırlıyorum, "Göreve gelmesine izin vermezler" denilmesini. Ve ülkedeki korkunç adaletsizliğin nihayet giderileceğine dair duyulan umudu.

Costa o dönemde, İşçi Partisi destekçilerinin de adayları seçilse dahi "*kazandı ama göreve gelmesine izin vermezler*" şeklinde durumu yadsıdıklarını ifade eder ve buradan halihazırda demokrasiye güvenmedikleri ima edilir.

Lulu: Bugün Brezilya tarihinde yeni bir sayfa açıyoruz. Egemenliğinden feragat eden, boyun eğen bir ulus olarak değil; fakirlerin çektiği acıları oturduğu yerden izleyen adaletsiz bir ulus olarak değil kendini cesurca dünyaya kanıtlayan gururlu ve asil bir ulus olarak, bütün halkının ulusu olarak, sınıf, etnik köken, cinsiyet veya inanç ayrımı yapmadan.

Lula bu söylemiyle önceki yönetime olumsuz olarak saydığı bütün özellikleri aktarmıştır. Çünkü seçimin kazanılmasını “tarihte açılmış yeni bir sayfa” olarak değerlendirir.

Lula'nın yönetimini anlatan Costa sonrasında onun kongredeki en güçlü parti olan PMDB (Brezilya Demokratik Hareket Partisi) ile ittifak kurduğunu söyler. Ekranı Lula ve PMDB'nin ortak görüntüleri gelir.

Costa: Ben Lula'ya oy verdim. Siyaset sistemini etik yöntemlerle ıslah edeceğimi umuyordum. Oysa o, daima eleştirdiği uygulamaları tekrar ediyor ve Brezilya'nın yaşlı oligarşisi ile ittifak kuruyordu.

Bu söylem sonra Lula'yı halkın içinde, insanlara yardım ederken görürüz ve Costa şu şekilde söylemine devam eder:

- Ama aynı zamanda, 20 milyon insanın yoksulluktan kurtulduğunu görüyordum. Hükümetin geliştirdiği Bolsa Família programı, Brezilya'nın en fakir ailelerinin her birine aylık 30 dolar verdi. Üniversitelerde Afrika kökenlilerin sayısı üç katına çıktı, işsizlik rakamları ülke tarihinin en düşük seviyelerini gördü ve bir global ekonomik çöküş sırasında, Brezilya dünyanın en büyük 13'üncü en büyük ekonomisiyken, 7'nci sıraya yükseldi.

Burada Costa, Lula'nın PMDB ile ittifak kurmasından rahatsızlık duysa da ülke için yaptığı çalışmalardan memnuniyetini dile getirmiştir. Ancak Lula'nın PMDB ittifakı yine bir yadsıma ifadesi oluşmasına neden olmuştur.

Daha sonra filmde Lula ile ilgili halktan olumlu ve olumsuz görüşlerin yer aldığı kısa röportajlara yer verilir. Sonrasında dönemin ABD başkanı Barack Obama ile el sıkıştığı bir görüntü ekrana gelir.

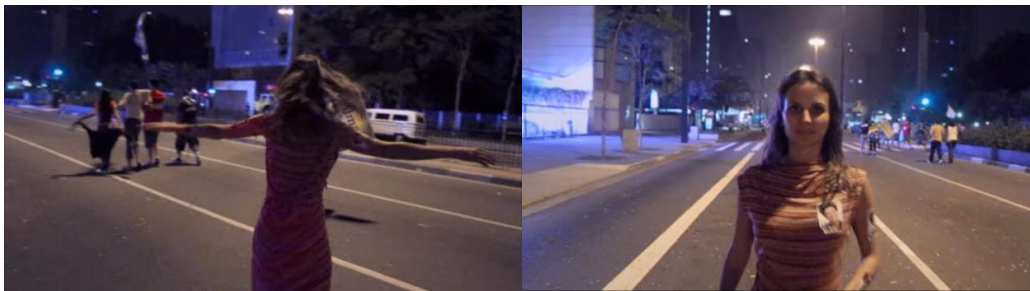
Obama: İşte benim adamım. Ona bayılıyorum! Dünyanın en popüler siyasetçisi.

Bu sekansta, ABD başkanının varlığı ve Lula hakkında olumlu şeyler vurguluyor oluşu, ABD'nin de Lula tarafında olduğunu gösterir niteliktedir. Daha sonra denizde bir sondaj gemisinin görüntüleri ekrana gelir.

Costa: Dünyanın en büyük petrol yataklarından birinin keşfedilmesi, geliri sosyal programlara yatırılacağı için büyük bir şans olmuştu ama bir lanete dönüşecekti.

Bu söylemde petrol bulunması, geliri sosyal programlara yatırılacağı varsayımından dolayı pozitif bir algı yaratmış ama sonrasında olanlar Costa'nın durumu "bir lanete dönüşme" olarak yorumlamasına neden olmuştur.

Sonrasında filmde Brezilya'nın Lula'da sonraki lideri, diktatörlük döneminde hapse girmiş eski bir gerilla olan Dilma Rousseff tanıtılır. Brezilya'nın ilk kadın başkanı olan Rousseff'in seçilmesinin ardından ekrana yönetmen Costa'nın, göğsünde Rousseff'in fotoğrafı asılı şekilde dans ederek sokaktaki kutlamalara katıldığı bir görüntü gelir (Resim 11) ve Costa hayal ettikleri dünyanın yaklaşıyor olduğunu ifade eder.

Resim 11

Film, 7 yıl sonrasına geçer. Costa'nın annesini arabada giderken görürüz. Costa annesine Rousseff hakkında sorular sorar. Costa'nın annesi Rousseff ile benzeştiğini çünkü benzer hayatlar yaşadıklarını söyler. Costa, annesini Rousseff ile tanıştırmaya götürüyordur. Rousseff de Costa'nın annesine adının herkes tarafından bilinmiyor oluşunun özgürlük olduğunu söyler.

Rousseff'in başkanlık töreninden görüntüler ekrana gelir ve Costa görüntüler hakkında yorum yapar.

Resim 12

-Bugün geriye dönüp baktığımda, ilk kadın başkanın seçilmesinin yarattığı heyecanın bu sahnede yaşanan başka bir şeyi görmemi engellediğini fark ediyorum. Dilma ve gergin başkan yardımcısı arasındaki derin uçurum. Sağda gördüğünüz (Resim 12) Temer, sanki bir kutunun içindeymişçesine son derece kontrollü hareket ediyor. Parmaklarını birbirine geçirip ellerini çekiyor birbirinden koparmak istemişçesine. Bu bir anlaşmalı evlilikti. Dilma'nın başkanlık için ilk denemesi olduğundan, devleti yönetebilmek için PMDB ile olan ittifaka Lula'dan daha çok ihtiyacı vardı.

Bu ittifak için PMDB'nin koşulu muhafazakâr bir siyasetçi ve partinin lideri olan Temer'in başkan yardımcısı olmasıydı. İttifak konusu sorulduğunda, Lula'nın cevabı şu oldu: "İsa, Brezilya'ya gelseydi, Yahuda'yla bile ittifak kurması gerekirdi."

Yönetmen Costa görüntüyü detaylı olarak inceleyerek yorumlamıştır. Rousseff ve Temer arasındaki ilişkiyi "anlaşmalı bir evlilik" olarak değerlendirmesi, Rousseff kadın olduğundan cinsiyetçi bir aktarım olarak düşünülebilir. Ayrıca Costa'nın Lula'dan yaptığı aktarım kendilerini İsa yerine, PMDB'yi ise İsa'ya ihanet edip, Hıristiyan inancına göre çarmıha gerilmesine neden olan Yahuda'ya benzetmiştir. Burada açık bir şekilde "biz ve onlar" ayrımı yapılarak iyi özellikler İşçi Partisi'ne kötü özellikler ise PMDB'ye yakıştırılmıştır. Sekans Costa'nın anlatımıyla devam eder:

-Bu fotoğrafa dahil olabilmek için onca yol kateden bu adamın (Resim 13), beş yıl sonra Dilma olmadan fotoğraf vermek isteyeceğini kimse düşünmüş müydü acaba?

Resim 13

Burada Costa, Temer'in fotoğrafa dahil olmak için yol kat ettiğini söyleyerek, Temer'i ötekileştirirken, sonrasında Temer'in Rousseff'i ötekileştirdiğini ima eder.

Costa'ya göre Arap Baharı'nın yarattığı akımla, otobüslere yapılan zammı protesto eden küçük gösteriler; polis baskısı, medya ve sosyal ağların da etkisiyle Brezilya'daki en büyük protestolardan birine dönüşür. Costa, toplumsal yapılarının bu protestolarla değişmeye başladığını, halkın bölündüğünü ve İşçi Partisi'nin artık toplumun hayallerini karşılamadığını ifade ederken parti bayrağının halk tarafından parçalanıp yakıldığı karelere yer verilir (Resim 14).

Resim 14

Costa, Rousseff'in gösterilerden önce Lula'nın hiçbir zaman yapmadığı kadar radikal adımlar atarak hükümette önemli konumlardaki PMDB üyelerini kovduğunu ve faiz oranlarını düşürerek bankacılara meydan okuduğunu söyler. Costa bu durumun, ekonomide durgunluk yaratmasına neden olduğunu ve Rousseff'in popülerliğinin halkta düşüşe geçtiğini ifade eder. Sonrasında Costa, Rousseff'in yolsuzlukla mücadele için yaptığı çalışmalarından bahseder.

Costa: Araba Yıkama Operasyonu, ulusal petrol devi Petrobras'ı araştırıyordu, öyle ki ABD Ulusal Güvenlik Kurumu NSA bile, operasyonu izlemeye başlamıştı. Soruşturma ilerledikçe, Petrobras'ın, inşaat şirketleri ve büyük siyasi partilerle bağlantısını ortaya koyan bir dizi yolsuzluk ağı ortaya çıktı.

Yönetmen Costa'nın bu söylemi, kendi ulusal meselelerinin özellikle ABD'nin bile dikkatini çektiğini söylemesi, ABD'yi ekstra bir güç olarak gördüğünü vurgular niteliktedir.

Costa, Araba Yıkama operasyonunun arkasındaki ismin Federal Yargıç Sérgio Moro olduğunu söyler. Filmde Moro'nun düzenli aralıklarla Petrobras'ın hükümete rüşvet verdiği açıklamasına yer verilir ve Costa, Moro'nun elinde büyük bir medya gücü olduğundan bahseder. Moro, şüphelileri tutuklu yargılarken isim vermedikleri sürece hapisten çıkarmadığından Costa bu operasyonu Brezilya'nın korku filmi olarak tanımlar. Yönetmen Costa, iş adamlarının konuşmalarıyla aralarında İşçi Partisi'nin de bulunduğu birçok partiden siyasetçilerin tutuklanmaya başladığını söyler ve seçimler yaklaştıkça halkın soruşturmaya müdahale etmediği için Rousseff'i suçladığını ifade eder. Ayrıca Costa, Rousseff'in bir puan farkla kazanmış olduğu 2014 seçimlerinde Rousseff'in rakibi olan PSDB (Brezilya Sosyal Demokrasi Partisi) adayı Aécio Neves'in kendisinin uzaktan akrabası olduğunu söyler. Costa, Neves'in seçimlerin incelenmesini istediğini, sonuçlar tutarlı çıkınca da başkanın soruşturma geçirmesi için lobicilik yaptığını söyler.

Costa, Neves'in ifadelerinden sonra ülkedeki sağ kanadın sosyal ağlar üzerinden seçimin iptaline ilişkin gündem oluşturduğunu ve medyanın da protestocuların her türlü eylemini yayınlayarak durumu normalleştirdiğini bunun üzerine polisin Rousseff'i ifade vermek için çağırdığını ancak onun ifade vermeye gitmediğini aktarır. Lula'nın da bu olaya dahil olduğundan şüphelenen müfettişler tarafından Araba Yıkama skandalı sırasında Lula'ya hediye edildiği iddia edilen bir daire bulunur. Costa, bu konuyla ilgili resmi suçlama yöneltilmese de Lula'nın kamuoyuna suçlu gibi yansıtıldığını söyler. Lula ve Rousseff arasında yapılan bir telefon konuşması Federal Yargıç Moro'nun kararıyla kamuoyuna sunulur:

Lula: Alo?

Rousseff: Lula, beni dinle.

Lula: Evet canım.

Rousseff: Ne olur ne olmaz diye Messias'la belgeleri gönderiyorum. Yalnızca gerekli olması durumunda kullan. Randevunun kopyası. Tamam mı?

Lula: Peki.

Rousseff: Bu kadar. Orada bekle. Birazdan gelecek.

Lula: Tamam, bekliyorum.

Rousseff: Tamam mı?

Lula: Tamam.

Rousseff: Hoşça kal.

Lula: Hoşça kal canım.

Costa, bazılarının bu konuşmayı, Lula'yı tutuklanmaktan kurtarmak için ona başkanlık belgeleri vererek kabine üyesi yapıp dokunulmazlık sağlanmak istenildiğinin kanıtı olarak gördüğünü söyler. Costa'ya göre diğer kesimin düşüncesi ise Moro'nun hukuku kullanarak Lula'yı siyasetten uzaklaştırma hedefinde olduğudur. Sonrasında senatör Lindbergh Farias'ın konuşmasına yer verilir:

-Başkan Dilma ve Lula arasında gizli dinlenmiş bir telefon konuşması. Sayın Yargıç, ABD'den övgüyle bahsediyor. Düşünün ki ABD'de bir Teksas eyalet yargıcı Clinton ve Obama arasında bir görüşmeyi kaydediyor ve birkaç saat sonra haberlerde televizyonda yayınlıyor. Görüşme, yasa dışı olarak dinlenmişti çünkü saat 11.12'de dinlemeyi kesme emri vermişsiniz. Kayıt saat 13.32'de alınmış ve 18.00'de Globo News'e çıkmış. Bu kabul edilebilir mi? Yüksek Mahkeme üyesi Teori'nin dediğine göre, Yargıç Moro'nun sunduğu sebepler, aslında fesat sebeplerle alınmış "özel önlemleri" haklı çıkarmaya yeterli değildi.

Farias'ın bu söylemi, yapılan hareketin yanlış olduğunu belirtirken aynı zamanda ABD'de böyle bir şeyin yaşanmayacağını vurgular. Burada "biz ve onlar" ayrımı hem ülke içinde siyasi partiler arasında, hem de ülkeler arasında Brezilya ve ABD olarak görülmektedir.

Bu olaylardan sonra halkın ikiye bölündüğünü görürüz: İşçi Partisi iktidarının askeri darbe ile sonlandırılmasını isteyenler ve Lula ve Rousseff'e inanıp destekleyenler. Her iki tarafın da protestoları ekrana gelir. Her iki taraftan görüşe sahip insanlarla kısa röportajlar yapılır. Bu karmaşanın sonunda, Alt Meclis oylaması sonucuyla Rousseff'in görevden 112 gün uzaklaştırılmasına ve soruşturulmasına karar verilir. Bu süreçte Temer geçici başkan olarak onun yerine geçer.

Costa, konuyla ilgili Brezilya Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği eski Başbakanı Gilberto Carvalho ile röportaj yapar:

-İşçi Partisi, tüm bu dikey, bürokratik, yozlaşmış siyaset sistemine karşı koymak için kuruldu. Parti büyüdükçe ve iktidara oynamaya başlayınca bizim için çok önemli olan bir şeyi kaybetti Petra. Yani, "Bir ayak dışarıdaysa, bir ayak içeride.". Dışarıdaki ayak, sosyal mücadelelerle bağlantıyı kurmaya yarıyor. Çünkü biliyor ki, kapitalizmde hak ancak eylem ve mücadele ile kazanılır. İçerideki ayak ise, kurumun içinde kalarak sistemi değiştirmeye çalışıyor. Ama biz büyüdükçe dışarıdaki ayak da yavaş yavaş unutuldu. Kongre'den yönetmeye fazlasıyla alıştık ve güvendik. Hiç zorlanmadan büyük balıklarla dost olacağımızı zannettik. Kampanya finansmanının doğal bir şey olduğunu sandık. Şirketlerin kampanya finanse etmesine izin veren laneti sona erdirecek siyasi reformu gerçekleştiremedik. Asıl yolsuzluk orada. Adam aday olmuş, şirkete ihtiyacı var. Şirket ona para verip kendileri için bir şey yapmasını istiyor. Adam da diyor ki, "Eğer istediklerini yapmazsam, bir sonraki kampanya için param olmaz." İşçi Partisi de diğer partilerin yaptığını yapmaya başladı. "Adalet saraylarının" kendilerine uygulayacağı muamelenin, diğerlerine uygulanan muameleden çok farklı olacağını unuttu.

Carvalho'nun partisine yönelik öz eleştiri niteliğindeki bu söyleminde kendilerinden önceki iktidarlara tanınan imtiyazların kendilerine de tanınacağını varsayan İşçi Partisi'nin yanıldığını ifade etmiştir. Burada Carvalho İşçi Partisi'nin diğerlerinden farklı olduğunu ve daha az ayrıcalığa sahip olduğunu vurguladığından hem "biz ve onlar" ayrımı, hem de partiye karşı yapılan ötekileştirme vardır.

Rousseff görevinden alınır. Rousseff konuşması sırasında sadece yaptığı işleri beğenmemelerinden ötürü görevden alınmasının meşru olmadığını savunur ve bu olaydan ötürü demokrasinin ölmesinden korktuğunu dile getirir. Lula başkanlık için yeniden aday olacağını açıklar.

Lula pişmanlık duyduğu bir şey olup olmadığı konusundaki soruya şu şekilde yanıt verir:

-Başkan olduğum dönemde, yeni medya kanunlarını Kongre'ye sunmamış olmak. Brezilya'da medyanın tamamı dokuz ailenin elinde. Üstelik yüzyıllardır süren ön yargılarımız var. Toprak sahiplerinin yüzyıllarca süren tahakkümü ve kölelere yapılan eziyetler. Bunları değiştirmek çok zor. Ki her zaman işe yaramıyor. Ama eğer bir devrim olursa, yarısı çatışmada ölür, yarısı kaçar. Sen de her şeyi yapabileceğini düşünürsün. Çoğu ülkede bu başarıldı. Ama bunu bizim yaptığımız şekilde başarmak, demokrasiyle, basın özgürlüğüyle, grev hakkıyla, protesto hakkıyla, Kongre'nin özgürce çalışması sonucu başarmak... Bu çok daha zor ama aynı zamanda çok daha tatmin edici. Çünkü demokrasinin değerlerinin ne olduğunu öğreniyoruz.

Lula'nın bu söylemle toplumsal değişimi, devrim ile gerçekleştiren ülkelerden kendilerini ayrı tuttuğunu ve kendi yöntemlerinin daha iyi olduğunu vurguladığını anlayabiliriz.

Lula öncelikle Araba Yıkama skandalında iktidarda olduğu yıllarda iletişimde olduğu çoğu kişi skandala dahil olduğundan sonrasında da yasal sahibinin belirsiz olduğu bir dairenin Lula'ya ait olduğu iddiasından suçlu bulunarak 9,5 yıl hapis cezası verilir. Dosyası temyize gider ve 12 yıl ceza olarak geri döner. Belgeselde İnsan Hakları avukatı Geoffrey Robertson'ın konuyla ilgili olarak şu konuşmasına yer verilir:

-Ne yazık ki, Brezilya'da İspanyol Engizisyonu'na dayanan ilkel bir sistem var. Önce Portekiz'e taşınmış sonra da 19'uncu yüzyılda siz devralmışsınız. Bence Lula'ya karşı görülen dava, İngiltere ya da Avrupa'da asla başarılı olmazdı. Ve Brezilya'nın hukuk sistemindeki en sıra dışı şey, savcıların yargıç olması. Moro gibi bir soruşturma yargıcı, şüphelileri hedef alıyor ve telefonlarının dinlenmesini ve evlerinin aranmasını emrediyor. Sonra da onlara suçlama yöneltip dava yargıcına dönüşüyor. Bir sanığın en önemli hakkı, tarafsız bir yargıç tarafından yargılanmaktır.

Robertson'un bu söylemi, Lula'ya yapılan adaletsiz yargılama sürecine dikkat çekiyor olsa da davanın İngiltere ya da Avrupa'da asla başarılı olamayacağını söyleyerek kıyaslama yapması, Brezilya'nın kötü adalet sistemi üzerinden İngiltere ve Avrupa'nın adalet sisteminin iyiliğini vurgular niteliktedir.

Başkaları hakkında ses kayıtları ve yolsuzluklar da ortaya çıkar. Özellikle Temer'in yolsuzlukla ilgili kaydı çıktığında Rousseff'i görevinden eden meclisten, Temer'in soruşturması hakkında yükselen fikir birliği, Brezilya'nın sürekli başkan değiştirmemesi gerektiğidir. Sonuç olarak soruşturma oy çokluğuyla arşive kaldırılır ve karar Yüksek Mahkeme'ye bildirilir.

Costa: Halkın %80'inin Temer'in soruşturulmasını istemesi ne politikacıların ne de sonucu sevinçle karşılayan borsaların umurundaydı. Temer, neredeyse onların istediği her şeyi yerine getiriyordu. Ülkenin

petrol rezervlerini yabancı şirketlere satıyor, köle çalıştırmayı yasaklayan kanunları gevşetiyor ve fakirleri acımasızca vuracak kesintileri onaylıyordu. Hukuki konularda farklı görüşlere sahip olunabilir. Bana yanlış görünen şey, siyasi tartışmaya taraf olan bir kesimin, kurumları, kendi çıkarları doğrultusunda istediği gibi kapatıp açma yetkisine sahip olmasıydı. Demokrasimizin son derece hasta olduğunu gösteren ve benim midemi bulandıran bir yetki kullanımı.

Yönetmen Costa, filmde pek çok kez olduğu gibi karşı tarafın kötü özelliklerini vurgular. Bunun yanı sıra ülkedeki genel hukuk sistemini eleştirerek taraflardan bağımsız olarak bir kesimin kurumları açıp kapama yetkisi olmasının midelerini bulandırdığını, yani fiziksel olarak onda bir tepkimeye neden olacak kadar itici bulunduğunu söyler ayrıca ideal bir demokrasinin varlığından ötürü Brezilya'daki demokrasinin hasta olduğu yorumu yapılabileceğinden ötürü bu duruma yapılan vurgu, Brezilya'nın diğer demokratik ülkelerden geride olduğunun bir ifadesidir.

Filmde sonra Temer'e karşı yapılan protestolara yer verilir. Protestolarda polis göstericilere uyguladığı sert müdahale dikkat çekmektedir (Resim 15).

Resim 15

Jair Bolsonaro'nun, Brezilya'nın yeni devlet başkanı olması için desteklendiği söylenir.

Bolsonaro: İyi bir İşçi Partisi üyesi, yetkisi ve siyasi görevi olmayan biridir. Küba'da yaşayan biridir. Demokrasimizi garantileyen şey ordunun varlığıdır. Demokrasi ve özgürlük için ordu daima yanımızdaydı.

Bolsonaro, demokrasinin, kendi çıkarları doğrultusunda, askeri müdahale ile de olsa korunduğunu, hatta askeri gücün demokrasi ve barış için olmazsa olmaz bir unsur olduğunu belirtirken, İşçi Partisi'nin siyasette yeri olmadığını ve üyelerinin Küba'ya yani, komünizme ait olduğunu vurgular. Bolsonaro, bu söylemiyle halkın iradesine karşı çıkan ordunun demokrasiyi koruduğunu savunur. Oysa demokrasi, en basit tabiriyle halkın kendi kendini yönetmesidir. Ayrıca Bolsonaro, hem İşçi Partisi'ni hem de Küba'daki insanları siyasi yetkileri olmaması gerektiğini vurgulayarak ötekileştirir.

Lula sendikadadır ve teslim olma vakti gelmiştir ve. Lula kendisinin tutuklanana kadar darbenin sona ermeyeceğini bildiğini söyler. Rousseff'e yapılan soruşturmanın kendisine ulaşmak için bir yol olduğunu söyleyen Lula, onu cezai soruşturmaya soktukten dört yıl sonra kendisinin iktidara gelmesine izin vermelerini beklemenin mantıksız olduğunu ifade eder. Yönetmen Costa, sendikadan eve gittiğinde Lula'nın tutuklanmasını kutlamak için atılan havai fişekleri duyduğunu söyler bunun kendisine bir sözü hatırlattığını söyler:

- "Sınıflar arasında savaş olduğu doğru." demişti Warren Buffett, dünyanın en zengin adamlarından biri. "Ama savaşı çıkaran benim sınıfım, yani zenginler sınıfı ve biz kazanıyoruz"

Costa'nın yaptığı bu alıntı, sınıf çatışmasını anlatmaktadır. Buradan yönetmenin karşı tarafı sadece ideolojik olarak değil, sınıfsal olarak da farklı gördüğü anlamı çıkarılabilir.

Lula, teslim olmaması hakkında sloganlar atan protestoculara düşüncelerin hapsedilemeyeceğiyle ilgili bir konuşma yapar ve hüzünlü kalabalığın içinden geçerek teslim olur. Bolsonaro, yeni devlet başkanı olur.

Son sekansta yönetmen Costa konuşurken uzaktan Brezilya Ulusal Kongre Binası'nın üzerinde drone ilerlemektedir.

Costa: Bir Yunan yazarın söylediğine göre, demokrasi yalnızca zenginler tehdit altında hissettiğinde işler. Yoksa, güç oligarşinin elinde demektir. Babadan oğula, oğuldan toruna, torunun torununa bu şekilde devam eder. Biz bir aileler cumhuriyetiyiz. Bazıları medyayı kontrol ederken diğerleri bankaları kontrol ediyor. Kum, çimento, taş ve demir onların elinde. Ve zaman zaman demokrasiden ve hukukun egemenliğinden sıkılıyorlar. Geçmişimiz kadar karanlık görünen bir geleceğe savrulmanın acısıyla nasıl başa çıkabiliriz? Medeniyet maskesi düştüğünde ve ortaya çıkan suret, kendi suretimizden daha korkunç görüldüğünde ne yapabiliriz? Yıkıntıları aşip yeniden başlamak için gereken kuvveti nereden bulabiliriz?

Burada yönetmen son söz olarak, demokrasinin avantajlı grupların elinde olduğunu belirtmiş ve bu durumu kölelik dönemi ile kıyaslayarak aynı derecede karanlık bulmuştur. Ancak tüm umutsuzluğuna rağmen, bunlarla mücadele edebilmek için sorduğu sorularla bir çözüm aradığı söylenebilir. Belgeselin başından sonuna kadar mevcut olan “biz ve onlar” ayrımı bu söylemde de vardır. Ancak, karşı taraftan kişilerin yorumlarına yer verildiğinde aynı ayrımı onların da yaptığı görülmektedir. Yani her iki taraf da birbirini ötekileştirmektedir.

Filmde yönetmenin ideolojisi tüm filme yansımış, kendisi olaylar ve durumlar hakkında yorumlar yapmış, hatta eski haber görüntülerini analiz etmiştir. Dahası Brezilya'da bu süreçte yaşanan şeyleri kendi ailesinin hayatıyla paralel bir şekilde anlatarak olayları herhangi bir Brezilya vatandaşı olmaktan öte kişiselleştirmiştir.

Belgesel, büyük şirketler, bankalar ve medya şirketlerinin sahiplerine karşı bir söylem geliştirdiğinden ve Netflix yapımı olduğundan neredeyse Netflix'in tamamen her türlü görüşe açık bir platform olduğu izlenimi yaratmıştır. Ancak belgeselde ABD ve İngiltere gibi birinci dünya ülkeleri ve onların demokrasileri hep olumlanmış ve böyle olayların oralarda asla yaşanmayacağına altı çizilmiştir. Yani yaşanan olaylarla Brezilya egzotikleştirilerek bir bakıma ötekileştirilmiştir. Ayrıca Barack Obama'nın Lula'ya bayıldığını söylediği bir kesitin filmde yer alması ABD'nin bu konuda İşçi Partisi'nin yanında olduğu izlenimini vermektedir. Filmde karşı tarafın oldukça düşmanlaştırıldığı göz önünde bulundurulursa bu söylemle ABD'nin dost olduğu izleniminin yaratıldığını söylemek yanlış olmaz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tez çalışmasında, “Küba ve Kameraman”, “EL Pepe: Yüce Bir Yaşam” ve “Demokrasinin Sınırı” isimli Netflix yapımı belgeseller, platformun Latin Amerika ülkelerine olan perspektifini anlamak açısından, söylem analizi yapılarak incelenmiş ve incelemede platformun bakış açısının ABD ideolojisi ile kesiştiği noktalar varsa bunu tespit etmek hedeflenmiştir.

Netflix, pek çok ülkede yapımı olan bir dijital TV platformudur ve küresel düzeyde bir izleyici kitlesine sahiptir. Platformda yer alan “Küba ve Kameraman”, “EL Pepe: Yüce Bir Yaşam” ve “Demokrasinin Sınırı” belgeselleri incelendiğinde, üçünde de ortak olarak sırasıyla Küba, Uruguay ve Brezilya ile ilgili siyasi olayların, ve bu olayların insanlar üzerindeki etkilerinin anlatıldığı, anlatılırken ülkelerin kültürlerine de yer verildiği görülmektedir. Buradan Netflix’in küreselleşme kadar küyerelleşmeye de katkısı olduğu gözlemlenmiştir.

“Küba ve Kameraman” filminin yönetmeni ABD’li Jon Alpert’tır. Alpert, filmin başında Küba’da gerçekleşen devrimden sonra olumlu ve olumsuz birçok yorum olduğundan dolayı, Küba’ya gidip gerçekten ne olduğunu anlamak için, yola çıktığını söylemektedir. Film boyunca yıllar içinde Küba’daki gelişmeler, iniş ve çıkışlar, Alpert’in arkadaşlık kurduğu insanlar üzerinden anlatılmıştır. Aslında Alpert, filmin başında hem Fidel Castro, hem de ülkedeki ücretsiz sağlık ve eğitim sistemlerinin iyiliğini vurguluyor olsa da Küba’nın giderek kötüleşen durumu ve Castro’yu ciddiyetsiz bir şekilde yansıtıyor oluşu, filmde ince bir şekilde Küba’da yanlış giden bir şeyler olduğunu göstermektedir.

Castro’nun, dünyanın gerçeklerinin farkında olmayan bir karakter gibi resmedilmesi, ABD’nin zamanında Küba’ya yaptırımlarının nedeni olan komünizm korkusunu hatırlatmaktadır. Çünkü Castro filmde gerçeklerden uzak, ciddiyetsiz, romantik hayaller içinde bir kişi olarak gösterildiği gözlemlenmekte ve halkının sefalet içinde yaşadığı vurgusu yapılmaktadır.

Sistemsal olarak ABD’nin çok daha iyi fırsatlara sahip olduğu da filmde birçok kez vurgulanmıştır. Zaman içinde Alpert’in konuştuğu insanlar hep ABD’ye

yerleşmekten ve Küba'daki hayatlarından kurtulmaktan bahsetmiştir ve bazıları bunu başarmıştır. Küba'dan ABD'ye yerleşebilmek filmde bir başarı olarak sunulmuştur. Buradan Netflix'in bir kamu diplomasisi aracı olarak, izleyicinin fikirlerini yönlendirme amacıyla, komünizmin günümüzde uygulanamaz bir sistem olduğu mesajını verdiği ve ABD'nin bu sisteme olan korkusunu pekiştirdiği gözlenmiştir. "Küba ve Kameraman" filmine göre insanlar, ne sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedirler, ne de okudukları okullar, aldıkları diplomalar bir işe yaramaktadır. Ülkede beslenme ve temiz su gibi temel ihtiyaçlar karşılanamıyorken geri kalan her şey önemsiz görünmektedir ve halk kurtuluş yolu olarak ABD'ye sığınma hayalleri içindedir.

Belgeselde Castro'dan idealleri olan ve herkes için fırsat eşitliği isteyen bir lider olarak da bahsedilerek yüceltildiğinden söz edilebilir ancak bunun, günümüzde Castro ikonik bir lider durumuna geldiğinden hayranları tarafından eleştirilmemek adına yapıldığı söylenebilir. Çünkü filmde Castro adeta tüm zengin ülkelere kafa tutmuş ve bunun bedelini de kendi halkına ödetmiştir. Buradan, eğer ABD gibi ülkelere karşı çıkılırsa sonucun hüsrana olacağı mesajı da verilmektedir. Filmde de gösterildiği üzere Küba, devrimin ilk yıllarında en çok ticareti SSCB ülkeleri ile yapmaktadır. Ancak SSCB'nin dağılması, Küba'nın Avrupa'daki sosyalist ülkelerle alışverişinin kesilmesine neden olmuş, sonrasında da hayat şartları giderek kötüleşmiştir. Filmde, Soğuk Savaş döneminde ABD, bir süper güç olan SSCB'ye karşı galip gelmişken Küba'nın hala sosyalizm adına direniyor olması, halkı memnun etmiyor gibi görünmektedir. Yıllar içinde ABD'ye giden ve gitmek isteyen kişilerin çoğalması göçün sadece ekonomik değil aynı zamanda ideolojik olduğunu da göstermektedir.

Filmde Castro da halktan herhangi biri gibi, Alpert'ın yıllar içinde ziyaret ettiği arkadaşlarından biri gibidir. Castro'dan eski bir dost gibi bahsedilmesi, sistematik olarak yönetmenin de Castro'ya yakın bir görüşü olduğu imajını vermektedir ancak sonucun hüsrana olduğunu yönetmen deneyimlerken, lidere yakın görüşte olan izleyicilere de deneyimletmektedir. Bu durum da izleyicilerin düşüncelerini yine komünizmin gerçekte uygulanamaz bir hayal olduğu konusunda yönlendirdiğinden Netflix'in ABD'nin dış siyasetini ideolojik olarak destekleyen bir aygıt olduğu ve kamu diplomasisi oluşturmak adına hizmet ettiği gözlemlenmiştir.

“El Pepe: Yüce Bir Yaşam” filminin yönetmeni Emir Kusturica, halihazırda siyasi anlamda tartışmalı bir konumdadır ve filmin de ana karakterlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Uruguaylı lider José Mujica’nın günlük hayatından kesitler gösteren filmde Kusturica ve Mujica eşit bir şekilde yansıtılmıştır. “Küba ve Kameraman” filminde Castro’nun yattığı yerin gösterilmesi gibi “El Pepe: Yüce Bir Yaşam” filminde de Mujica yatağında gösterilmiştir. Ancak bu iki sahne kıyaslandığında Castro’ya olan üstten bakışın, “El Pepe: Yüce Bir Yaşam” filminde Mujica’ya karşı da kullanıldığı söylenemez. Mujica’ya yönelik olarak yönetmenin olumsuz anlamda yönlendirici bir söyleminden de bahsedilemez. Ancak Mujica’nın örgütünün geçmişin yasalarına göre illegal ve tehlikeli olduğundan bahsedilse de yapılanların idealler doğrultusunda yapıldığı savunulmuş, meşru olmayan eylemlerin olumlandığı görülmüştür.

Mujica’nın belgesel içinde eşiyle olan ilişkisine de sıklıkla yer verilmiştir. Hem Mujica hem de eşi gençlik yıllarında, devrim hayalleriyle bir partnere duyulan aşkı birbiriyle harmanlayan iki romantik karakter olarak izleyiciye yansıtılmıştır. Buradan da Uruguay’da gerçekleşen olayların romantize edildiği sonucu çıkarılmaktadır.

Yönetmenin filmde Mujica’ya spesifik olarak bir yönlendirmesi görünmese de Mujica’nın kendisi, gençliğine göre sınırlarının daha geniş olduğu izlenimini vermektedir. Direkt olarak sosyalizm düşüncesinden son kullanım tarihi geçmiş bir ideal olarak bahseden Mujica, çoğu kişinin bu yoldan döndüğünden bahseder ve yeni yollar aranması gerektiğini vurgular. Gençliğinde Uruguay’daki sol hareketin en başında yer almışken belgeselde bu tarz görüşlerin eskidiğini belirtmesi, Mujica’nın ABD’nin görüşlerine artık daha ılımlı yaklaştığı izlenimini yaratmaktadır. Ayrıca halktan biriyle fiziksel itişmeye varan diyalogunda Mujica’nın yeni ılıman tavrını eleştiren vatandaş, mantıksız biri olarak resmedilerek itibarsızlaştırılmıştır. Filmde, parayla ilgilenmeyen ve dünyanın en yoksul devlet başkanı olarak bilinen Mujica bile dünyadaki sistemin bu şekilde yürümediğini kabullenmiş vaziyettedir. Mujica’nın bu tutumu, Van Dijk tarafından “meşrulaştırma” olarak tanımlanır. Van Dijk, önemli konuşmacılar tarafından yapılan, eylemler ve bu eylemlerin gerekçelerinin, doğru veya

yanlış olması ilgili tespitlerin, durumların toplumsal olarak kabul edilebilirliğini etkilediğini söyler.¹⁸¹

Mujica, Uruguay'ın Latin Amerika ülkesi olduğunu, ABD destekli karşı ataktan sonra anladıklarını ifade eder. Yani farklı bir sistem denendiğinde ABD'nin duruma müdahale etmesi filmde söylemsel olarak meşrulaştırılmıştır. ““El Pepe: Yüce Bir Yaşam” filminde de “Küba ve Kameraman” filminde olduğu gibi yönetmen, siyasi lideri yanında görünmektedir Ancak bu filmde de genel olarak yapılanlardan elde edilen sonuçların, çekilen çilelere değip değmediği tartışma konusu olurken ABD genel anlamda baş edilemez bir güç olarak durmaktadır. Filmde, verilen mücadelelerin romantize edilerek anlatılıyor oluşu ve sosyalizmin çağ dışı bir düşünce olduğu vurgusu yine ABD hegemonyasının Netflix aracılığıyla izleyicilere yansıtıldığının göstergesidir.

“Demokrasinin Sınırı” filmi baştan sona yönetmenin izleyiciyi ideolojik olarak yönlendirdiği bir filmidir. Yönetmen Petra Costa, Brezilya'da yaşanan olayları ailesinin hikayesiyle paralel bir şekilde, kendi görüşlerini de ekleyerek anlattığından film, oldukça kişisel bir yapıya sahiptir. Filmde yönetmen ayrıcalıklı olanların iktidarda olmak ve hep iktidarda kalmak için ellerinden geleni, gerektiğinde yasal olmayan yollara da başvurarak, yaptıklarını ve bunu yaparken de halkın desteğini almak için medyayı da işin içine katarak pek çok manipülasyon yöntemi uyguladıklarını savunmaktadır. Ülkesinin geleceği için kaygılı olan Costa, film boyunca oldukça taraflı yorumlarda bulunarak izleyicilerin de olaylar hakkındaki düşüncelerini etkilemeye yönelik ifadeler kullanmaktadır.

Filmde Lula, bir devrim de yapabileceklerini ama bunu tercih etmediklerini bunun yerine değişimi demokrasi ile sağlamaya çalıştıklarını anlatır. Başka pek çok ülkede devrim yapıldığını söylerken bu süreçte insanların yarısının öldüğünü kalanların ise kaçtığını ifade eder. Bu da akıllara Küba'daki devrimi getirmektedir. Devrim yapmaktan kaçınarak, devrim yapanların da ötekileştirildiği bu söylemde demokratik yollarla sistem içinde hak arayışı yapılmasının daha doğru olduğu mesajı verilmiştir. Filmde ayrıca Brezilya'da yaşanan karışıklıkların ötesinde Brezilya'daki demokrasi sorununun asla ABD'de yaşanmayacağını vurgusu yapılmaktadır. Yani

¹⁸¹ Teun A. van Dijk, *a.g.e.*, s.380.

film, devrimden sonuç almayı küçümserken ABD demokrasisini Brezilya'nın demokrasini yanında yüceltmıştır. Filmde ötekileştirilerek düşmanlaştırılan taraflar bariz bir şekilde ülkenin seçkin grupları olsa da hak arayışına gitme yolunda yapılacak olan adımlarda devrim fikrine negatif bir yaklaşım varken ABD'nin güçlü demokrasisine hayranlık duyulmaktadır. Bu filmde de Netflix, ABD'yi mutlak bir güç olarak yansıtmıştır.

Üç filmde de ortak olarak, ABD ve sistemi; mantıklı, adaletli ve sağlam olarak izleyiciye sunulmaktadır. Netflix'te var olan içerikler, yeni medya çıktılarıyla, belirli bir platform adı altında olmadan, alternatif medyalarla da sunulabilir. Ancak küresel çapta abone sayılarının fazlalığından dolayı Netflix ve benzeri dijital platformlar içeriği izleyiciye ulaştırma konusunda avantajlı konumdadırlar. Dahası Andersson'un da belirttiği üzere yeni medyada kamusal açıdan anlamsızlaştırılan karşı duruşlar ve kapitalizmin eleştiriye karşı kazandığı bağımsızlık alternatif medyanın gelişimini olumsuz etkilemiştir.¹⁸² Her ne kadar belgesel türü yeni medya araçları ile kendine daha çok yer bulabilmiş olsa da az sayıdaki çok uluslu şirketin, küresel medya piyasasına egemen olması, filmlerin belirli ideolojileri ön plana çıkarmasına neden olmaktadır.

Çalışmada incelenen belgesel filmlerde de görüldüğü üzere, Netflix'in, Latin Amerika temsili genel olarak siyasetini oturtamamış ve bu yüzden adaletsizliklerle dolu olan veya geçmişte kalan düşüncelerle ülkeleri yönetmeye kalkan romantik liderlerden ötürü halkın sefalet içinde yaşamaya mahkum edildiği geride kalmış ülkeler şeklindedir. Adorno kültür endüstrisinin sırrının toplumsal hiyerarşiye itaat etmekten geçtiğini ifade eder.¹⁸³ Bağımsızlıklarını kazanmadan önce beyaz Avrupalılar tarafından kolonize edilen Latin Amerika ülkelerinin, belgesellerdeki sunuluş şekilleri, artık bariz bir kolonileştirme politikası uygulanamasa da kültürel ve ideolojik olarak bunun kanıksanmasının yolunu açmaya bir araçtır. Çünkü filmlerde Küba, Uruguay ya da Brezilya hakkında sözde bir sempati yapılıyor olsa da Küba'dan ABD'ye gitmeye çalışan Kübalılar, Mujica'nın devrim fikrine yabancılaşıp günümüz gerçekliğine odaklanarak Obama'ya küreselleşme ile ilgili yaptığı yorumlar ya da

¹⁸² L., Andersson, "Neoliberal Söyleme Karşı Alternatif Medyanın Eleştirel Gücünün Alternatifsizliği" (çev. Bahar Öztürk, Aysel Ay), *Yeni Medya Kuramları I*, (Ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021, s. 99.

¹⁸³ Adorno, *a.g.e.*, s.61.

yıllarca süren adaletsizliklerden bahsederek bu yaşananların ABD’de asla olmayacağını savunulması, belgeseli yapılan tüm Latin Amerika ülkelerinin ABD yanında güçsüz ülkeler konumunda olduğu algısını pekiştirmektedir. Bu algı da küreselleşmiş dünyanın toplumsal hiyerarşisinde Latin Amerika ülkelerinin, ABD ve diğer birinci dünya ülkeleri yanında daha aşağılarda bir yerlerde konumlandırılmasıyla sonuçlanabilir.

Netflix, günümüzde ABD yararına bir kamu diplomasisi aracına dönüşmüştür. Herman ve Chomsky, kitle medyasının eleştirilerden ve iftiralarından korunmak için yüksek ihtimalle doğru imajı çizen malzemelere ihtiyaç duyduğunu söyler.¹⁸⁴ Bu malzemeler incelenen belgesellerde ABD’nin, Latin Amerika ülkeleri ile ilgili karşı durduğu ideolojilerdir. Ancak bu ideolojiler, hükümetlerin zamanında yaptığı gibi sert söylemlerle değil, seyircilerde kendi düşünceleriymiş izlenimi yaratacak şekilde gizlenerek sunulmuştur. Gökler ve Burç’un da belirttiği gibi: “...*dijital TV platformları, dizi, film ve belgesellerle yürütülmek istenen kamu diplomasisi faaliyetlerinde ülkeler için etkili bir silaha dönüşmüştür.*”¹⁸⁵ Ayrıca küresel izleyici kitlesine Latin Amerika ülkelerinin bu şekilde sunulması, Latin Amerika ülkelerini tanıtır olsa da aynı zamanda ABD’nin güçlü ve karşısında durulmaması gereken bir ülke olduğu düşüncesi de pekiştirilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları doğrultusunda teze sadece belgesel türündeki yapımlar, dahil edilmiştir ve filmler söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. İleriki çalışmalarda Netflix’in Latin Amerika’ya bakış açısı kurmaca filmler üzerinden incelenebileceği gibi yöntem olarak göstergebilim gibi farklı metodlar da kullanılarak bu alandaki literatür genişletilebilir. Bunun yanı sıra Netflix’in ABD yararına oluşturduğu kamu diplomasisi, Netflix’in farklı ülkelere özel yapımları ve o ülkelerin ABD ile olan ilişkileri üzerinden tartışılarak literatüre katkı sağlanabilir.

¹⁸⁴ E. S. Herman, N. Chomsky, *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, (çev. Dr. Ender Abadoğlu), İstanbul: bgst Yayınları, 2017, s.89.

¹⁸⁵ Gökler, Burç, *a.g.e.*, s.106.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W., *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, (çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları, 2021

Agibalova, Ye., Donskoy, G., *Ortaçağ Tarihi*, (çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Kitap, 2021

Andersson, L., “Neoliberal Söyleme Karşı Alternatif Medyanın Eleştirel Gücünün Alternatifsizliği” (çev. Bahar Öztürk, Aysel Ay), *Yeni Medya Kuramları I*, (Ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021

Ak, Musa, *Dijitalleşme ve Yeni Medya Döneminde Belgesel Film Estetiği*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2022

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları, 2014

Arıbaş, Kenan, Kara, Hasan, “Siyasi Coğrafya Açısından İspanya”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 15, Sayı 24, (2011)

Arsan, Esra, Çoban, Barış, *Medya ve İktidar – Hegemonya, Statüko, Direniş -*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2014

Aydoğan, Ümit, Ağ Toplumu Bağlamında Enformasyon Altyapısının Değişen Yayıncılık Ortamlarına Etkileri, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019

Aytekin, Hakan, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Belgesel Sinema*, İstanbul: BSB Yayınları, 2017

Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon* (çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018

Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme*, (çev. Akın Emre Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021

Bazin, André, *Sinema Nedir?* (çev. İbrahim Şener), İstanbul: Doruk Yayınları, 2022

Benjamin, Walter, “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı”, *Pasajlar* (çev. Ahmet Cemal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019

Bentham, Jeremy, “Panoptikon ya da Gözetim Evi”, *Panoptikon* (çev. Barış Çoban, Zeynep Özarlan), İstanbul: Su Yayınları, 2019

Bordwell, David, Thompson, Kristin, *Film Sanatı: Bir Giriş* (çev. Ertan Yılmaz, Emrah Suat Onat), Ankara: De Ki Basım Yayın Ltd.: 2012

Buxton, Julia, “Venezüella: Bolivarcılığın Siyasal Evrimi” (çev. Funda Çoban), *Latin Amerika’da Radikal Sosyal Demokrasi Deneyimleri* (Geraldine Lievesley, Steve Ludlam), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012

Chasteen, John Charles, *Latin Amerika Tarihi*, (çev. Ekin Duru), İstanbul: Say Yayınları, 2017

Chomsky, Noam, *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz), İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2022

Cull, Nicholas J., *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Los Angeles: Figueroa Press, 2009, s.14.

Çelik, Ramazan, Çilekli, Sevsen, *Bir Bakış Açısı Olarak Sine-Göz: Dziga Vertov’un Kameralı Adam Filmi Üzerine Bir İnceleme*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/1, 2022

Demirkıran, Cenk, *Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT TÜRK Karşılaştırmalı İncelemesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008

Dumanlı Kürkçü, Duygu, *KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR*, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, Cilt 3, Sayı 2, (2013)

Fiske, John, *İletişim Çalışmalarına Giriş* (çev. Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014

Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019

Galeano, Eduardo, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, (çev. Roza Hakmen, Atilla Tokatlı), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020

Gerbner, George, "Televizyonda Akıl Hastalığı: Sansür Üzerine Bir Çalışma" (çev. Güneş Ayas, Veysel Batmaz&İsmail Kovacı), *Medyaya Karşı* (ed. Michael Morgan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014

Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, "Küreselleşme ve Değişen Dünya" (çev. Hüseyin Özel), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013

Gökler, Kübra, Burç, Mehmet, "Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Dijital TV Platformları Üzerinden Uygulanmasına Yönelik Bir Araştırma: Netflix Örneği", (Ed. Mustafa Temel, Ömer Faruk Koçak), *Dijital Çağda İletişim, Kültür ve Medya I*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021

Gray, Ann, "Televizyon İçin Tarih Belgeselleri", (çev. Selda Saman), *Belgesel Sinema Kitabı* (ed. Brian Winston,), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021

Hall, Stuart, "İdeoloji ve İletişim Kuramı", *Medya Kültür Siyaset* (derleyen Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014

Hall, Stuart, "Temsil İşi" (çev. İdil Dünder), *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* (ed. Stuart Hall), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017

Hayward, Susan, *Sinemanın Temel Kavramları* (çev. Uğur Kutay, Metin Çavuş), İstanbul: Es Yayınları, 2012

Herman, E. S., Chomsky, N., *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*, (çev. Dr. Ender Abadoğlu), İstanbul: bgst Yayınları, 2017

Hobsbawm, E.L., *Milletler ve Milliyetçilik*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020

Hook, S.W., Spanier J., *Amerikan Dış Politikası*, (çev. Özge Zihnioğlu), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016

Isbester, Katherine, *The Paradox of Democracy in Latin America*, Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 2011

İnceoğlu, Yasemin G., *Uluslararası Medya "Medya Eleştirileri"*, İstanbul: Der Yayınları, 2015

Jenkins, Henry, "Medya Yöndeşmesinin Kültürel Mantığı" (çev. Esra Çizmecici), *Yeni Medya Kuramları I* (ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021

Jourdain, Anne, Naulin, Sidonie, *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları* (çev. Öykü Elitez), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016

Kutay, Uğur, *Gerçeklik Krizi ve Belgesel Sinema*, ES Yayınları: 2016

Laughey, Dan, *Medya Çalışmaları*, (çev. Ali Toprak), İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, 75-77.

Luraghi, Raimondo *Sömürgecilik Tarihi*, (çev. Aydın Emeç), İstanbul: E Yayınları, 2019

Manovich, Lev, "Alan Key ve Evrensel Medya Makinesi" (çev. Canan Arslan), *Yeni Medya Kuramları I* (ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 2021

McLuhan, Marshall, Powers, Bruce R., *Global Köy*, (çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık, 2020

Musser, Charles, "Gerçekliğe Tutunmak" (çev. Ahmet Fethi), *Dünya Sinema Tarihi* (ed. Geoffrey Nowell-Smith), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008

Narçın, Ali, *Aztek – Tollan'ın Efendileri*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016

Narçın, Ali, *İnka – Güneşin Çocukları*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016

Narçın, Ali, *Maya – Kıyametin Habercileri*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2016

<https://about.netflix.com/tr>

Nye, Jr., Joseph S., *Yumuşak Güç*, (çev. Rayhan İnan-Aydın), Ankara:BB101 Yayınları, 2020

<https://www.oecd.org/digital/ieconomy/40761101.pdf>

Osterhammel, Jürgen, Petersson, Niels P., *Küreselleşmenin Kısa Tarihi*, (çev. Hilal Görgün, B. Yavuz Görgün), İstanbul: Küre Yayınları, 2021

Özbey, Kerem, “Chicago Okulu ve Yeni Medya”, *Yeni Medya, Toplum ve İletişim Biliminin Dönüşümü* (ed. Himmet Hülür, Cem Yaşın), Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021

Özbudun Sibel vd., “*Latin Amerika’da İsyanın Tarihi*”, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2008

<https://www.radiotimes.com/tv/drama/the-netflix-effect-streaming-stars/>

Roberts, J. M., *Avrupa Tarihi*, (çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AS, 2020

Saunders, Dave, *Sinemaya Giriş: Belgesel* (çev. Ali Nejat Kanıyaş), İstanbul: Kolektif Kitap

<https://sozluk.gov.tr>

Sözen, Edibe, *SÖYLEM Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2014

Susam, Asuman, “Belgesel Sinema ve Nesnellik Sorunu”, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema* (ed. Enis Rıza), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015

Tanilli, Server, *Uygarlık Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2021

Tocqueville, Alexis, *Çoğunluğun Zorbalığı* (çev. İnci Malak Uysal), İstanbul: Can Yayınları, 2021

Tomlison, John, *Küreselleşme ve Kültür*, (çev. Arzu Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017

Van Dijk, Jan, *Ağ Toplumu* (çev. Özlem Sakin), İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018

Van Dijk, Teun A., *İdeoloji* (çev. Ayşe Demir), Ankara: Hece Yayınları, 2019

Van Dijk, Teun, *Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım*, Söylem ve İdeoloji (hazırlayan Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları, 2020

Wallerstein, Immanuel, *Modern Dünya Sistemi - 2*, (çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarı Yayınları, 2015

<https://www.webtekno.com/dijital-platform-izlenmeleri-televizyonu-gecti-h127066.html>

Winston, Brian, "Giriş: Belgesel Sinema" (çev. Selda Saman), *Belgesel Sinema Kitabı* (ed. Brian Winston), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021

Yaylagül, Levent, *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2014